NEMZETI NŐNEVELÉS.

VI. ÉVFOLYAM. 1885. MÁJUS. V. FÜZET.

TREFORT ÁGOST, KÖZOKTATÁSI MINISZTER A NÉPTANITÓKRÓL.*

A tanítói árvaház protektorságát örömmel elfogadom; itt azonban még meg nem állunk. Szándékom, uraim, minden tanítóképző intézet mellett létesíteni egy ily árvaházat; s ha isten segít, ezt még miniszterségem alatt szeretném megvalósítva látni. Mert én, uraim, a tanítók sorsát nagyon szívemen hordom.

A jó tanító igen fontos tényező a társadalomban, azért is fektetek én a tanítóképezésre oly kiváló súlyt. Nem értem, miért ellenségei némelyek az internátus intézményének, holott be van bizonyítva, hogy csakis e mellett virágozhatik fel sikeresen a tanítóképzés. Oda kell hatnunk a jövőben, hogy a felekezeti képezdék is ez alapon szerveztessenek. A művelt, jó tanítót én nagyon tisztelem és becsülöm. Ismertem tanítókat, kik oly nemes módon töltötték be hivatásukat, oly szép műveltséggel rendelkeztek, hogy képesek

* Május hó 26-án az egyet. gyűlés végrehajtó-bizottságának és az árvaházi egyesületnek tagjaiból alakult népes küldöttség tisztelgett Trefort Ágost közokt. miniszter úrnál, hogy a magyarországi tanítóság köszönetét tolmácsolja ama buzgó támogatásért és páratlan áldozatkészségért, melyet a miniszter úr az Eötvös-alap és az orsz. árvaház ügye iránt kezdettől fogva tanusított. A küldöttség szónokai voltak: *Tóth József* pestmegyei kir. tanfelügyelő és *Lakics Vendel* népisk. igazgató; amaz az árvaház-egyesület, ez a végrehajtó-bizottság nevében. A miniszter mind a két szónok beszédére hosszasabban, teljes félórán át s oly lelkesültséggel válaszolt, hogy szavai, melyek a legbensőbb meggyőződést tükröztették vissza, magokkal ragadták a küldöttség minden tagját, s a melyek bizonyára hasonló lelkes örömmel fogják eltölteni az ország egész tanítóságát. Sajnáljuk, hogy e rendkívül szép beszédet, melynek minden szava megérdemelte volna a megörökítést, a maga teljességében nem közölhetjük s csak arra a tudósításra vagyunk utalva, a melyet napilapjaink is közöltek. De így is mindenek fölött becses e beszéd különösen nekünk tanítóknak, a kikhez szólt s a kiknek igazán szívéhez szólt.

lettek volna miniszteri állás betöltésére is. De kétségtelen uraim az is, hogy nagy az oly tanítók száma, kik nemes hivatásukat nem tudják eléggé megérteni, sokan vannak, kik saját állásukat kicsinyelve, helytelen ambiczió által vezéreltetve, magasabb működési tért keresnek maguknak. Csak e napokban volt nálam egy tanító, kit állásából formaliter elcsaptak, s arra kért, nevezzem ki segédtanfelügyelőnek, ő erre elég erőt és tehetséget érez magában. Mit mondjunk az ily beteges képzelődésre? A tanítók gyakori gyűlésezésének csakis épen azért nem vagyok barátja, mert tapasztaltam, hogy egyes szerepelni vágyó emberek ezt a beteges képzelődést ébresztik fel a tanítókban, a helyett, hogy a nevelői bölcseség, a tanítói nemes hivatás fejlesztésére kivánnának inkább hatni.

Tapasztalatból mondhatom, uraim, azt is, hogy társadalmunk felsőbb köreiben a népoktatásügy és a tanítók sorsa iránt nagy volt a rokonszenv és a érdeklődés az előző években; és mit kellett látnom? azt, hogy az utóbbi pár év alatt ez a szép érdeklődés és rokonszenv teljesen megszünt. És miért? Mert a tanítók politikai pártviszályokba keveredtek. — Sokan vannak a tanítók között, kik azt hiszik, hogy ők vannak egyedül hivatva a társadalmat reformálni, holott előbb önmagukat és iskolájokat kellene reformálniok. Én arra törekszem — folytatá tovább a miniszter — hogy a tanítót mindenki tisztelje és becsülje s ép ezért nem tartom kivánatosnak, hogy az állam és társadalom főtényezői között a tanítókkal szemben az az ellenszenv fejlődjék ki, mely egykor Franczia-ország ötezer tanítójának vette el kenyerét. Legyen a tanító önérzetes, ezt akarom, de ne kapassa el magát. Tudom én jól, hogy azon hasznos szolgálatokkal szemben, miket a tanító tesz, az ő elismeretetése és jutalmazása ma még nincs kellő arányban s a tanítók e materiális baján okvetlenül kell segíteni. Én törekszem is erre s hiszem, hogy a tanítóság hazafisága és műveltsége a közel jövőben már ki fogja vívni azt, a mi e tekintetben még hiányzik. Én a fővárosi tanítóktól, mint a kik műveltség és szakismeret dolgában Magyarország tanítóságának elitjét képezik, sokat várok. Ezeknek kell oda hatniok, hogy az a beteges képzelődés, mely az ország tanítóságának selejtesebb részét elfogja, melynél fogva igen sok, hivatását betölteni nem

képes tanító a társadalom reformálását tűzi ki feladatául, megszünjék.

Nem akarom én, hogy a tanító földhöz szegzett rabszolga legyen, sőt azt kivánom, hogy az önérzetet, az önállóságot és gondolkodási szabadságot a tanítóban senki el ne nyomja. Az olyan tanító, aki mindenre csak fejet bólint, előttem nem kedves. El van veszve az a nemzet, melynek tanítói szolgalelkűségre vannak kárhoztatva. — Ismételten mondom, én a néptanítókat nemzetünk fejlődésére nézve a legfontosabb tényezők egyikének tartom. Ők vannak hivatva okos előrelátással, bölcs meggondolással vezetni a felnövő nemzedékeket, jó példaadással hatni a nép erkölcsi világára s terjeszteni azon eszméket, melyek a vagyonosodásra, a jólétre vezetnek. Csinálhatunk mi tanterveket, adhatunk ki rendeleteket, nevezhetünk ki tanfelügyelőket, a legszebb törekvés dugába dől, ha a tanító nem működik helyes irányban s hivatását nem képes kellőleg betölteni. Csak ő tőle függ egészséges gondolkodást, hasznos munkássági ösztönt önteni a népbe, csak ő hirdetheti hatásosan azon egészségtani szabályokat, melyeknek követésétől függ egészségügyi mizeriánk megszüntetése. Ezért szíves készséggel vagyok hajlandó a végrehajtó bizottságnak azon kérelmét teljesíteni, hogy a kiállításra feljövő tanítóknak az egészségügyről felolvasások tartasssanak. De nem szeretném, ha ezen előadások tartásánál a hallgatóság nagy száma a kitüzött czél sikerét koczkáztatná.

Nem ellenzem a nagy szünidőben a végrehajtó bizottsági gyűlés megtartását, ámbár a fődologra nézve, mely a gyűlés tárgyául ki van tűzve a tanítói nyugdíjtörvény revizióját illetőleg, annyit mondhatok, hogy nekem minden törekvésem e tekintetben oda irányul, hogy a néptanítóknak jogos és méltányos kivánságai e részben kielégítést nyerjenek. Én a törvényhozás előtt több izben tett igéretemhez képest is már ezt a kérdést régibb idő óta tanulmányoztatom miniszteriumomban, s a mennyiben lehet, minthogy a dolog mathematikai számításokon is alapul, figyelembe fogom venni a tanítóság kérelmét is. Nehéz dolog lesz ugyan, szegény országunk anyagi viszonyait tekintve, a felmerült kivánalmak mindegyikét teljesíteni, de a mit a nemzet törvényhozó testülete a tanítók érde-

kében megtehet, bizton remélem, hogy meg is fogja tenni. Ma még szegények vagyunk, de hiszem, anyagi jólétünk a jövőben emelkedni fog, a kiállításnak meglesz az a haszna, hogy megtanuljuk belőle: nem elég csupán termelnünk, de a termelt anyagot helyesen fel is kell dolgoznunk, s a hazai ipar igy majd virágzásnak fog indulni. — Én, — fejezé be a miniszter több ízben lelkes éljenzéssel félbeszakított beszédét — minden évben csináltatok magamnak egy öltözet ruhát hazai posztóból s nincs okom megbánni.

*

E szavak után a miniszter úr újra biztosítván a jelenvoltakat arról, hogy ő a tanitóság ügyét a legmelegebben szivén hordozza s a jó tanitóért mindent megtesz, a legszivesebb szavakkal bocsátá el magától a küldöttséget.

KÖZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLETEINK ÉS A MAGYAR NŐK.

Coleridge életrajzában olvassuk, hogy a nagy költő egy alkalommal heves vitába vegyült egyik barátjával (Thelwall), a ki helytelennek tartotta, hogy a gyermek elméjét rendszeres művelés alá fogják, s fejét jó korán megtömjék bizonyos nézetekkel és előítéletekkel, minek előtte annyira fejlik és érik, hogy a maga eszén járni s a különféle nézetek közt választani bir. Coleridge a meddő vitába belefáradván, kivitte udvarára ellenfelét s bemutatta neki a botanikus kertjét. Lehetséges-e? — mondá megrökönyödve barátja — hisz ez tele van dudvával! «Sebaj» — jegyzé meg Coleridge — «kertem azért van ily fésületlen állapotban, mert *még nem érett annyira*, hogy saját belátása szerint választani tudjon. A gyom, mint látod, szabadjára hagyva nőtt, mert úgy gondolkodtam, hogy nem illik a földet holmi rózsákkal és nemes cserjékkel idejekorán előítéletessé tenni».

Azt hiszem, könnyen kitalálja olvasóm, hogy a magyar társadalomra nagyon is alkalmazhatni a most elmondott adatot. Nemzeti életünk terét annyi gyom és mérges gomba lepte el, hogy fájdalom, sok tekintetben szakasztott mása lett a Coleridge botanikus kertjének. Hogy közéletünk arczulata ily torzonborz lett, annak kétségbevonhatatlan oka az volt, hogy társadalmunk őreinek egy része jó sokáig úgy gondolkodott, mint a brit költő barátja, hogy nem szükséges népünk szívébe a fenkölt eszméket, nemes elveket oltani; ha szükségét érzi, majd gondoskodni fog önmagáról.

Nemzeti öntudat és erős együttérzés dolgában, valljuk meg, eddigelé a magyar társadalom az elhagyottság elszomorító állapotában volt. Az idegen szokások megzavarták a társadalmi osztályok józan itéletét s a vezetők közönyössége úgy megzsibbasztotta vagy épen

megfagylalta az arravaló nemzeti erőrétegeket, hogy most már az erős meggyőződés tavaszi napfényére van szükség, hogy hatására a fagyos rétegek földje termékeny talajjá változzék.

Legújabb időben a fölvidéki közművelődési egyesület, a budapesti iskola-egyesület, a sárosmegyei és a temesvári magyar nyelvterjesztő egyesület, Szathmáron a *Széchenyi*-egylet, Szilágyságban a *Wesselényi*-egylet, s jelenleg az erdélyrészi m. közművelődési egyesület a végre alakultak, hogy fajunknak a végvidékeken való emez elhagyottságán segítsenek, s a nemzeti öntudatot az összes magyarságot átható oly mozgató erővé tegyék, mely ne csak a nagyobb városok lakóit fűzze egymáshoz, hanem a legkisebb faluban, a legelszigeteltebb helyeken élő hazafiakat is az erős együttérzés erkölcsi szálaival tartsa össze.

Sehol sincs széles e hazában erre a nemzeti solidaritásra oly égető szükség, mint az erdélyi részekben, melyekben a magyar elem csak egy sziget az idegen nemzetiségek tengere közepette. Mindenki tudja, hogy eme tenger vizét némelyek mesterségesen is korbácsolják, hogy azt a kis szigetet hullámai alá temesse. Hogy ez nem frázis, arra nézve tájékozást nyujt a következő egy pár adat a népoktatásügy köréből.

1883-ban az erdélyi részekben népiskolába járt 215,873 tanulóból magyar volt 78,957, német 29,795 és oláh 107,108. Százalékokban kifejezve, az iskolába járó tanköteleztetteknek volt *49·61*%-a oláh, 13·80%-a német és csak *36·56*%-a magyar. Igaz, hogy az utóbbi 13 év alatt (1870-től fogva) a magyar és oláh elem gyarapodott a népiskolákban, de míg a magyar ajkú tanulók száma 31,518-al gyarapodott, addig az oláh ajkuaké 39,243-al, ellenben a német csak 488 tanulóval fogyott. Hogy a magyar elem ily kisebbségben van, annak egyik nevezetes oka az iskolák nem léte. Hiszen a miniszteri jelentés szerint az országban 1882/83. isk. évben több mint *195,000 tanköteles nem járt iskolába!* Ez rémületes nagy szám egy magát műveltnek tartó nemzetnél. Rémületes nemcsak közművelődésileg, de főleg nemzetiség szempontjából, mert ha másutt iskola nélkül a nép tanulatlan marad, nálunk egy fokkal ennél is lejebb sülyed; *idegen nemzetiségbe olvad.*

Kis nemzetre nem képzelhető nagyobb csapás, mintha tagjai bármely okból testéből kiszakadnak, s más idegen népcsoport tagjai közé olvadnak. Ez lényegében egyre megy a lassú sorvadással, a végpusztulással.

Az egy tömegben, pl. az Alföldön lakó magyarság nem tudja, nem érzi, hogy a haza végvidékein idegen elemek köze ékelt testvérei minő sorsnak voltak és vannak folyvást kitéve. Megengedem, hogy a Felvidéken a tótok, az Alföld déli szélein a szerbek, a menynyiben bennük hazafi érzület nincs, veszedelme hazánknak; ámde ennél kétszerte, sőt sokszorta nagyobb a veszedelem az erdélyi részekben, hol nemcsak körülveszi az oláh és szász elem a maroknyi magyarságot, hanem régi idők óta rendszeresen magába olvasztja is. Az utolsó 150 év alatt e hazarész Kanaánján, a Mezőségen, a magyar elem annyira kipusztult, hogy akár hány községében csak hirmondóul maradott egy pár magyar család. Veresmart, Füged, Magyar-Peterd, Magyar-Szilvás, Keménytelke, Mező-Kapus, Mező-Szakál, M.-Ikland, Tóhát s még egy sereg ősi magyar községben ma már hire sincs, nyoma sincs a magyarságnak. Még az oly falvakban is, melyek eredetileg székely huszár telepítvények voltak, mint Hidas, Mohács, Dombró, Örményes, Csákó, Holló, Bélbor községeiben csak a temető síriratai mondják, hogy lakóházaikban *hajdanában* magyar szó hangzott s régen romba dült templomaiban valamikor a magyar nép ezrei kértek a nemzet istenétől áldást házaikra és hazájokra.

Nagy számú, merőben elolához sodott községeinkben csak a falu meg a határrész dülőinek a neve s néhol még egy-egy családnév hirdeti, hogy bennök eredetileg magyarok laktak. Akárhány falu van, melyekben feles számmal találkozol Benedek, Szász, Szakács, Majláth, Apáthi, Mészáros, Lakatos, Gábor, Veres, Szijgyártó stb. nevű oláhokkal, a kik nevükön kivül egy árva igét sem tudnak magyarul, sőt arra sem emlékeznek, hogy valaha valamelyik ősük magyarul tudott volna.*

* Hogy az oláhosodni kezdő magyarság minő nyelven beszél, eléggé mutatja a következő példa. A tordavidéki (pl. tűri) ember így beszél magyarul: *Dutye* (eredj) *Sándor, hozd ki a fejszét dupá cuptor* (a kályha mögül). A hátszegvidéki magyar így szól a vadászaton: «*ki adott* (lött) *a ott alatt?*»

Ily viszonyok közepette a közművelődési egyesületeknek a pusztulásnak indult nemzeti elemek védelmére, s az elzüllött magyarság visszahódítására kell törekedni. A *honmentés* és *visszahódítás* e nagy munkájában nevezetes szerepre vannak hívatva a nők.

Ha a Vöröskereszt-egylet a magyar nőket egy nagy táborrá szervezte, erős meggyőződésünk, hogy a nemzet művelődése nagy munkájában szintén egy szívvel-lélekkel részt vesznek, mert ha amott a jövő sebesültjeiért áldoznak, emitt a nemzet régi sebeit kell gyógyítani. Az az ír lesz a leghatásosabb társadalmunk e sebére, melyet a gyöngéd női kezek készítnek a m. nyelv és nemzetiség ápolása által első sorban a háztájnál: a *gyermekszobában* és a *társalgóteremben*.

A magyar nép észjárása szerint a legjobb ételt, az anyai tejet, asztalra soha nem teszik. Hasonlóan történik az anyanyelvvel, melynek legjavát mint erkölcsi és értelmi életünk tápszerét írásba nem foglalják, könyvben meg nem írják. Nem képzelek tündéribb játékot, mint midőn az anya gyermekét beszélni tanítja. A képzelet ajkról ajkra jár, az érzelem a szó szárnyain szívből szívbe, képről képre száll, s lassankint e nyomokon, mintegy keleti szőnyegen, a legdrágább himzéssel be lesznek irva ég és föld, nap és éj, öröm és bánat, élel és halál.

Nevezzük az élő tündérjátékot — Erdélyi szép ötlete szerint — a családi ég tejútjának, melyen minden kis csillag fényesebbnek látszik, vagy mondjuk Jákob lajtorjának, mely földről az eget éri, avagy finom szálnak, melyre a lélek első örömei, mint sorgyöngy, vannak fölfüggesztve; mindenkép igazunk lesz, mert anyanyelvünk az a tápszer, a mi nélkül nincs nemzeti élet, nincs nemzeti jellem, nincs hazafi érzet.

Felelik rá, N. N. *Hát ütete-é?* (e. h. találta-é?) Azt mondja Grimm Jakab nagy szótára előszavában, hogy ha idegen szó kerül az anyanyelv kútjába, addig s addig kavarog benne, míg színét veszti s az anyanyelvbe olvad. Amde a mi vegyes ajkú megyéinkben ennek épen az ellenkezője történik. Az oláh szók addig s addig kavarognak a magyar nyelv kútjában, míg utoljára annak vizét fölkavarják, azaz a szegény nép nyelvérzéke megzavarodik s végre merőben kipusztul, Grimm hasonlatát tovább vive, a kút vize kiszárad.

De ha az anya e fenséges tisztéről lemond s azt a dajkára és guvernantra bizza, annyi, mintha gyermekét anyatej helyett gyártott tejjel táplálja, melyben sok a savó, keményítő és szappanverte hab, de annál kevesebb az a sajtrész, mely a nemzeti érzület termőfölde s a czukorrész, mely annak a forrásvize.

Az anyanyelv tanulása a gyermektől éveken át oly nagy szellemi megerőltetést kíván, hogy nagy kár és veszély nélkül egy második nyelvet is megtanulni nem bir. S ha mégis a dicsvágyó szülék rákényszerítik, az eredmény az a sajátszerű nyelvvegyítés, minőt Svájczban, Elzászban s a flamand Belgiumban találunk, midőn t. i. a társadalom legnagyobb része az anyanyelvet csak mint szójárást (dialectust vagy jargont) beszéli. Az idegen idiom lesz a műveltek nyelve, s a kik ezt beszélik, elidegenednek népök szellemétől és irodalmától. És ez természetes, mert igaz marad, hogy a nyelv a szülei háznál szintúgy mint a nagy nemzeti családban, főtényezője annak a lelki közösségnek, mely körül jegeczesülnek az emberi és hazafias hajlamok, szokások, szenvedélyek, melyek együttesen a nemzeti jellemet alkotják.

A hol a háztáj soknyelvű, ott polyglott lesz a szalon és kosmopolita a társadalom. A soknyelvűséget úgy követi a koszmopolitizmus mint a testet az árnyéka. A magyar szalon, ha eddigelé idegen nyelvű volt is: ma az uralkodó, a trónörökös és József főherczeg jó példája hatására hovatovább mind jobban-jobban magyar társalgó teremmé válik. S hogy Arany, Petőfi, Vörösmarty s többi költőink a magyar ház állandó vendégeivé kezdenek lenni, abban oroszlánrészök van a magyar nőknek. Úgy tetszik — úgymond egy szellemes franczia író — mintha a nagy költők mintegy titokszerű analogia útján, verseiket hazájok szép asszonyainak szemei hasonlatosságára rajzolták volna. A két fél, a nemzeti költők és a magyar társadalom szíve közt levő eme titokszerű kapcsolatot mindennap szorosabbá, bensőbbé tenni a magyar nők szép hivatása, elsőrendű kötelessége.

Egyik napilapunkban olvassuk, hogy nem régiben «a főrendiházban, nagyon népes gyűlések alkalmával, a tanácskozás megkezdése előtt majdnem kizáróan német nyelven folyt a társalgás az öreg urak, az Esterházyak, Zichyek, Erdődyek, Pálffyak és Batthyányiak

között. És még minő német nyelven! Ha valaki elszakad nemzetétől, ha oly elemekbe olvad, melynek nagyobb a kulturája s ennek esik áldozatául oly módon, hogy a nagyobb műveltség színvonalára emelkedik: keserűséggel fogjuk látni ezt az elidegenedést; de általános emberi szempontból tőle némi jogosultságot meg nem tagadhatunk. Ámde elnémetesedni oly módon, hogy emelkedés helyett süllyedés az eredmény; elhagyni nemzete nyelvét egy jargonért, melyet a németség művelt elemei nem használnak: ez undorító és megbocsáthatatlan. Azzal a német jargonnal lehet valaki mágnás, de igazán művelt ember nem».

Avagy nem elég dicső-e nemzetünk multja, hogy hozzáfűződni, magát a nemzethez tartozónak vallani valaki ne szégyelje? Nem nemzeti derékségünk volt-e szerzője annak, hogy régen az idegen elemek legjavát: a Wenckheimokat, a Hallerokat, a Pallavicinieket, Baldacciakat, Loprestieket stb. stb. beleolvasztottuk? Elvesztettük volna-e tiszteletre méltó erkölcsi vonásainkat? Alig hinném. Hiszen egy Kossuth, a ki pedig több művelt nyelvet ért és beszél: idegen nemzet tengere közepette is világító toronyként áll előttünk hazafiságával és tősgyökeres magyar stilusával. Egy gróf Károlyi Alajos, ki hazánk államiságának a világ legelső társadalmában a képviselője, midőn évenkint hazalátogat: csak magyar nyelven beszél s uradalmain csupán magyar ajkú és érzelmű tisztviselőket alkalmaz: akkor a csekélyebb szellemű és erkölcsi értékű halandóknak csakugyan nem szabad közönyösöknek lenni anyanyelvünk és nemzetiségünk iránt. Azt gondolom tehát, hogy más okban keresendő ez a tünemény. Ez az ok a kozmopolitizmus, azaz hiuságunknak az idegen vonásokkal űzött játéka és az, hogy az idegen szót ajkunkra könynyelműen fölveszszük és rajta feledjük.

A kozmopolitákká süllyedteket a patriotizmus oltáráig fölemelni; a külföldre szakadt idegenajkú magyarokat az anyanyelv édes zengzetével hazánkba édesgetni; nemzetileg elzüllésnek indult véreinket megmagyarosítani: valóban magasrendű misszió, melyet végezni ismét csak a fenkölt érzésű magyar nők feladata. Erre a honleányi nemes munkára igen talál az a költői mondat: «Magyar hölgynek születni, nagy és szép gondolat.»

Nagyon hálás szerep jut nőinknek az *iskolában* is, mert ott nekik kell egy *nemzeti bűnünket* ellensúlyozni vagy helyrehozni, mint szintén *nyelvünknek egy ősi erényét* ápolni. Nem csekély nemzeti hibánk ugyanis, hogy ember és honfitársainknak egyáltalán nem tőlük függő ősi tulajdonságát, származását és vallását rováson tartjuk, s nemzetiségöket és vallásukat esetleg szemökre lobbantjuk, azt nekik *bűnrovásról* leolvassuk. Szerfölött sajnálatos, hogy ez a szintoly veszélyes, mint esztelen szokás az életből beszivárgott az iskolába is.

Magam és mások tapasztalataira támaszkodva mondhatom, hogy elemi és középiskoláinkban a tanítók többsége fegyelmi eszköz gyanánt használja ezt a végzetesen tapintatlan fogást, mely midőn maró gúnyjával a növendéket megbélyegzi s érzelmeit fellázítja, ugyanakkor a nemzeti érzület asztalkörétől erőnek erejével elmarja.

Elborul a lelkem, ha elgondolom, hogy ily módon csak egy-egy emberöltő alatt is mi tengernyi hazafi érzést s hozzánk való vonzalmat tettünk koczkára s játszottunk el örökre.

Chauvinizmus lenne azt kívánnunk, hogy az idegen ajkú iskolába járók is mind egy nyelvet, a mi anyanyelvünket beszéljék, mert hiszen az államok életében van a nyelvnél nagyobb rangú tényező is, t. i. az *együttérzés* és *közös akarat*, mint a melyek e haza idegenajkú polgárai közt a szolidaritást megteremtik és fentartják. Ebben a talajban terem a hazafiság, s ezt a humust a gyermekkertekben, kisdedóvodákban, elemi és felső leányiskolákban szeretetteljes bánásmóddal megalakulni segítni s ez áital a vegyesajku vagy más nemzetiségű gyermeket a magyar gyermekek igaz testvéreivé tenni s érzéssel nemzetünkhöz forrasztani: oly nemes feladat, melynek született apostolai a tanítónők lesznek, kell, hogy legyenek, már természetes gyöngédségöknél és a gyermeki természettel való benső rokonszenvöknél fogva. Hiába! az emberi szellem úgy van alkotva, hogy a mosoly mosolyra készt, a rokonszenv rokonszenvet ébreszt, s a ki ellenszenvet vet, az gyűlöletet arat. A tanítónők nemes tiszte itt is összefűzni az idegent a hazaival s ráállítani az ifju nemzedéket arra az alapra, melyen önként fakad a nemzeti törekvésekkel való együttérzés és a hazafiakkal való egyetértés.

Nem kevésbbé fontos a nők másik szerepe az iskolában: *nyel-*

vünk egy erényes vonásának ápolása. Ez az erény *a hangzat erélyében áll.* Herder mondása szerint, a költészetnek hajdankori hatalma onnan eredett, hogy akkor még a költő nem *írt,* hanem *beszélt;* akkor a hegedősök, a lantosok magok dalolták rögtönzött dalaikat vagy a nemzeti époszokat.» Ma — fájdalom! — nem a beszélés, hanem az írás korát éljük. A töméntelen könyv és a rohanva olvasás miatt oda kezdünk jutni, hogy a szó nem mint hang cseng a *fülben,* s nem mint édes zengzet visszhangzik a szívben, hanem mint betűk összesége a *szemnek* és a *szemben,* hogy ne mondjam: az írótollban él.

E részben a nők — mondhatnám — kétszeres előnyben vannak szemben a férfiakkal. A férfiak legnagyobb részét az irodai munka mintegy rákényszeríti, hogy csak látással fogják fel, az írótollal ragadják meg a nyelvet s ne egyszersmind a beszéddel és hallással is. Ily módon lassankint megszokják a nyelvet ruhának tekinteni, melynek nem a hang a teste, hanem valamely azt helyettesítő készülék. Ellenben a nőknél, már beszédességöknél fogva az anyanyelv teste, a *hang* viszi a főszerepet, melyet beszéddel és hallással ragadnak meg. Nálok a beszéd hangja a szájból a fülbe s onnan a szívbe, a kedély mélyére hatol, hogy azzal közölje lelkét, élő tartalmát.

Másik előnye a nőknek, hogy nyelvérzéköket nem rontotta úgy meg a sokféle ó- és újkori nyelvtanulás, mint a férfiakét. Vegyük a latin nyelv uralmát, mely nálunk csak e század 40-es éveiben szünt meg. A mívelt vagy tudományos névre igényt tartó ember nálunk száz esztendőkön keresztül latínul gondolkodott, latínul lelkesült, latínul szeretett és gyűlölt. Latín nyelven értekezett a tudós a tudóssal, a nemzet nemzettársával, a róm. kath. egyház tagja a maga felsőbbségével és istenével. Dajkája nyelvén a mívelt ember csak az alsóbb rendű lényekkel érintkezett, mint valamely Faust a famulussal.

Eme hosszantartó idegen nyelvuralom alatt egyedül a nők ragaszkodtak a mostoha sorsú anyanyelvhez, s ha megvetett népszójárást ápoltak is, azzal is a patriotizmusnak tettek szolgálatot, mert nincs oly igénytelen tájbeszéd, mely, mint multunknak egy darabja, a régi érzés és gondolkodásbeli természetesség hű képe lenne, s mely a nemzeti genius arczulatának némely becses vonásait ne tük-

röztetné. Ha aztán az anyanyelvet nemzeti nagy költőink: Vörösmarty, Petőfi, Arany stb. felavatták s világirodalmi színvonalra emelték: ezzel csak alkalmat adtak rá, hogy a nők legyenek első sorban a csiszolt gyémánt letéteményesei, szintúgy, mint a hogy a «megvetett kőszén» őrei voltak.

Midőn ezelőtt pár hónappal (márcz. 9-én) a bécsi nők előkelői mintegy 150-en összegyűlve, a Schulverein ügyeiről tanácskoztak, dr. Meisznerné büszke öntudattal jelenté ki, hogy «nekünk németeknek nyelvünk több az anyanyelvnél. Az nemzetünk hatalmas szellemi míveltségének a kifejezése; az az a nyelv, melyen a Nibelungok szólanak, melyen Walther von der Vogelweide dalolt s Goethe, Schiller, Grillparzer költötték műveiket s melyet Luther Márton bilbiai fordításával örökre megállapított! Legyünk méltók hozzá. *Ápoljuk és míveljük ezt első sorban háztájunkban;* semmi más idiom ne csengjen szellemileg zsendülő gyermekeink fülében, egyetlen más idegen nyelvet se tanuljon ifjuságunk, minekelőtte a németet legtisztább alakjában el nem sajátította.»

E «nagy tetszéssel fogadott» szavak hallatára fáj rágondolnom hazai viszonyainkra. Avagy elmondhatják-e nőink, hogy a magyar nyelv nekik nem csak anyanyelvök, hanem Arany, Petőfi és Vörösmarty nyelve is? Más szóval az említett nagy költőink által hirdetett eszmék oly közkincsévé váltak-e a nemzetnek, hogy naczionalizálták érzelmeinket és fogalmainkat; s hogy azok az egyetemes egység és rokonszenv benső kötelékévé váltak? A tapasztalás feleli, hogy: még eddig nem.

Hogy azzá nem lettek, annak egyik nevezetes oka, hogy a magyar nők házi, iskolai és társaséleti soknyelvűségünknek miatta, akaratlanul is a kozmopolitizmus szolgálatában állanak. Leánygyermekeink «zsendülő szellemet» a német és franczia idiom alakjaival vesztegetik meg külföldről hazánkba beplántált dajkák és nevelőnők; felső leányiskoláinkban a magyar szó a német, franczia és angol közé szorítva, levegőhiányban szenved s küzdve küzd a létért. Addig s addig «nyargal» az ifjú nő elméje az idegen nyelvek mezején, hogy megszokja saját anyanyelvét csak pótléknak vagy amazok vazalljának tekinteni s lassankint jóformán elfordul az ősi

erőteljes nyelvtől, mint kopott ruhától. «Mintha általános hangzavar uralkodnék e hazában — ugymond Imre S. — annyi ellenkező hanglejtésű, hangsúlyú, szórendű stb. beszéd hallatszott eddig. E zavarból ámulat és szédelgés következik; a szédelgésben a természetes beszédösztönök eltompulnak vagy szélhűdésbe esnek; a szervek diszharmoniájában a szellemi tehetségek túlzott fenhangoltsága, túlságos érzékenysége s tehetetlensége következik el, — megzavarodik a nyelvérzék, az anyai nyelvhez való természetes vonzódás, sejtés — és így *azok az erkölcsi erők is*, melyek azzal kapcsolatosak.»

Eme kábító zavar és erkölcsi lejtőre jutás ellen, hatalmas orvosság lehetne leányiskoláink nemzeties szelleme; ha megtanítnák az anyanyelv mellett egy idegen nyelv értésére is; de leszoktatnák a franczia s más idegen nyelven beszélés divatjáról. Minő diplomacziai állást szántak a szülék s az iskolák a leány-gyermekeknek — kérdhetjük mi is Imre Sándorral. Ily erőszakolt tanulmányok miatt elcsenevészedik a magyar helyesírás és fogalmazás; sőt a mi több, az idegen nyelvekkel és idegen társalgásra való áhitozással vágyak, erőlködések, szenvelgések és követelések állanak elő, melyek a kozmopolitizmus amúgy is széles útját még szélesebbre verik s ezalatt nemzeti érzületünk ösvénye begyepesedik.

Gabelentz„ Európa egyik legnagyobb nyelvtudósa, ki 1874-ben halt meg, hiteles adatok szerint 80 nyelvet értett. Midőn kérdék, hány nyelven *beszél*, azt felelte: *egygyen* (anyanyelvén) *s azon sem jól*. Miért akarják tehát a magyar nők a több nyelv beszélést a míveltség fokmérőjévé tenni? Nagyon igaz, a mit e részben egy tekintélyes angol mondott: «sohasem tudom úgy utánozni idegen nyelv hanglejtését, hogy meg ne szégyeljem magamat, mert mihelyt el akarom rejteni nemzetiségemet, azonnal megalacsonyítva érzem magamat. Tegyük fel, hogy az elrejtés sikerült: mit nyertem vele? Oly nagy szerencse-e idegennek tartatni? Valóban az idegen akczentust inkább kerülni kell, mint keresni. Oly megalázó ez, mint más köntösét viselni s nem is nyerhető meg, ha csak nem benső természetünkön tett erőszakkal, az illem és szerénység ama finom érzésének megsértésével, melyen a jellem értéke alapul.»

A magyar nők feladata odahatni, hogy összejöveteleik alkal-

mával ezt a lelketlen és lealázó világpolgáriaskodást megszüntessék; sőt tovább menve, az ő tisztük lesz egyesületeik útján kieszközölni, hogy a leányok felsőbb tanintézeteiben az idegen nyelveket a szellem gyakorlása és gazdagítása czéljaira, nem pedig társalkodási czélra használják, melynek nyomában csak erőlködő vágyak teremnek.

Leányiskoláink még csak ezután, talán épen a nők vállvetett akcziójának hatására lesznek nemzeti intézetekké.

A francziák és németek közép- és felső iskolázásán nagyon meglátszik a nagy nemzeti mozgalmak újjáalakító és a régi alapra egy-egy emeletet építő munkája. Midőn Franczia országban ezelőtt néhány évvel arról volt szó, hogy a felső nőnevelés számára a közoktatási kormány egy magasrendű tanítónő-nevelőintézetet állítson: a miniszter *carte blanchet* adott Jules Favre özvegyének s rábízta a ma már nevezetes sèvresi intézet (École normale secondaire supérieure) szervezését.

Mi férfiakul ne szégyenljük bevallani, hogy leányiskoláink kozmopolitikus szervezetének és intézeteink internaczionális színezetének első sorban az az oka, hogy szervezetökben mondhatni semmi szerepet sem juttattunk a nőknek, sőt vezetésökből is mondhatni kifelejtettük őket. Hiszen összes felső leányiskoláink, egynek kivételével férfi kezekben vannak. Az olasz, franczia és angol hasonló intézetek igazgatóságai csak úgy ámulnak ennek hallatára; sőt elrémülnek, midőn megtudják, hogy nemzetünk és irodalmunk történelmét még ez intézeteinkben sem tudtuk a «nemzeti biblia» rangjára emelni. Leánygyermekeinknek szorgalmasan tanítjuk a piramisokat és építésök czélját; de már váraink romjait és a hozzájok fűződő históriai hagyományokat örök pihenésre kárhoztatott mumiáknak tekintjük.

Jupiter, Neptun és nagyszámú társaik viselt dolgait évekig taníttatjuk, de a nemzeti monumentumainkhoz fűződő nemzeti regékről s aranynál, gyémántnál drágább mithológiánkról mélyen hallgatunk. Gyermekeinkkel a világtörténelem tengerpartján gyűjtetjük a színes csigákat, a helyett, hogy mindenek fölött hazánk és nemzetünk multjának korall-darabjai és drága-gyöngyei halászatára megtanítanók. Hazai történelmünket és nemzeti irodalmunkat ko-

ráltsem szíverősítés és érzelem-mívelés szempontjából, szóval, nem azért tanítjuk, hogy az ifjú nemzedék a szívével emlékezzék, hanem inkább, hogy szája öblögetésére használja. Leányiskoláinkban, fájdalom! szintúgy, mint a fiúkéban, a nagy történelem megeszi a kicsit, a nagy világ elnyeli a mi kis világunkat: *a hazát!*

A nemzeti mívelődés egyik nevezetes tényezője az *ipar*. Hazai iparunkhoz — úgyszólván — csak most kezdünk hozzáédesedni. Az erdélyi régi zománczmunkákat mult évben bámultuk meg a régiségi kiállításon, s ha egyéb iparczikkeinket ma a kiállításon a külföldiek is megbámulják: talán kijózanodunk e részben is a külföldieskedés régi mámorából.

Nem szükség szót vesztegetnem arra, hogy a külföldre kalandozó divat-űzés társadalmi és családi életünknek mily anyagi és erkölcsi erővesztésével jár, s hogy e mellett még mennyi boldogtalanságnak is a kútfeje. Sajátszerű, hogy a magyar nőket, kik sok száz esztendőn keresztül a háznak és az egyháznak mondhatni kiváltságolt himzőmesterei és sujtáskészítői valának, s a kik szőtteményeikbe és himzéseikbe bele öltötték a legtisztább nemzeti és házi erények, s az igaz kegyelet ezüst és arany fonalszálait: e nőket — mondom — a mai külföldieskedés és divathajsza, mintegy kész akarva idegeníti el a kis és nagy nemzeti család boldogságának legnevezetesebb műhelyeitől s iparágaitól. Mintha bizony a hazai szőttes négyszerte, sőt ötszörte tovább nem tartana, mint a külföldről «olcsóság» czimén beszerzett ribi-rongy, melylyel együtt a hazai ipartermékekkel való rokonszenvezés is rongygyá válik!

Ha a divatot nem a feltünésvágy mozgatja, hanem a finom ízlés: egyszerűség és kecs lesz az éltető lelke, s ez a hazai motivumokat fogja keresni mindenben, s azok lesznek az ipar haladásának igazi emeltyüi.

A hazai ipar ilyetén pártolásában, szintúgy mint az anyanyelv ápolásában, a felső körökben élő nőknek kell jó példával elöljárniok, s társadalmunkat a külföldi czikkeknek való hódoltság állapotából felszabadítniok.

A gyermekszobában, a társalgóteremben, az iskolában és az ipar műhelyeiben kinálkozó eme működési térhez csatlakozik végre

a *társadalmi élet* a maga ezernyi ezer oldalával. Ott vannak első sorban a különféle nő-egyesületek, mint oly állandó parlamentek, melyekben készítik a társas életünkbe gyakran oly mélyen belevágó közintézetek sorsát.

Ha a magyar nők egyesületekben erkölcsi szolidaritásba lépnek a végre, hogy idegen szépirodalmi divatlapok helyett, magyar szépirodalmi és divatlapokat járatnak; hogy legfőként hazai regényeket és történelmi műveket olvasnak, s kivéve a kényszerítő körülményeket, mindig magyar nyelven beszélnek és írnak: ha nem hozatnak más országból semmi oly czikket, melyet itthon a hazai ipar ízléssel ki bir állítani, szóval, ha olvasmány, beszéd és gondolkodás, szellemi és testi ruházkodás dolgában egészen haza jőnek; akkor ők lesznek első zászlóvivői a közmívelődési egyesületeknek, és a mi több, a magyar nyelv diadalra juttatja a benne rejlő erkölcsi erőket is.

Ekkor fog igazán megindulni az a közmívelődési folyamat, melynek árja magával ragadja a palota és kunyhó lakóit, az alsó és középiskolákat, az irodát, a műhelyet, a boltot, szóval az egész társadalmat.

Ime ily sokat jelentő értelme van a nemzeti életre annak a viszonynak, melybe a magyar nőknek közmívelődési egyesületeinkkel kell jőniök. Ezen viszonynak szükségszerű folyománya lesz, hogy társadalmunk szebb felének a honleányi névre igényt tartó része jó szívvel elvégzi azt a nemes munkát is, hogy a társadalmi áldozatkészség kiaknázójává, ha úgy tetszik adószedőjévé lesz. Ha a vöröskereszt-egylet rövid pár év alatt — értesülésen szerint — 8—9 millió forintot tudott lelkes nőink közreműködésével hazánkban összegyűjteni: lehetetlen, hogy ugyan azok a honleányok hasonló lelkesedéssel szivökre ne vegyék közmívelődési egyesületeink anyagi felvirágzását.

Ha ők indulnak meg, s ilyeténképen szólnak be kunyhóba és palotába: «Abban fáradozunk, hogy Magyarország 16 megyéje megtartassék Magyarországnak. Abban fáradozunk, hogy az egykori Erdély Horvátország sorsára ne jusson. A legfenyegetettebb országrész kéri a magyarok egyesülését. Nem vért kérünk, csak egy fillért

a feleslegesből, hanem ezt a fillért mindenkitől. — Leégett a templomunk, a hazafiság temploma; sok falvainkat elborította az ár, elnemzetietlenedtek; egy szoborra is gyűjtünk, úgy hívják: Hungaria!»

Ki tagadná meg segélyét egy nagy szerencsétlenségtől, adományát egy emelendő dicsőséges emléképülettől, ha tudná, hogy a mit nyujthat, hogy és hová juttassa el?

Azt mondják az élettan emberei, hogy a vérforgás alkalmával első sorban jobb karunkat járja át ez az életfentartó nedv. Kossuth Lajos mondása szerint: «*Erdély, Magyarország jobb keze;*» legyen szabad tehát, honleányaink lelkes figyelmébe első sorban ajánlani ezt *a jobb kezet*, melyet a nemzet áldozatkézségének piros meleg vérével kell öntöznünk, s a végelsorvadástól megóvnunk.*

Az áldozatkészség anyagi részének kiaknázása után, a nők magok hozzák meg a nemzeti megújhodásra vonatkozó, s bizony nem kis erkölcsi erőfeszítést igénylő fent vázolt áldozatot, melynek szükségszerű következménye: az anyanyelvet minden idegen nyelvnél többre becsülvén, a gyermek- és leánynevelést nemzeti alapra helyezni; az ipart és kereskedést nemzetivé, a házat és a hazát, magyar érzelművé tenni; a társadalmat a nemzeti művelődés kultuszára hevítni; a közös szülő anyához való ragaszkodásban mintául szolgálni; a nemzet fényköréből eltévelyedetteket hazai és házi isteneinkhez, a magyarság áldozó oltáraihoz visszaédesgetni; a kozmopolitizmus mámora miatt, «magánkívül» volt nemzetet — magához téríteni; szóval e hazában a magasabb testvériség kultuszát megalapítani.

Honleányainknak ez a munkája, melyet megvár tőlük a haza, hasonlítani fog a harmathoz, mely a patriotizmus napsugarai hatására a magasba száll, felhővé válik, s áldást hozó csöppjeivel megtermékenyíti hazánk határait.

(Kolozsvár.) FELMÉRI LAJOS.

* Az Erdélyrészi Közmivelődési Egyesület részére nyomatott tájékoztató füzetet és gyűjtőivet megkeresésre szives készséggel küld az elnökség s e czikk írója is.

A BUDAPESTI ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁS.

(Első közlemény.)

Nagy nemzeti örömünnepet ültünk e hó másodikán: a budapesti országos kiállítás megnyitásának ünnepét. Az ünnep fényessége, pompája méltó volt az ünnep fontosságához, jelentőségéhez, méltó azokhoz a reményekhez, melyeket a kiállításhoz az egész nemzet fűzött, méltó ahhoz az érdeklődéshez, melylyel e perczben a művelt nyugat figyelme felénk fordult.

A czivilizáczió történetében mindig és mindenütt nagy jelentőséggel birnak a kiállítások; hatalmas határoszlopai voltak ezek mindig a tudomány, az ipar, a művészet egy-egy fejlődési korszakának s történetük az emberi nem művelődési történetének dicsősége. A mi kiállításunk reánk magyarokra nézve még mélyebb jelentőséggel is bir. Tanuságot kell tennie a nemzetek előtt a magyar nép életképességéről, vagyonáról, ipari fejlődéséről; de tanuságot kell tennie a magyar nép előtt is, föl kell keltenie a nemzetben az önbizalom érzetét, hogy a népek kulturharczában az önerejébe vetett hittel bátran és győzelmesen állhassa meg helyét; meg kell tanítania a nemzetet arra, hogy becsülje, szeresse a hazai ipart, s hogy pénzét a hazai ipar támogatására, a hazai vagyonosság emelésére itthon költse el.

Jól eső örömmel jegyezhetjük föl, hogy kiállításunk e speciális fontosságát fölismerte nemcsak a nemzet, hanem az ország felséges uralkodó háza is, s a kiállítás fontosságához képest nemcsak legmagasabb megjelenésével emelte a nemzet örömünnepének, a kiállítás megnyitásának fényét, hanem elismerő, lelkesítő és buzdító szavaival egyaránt nevelte a nemzetnek büszkeségét, a kiállítás sikerébe vetett reményét és uralkodója iránt való hódolatát. Régen hal-

lott a magyar nemzet jobban eső szavakat, mint a melyekkel Rudolf trónörökös a kiállítás megnyitásakor a királyhoz fordult, s a melyekkel király ő felsége a kiállítást megnyitottnak nyilvánította. Az a lelkesült és örömteljes éljenzés, mely a megnyitáson jelen voltak ajkain fölhangzott, visszhangra kelt a nemzet szívében, s e visszhang édes varázsa csalogatja a kiállításba mind nagyobb-nagyobb számmal az ország minden vidékéről a látogatókat.

S bizony-bizony örömmel és büszkén is sétálgathatunk a kiállítás ízléssel és szakértelemmel rendezett területén, mely még akkor is kellemes szórakozási helyet képez, ha a pavillonok változatos és tanulságos kincseiben nem gyönyörködve, csupán a kiállítás külső berendezését veszszük szemügyre. A városligeti legszebb pontjait magában foglaló kiállítási területen 109 kisebb-nagyobb pavillon van elhelyezve. Ezek közül számos — mint pl. a királypavillon, a műcsarnok, a nagy iparcsarnok, az erdészeti pavillon stb. valóságos építészeti műremek. A királypavillon, melyet a budapesti iparosok készítettek és ajánlottak föl pihenő helyül a király és felséges családja számára, továbbá a nagy iparcsarnok és a műcsarnok, kőből és vasból szilárdul készített épületek állandóan fönmaradnak, míg a többi fából épült csarnokokat a kiállítás után lebontják.

Messze vezetne s nem is tartozik folyóiratunk keretébe a kiállítás teljes, hű képét adni, mi csupán arra szorítkozhatunk, hogy a főbb számadatok följegyzésével a kiállítás nagyságáról és gazdagságáról némi fogalmat nyujtsunk. Megemlítjük e szerint, hogy a kiállítás beépített területe (a 109 pavillon) összesen 66,550 □ m.-t tesz; a kiállítók száma 8607 levén, egy-egy kiállítóra 7·7 □ terület esik.

Az országos kiállítási bizottság 32 nagy épületet emeltetett, melyek összes költségei 1.318,000 frtra rugtak. Ezek közül legtöbbe került a nagy iparcsarnok (mintegy 600,000 frtba), a műcsarnok (120,000), a hazai gépcsarnok (95,000), az állatkiállítási épületek 60,000), a mezőgazdasági csarnok (45,000), az igazgatósági épület) (35,000) stb. A tanszerépület 19,000, a házi iparcsarnok 14,000 frtba került. A parkirozás, kertimunkák, csatornázás 40,000, a kiállítási terület elkerítése 11,000 frtba, a hat kapu mintegy 8000

frtba került. Az épületeket a kiállítás után az építési vállalkozók mintegy 20%-al váltják vissza.

A kiállítási költségelőirányzatban 1.806,600 frt kiadást — április végéig tényleg kiadtak 1.600,000 frtot — és 1.875,000 forint bevételt találunk. A bevételek nagy részét: *egy millió* frtot a *belépti díjakból* akarják fedezni s erre a kiállítás eddigi nagy látogatását tekintve, biztosan lehet számítani. A belépti díjak mérsékeltek, hétköznap (a kiállítás megnyitási napját s az azt követő 3 napot kivéve, mikor 5, illetőleg 1—1 frtot tett) a belépti díj mindenkor 50 kr., vasárnap és ünnepnapokon 30 kr. Katonajegy, munkásjegy, tanulójegy és gyermekjegy, úgyszintén az esti belépti jegy 20 kr.

A kiállítási bizottság által emelt 32 főépületen kívül különböző *hatóságok* is emeltek épületeket. Ilyen nagyobbszerű épületek 1. a főváros pavillonja, 2. Horvátország, 3. a magyar vöröskereszt-egylet, 4. az alapítványi jószágok, 5. az állami ménes-intézetek pavillonja, 6. a magyar kir. közmunka- és közlekedésügyi miniszterium csarnoka és 7. a m. kir. pénzügyminiszterium kiállítási csarnoka. A többi épületeket magánosok, részvénytársaságok s testületek emelték s rendezték be.

Ez általánosságok fölemlítése után áttérünk az olvasóinkat legközelebbről érdeklő csoportok, t. i. az *oktatásügyi* és a *házi-ipari* csoport részletesebb ismertetésére, s külön fogunk szólani I. *a kézimunka kiállításról* a különböző fokozatú iskolákban, II. a *kézimunkákról* a házi-ipar kiállításban és III. a *tanügyi kiállításról* általában.

I. A kézimunka-kiállítás a különböző fokozatú iskolákban.

Az *oktatásügy* csarnokában figyelmesebb vizsgálódás után részint egy tömegben, részint egymástól elszigetelve a következő fokozatú iskolák kézimunka-kiállítását találjuk: 1. *tanítónőképző intézetek*, 2. *polgári és felsőbb leányiskolák*, 3. *jótékonysági intézetek*, 4. *nőipariskolák* és 5. *elemi iskolák*. Vizsgáljuk őket egyenkint.

1. *Tanítónőképző-intézetek.*

A tanítónőképző-intézetek kiállításánál figyelemmel kell lennünk a czélra, melyet az intézeteknek a munka-oktatásnál elérni vagy legalább megközelíteni kell, ez intézetek növendékei levén hivatva egykor a munkaoktatás vezetésére és tovább fejlesztésére összes hazai leányiskoláinkban. E feladathoz képest ismerniök kell a képzőintézeti növendékeknek minden egyes munkanem elméletét és gyakorlatát, birniok kell izléssel, alakító képességgel és kifogástalan technikai ügyességgel. Épen ezért a tanítónőképzők kiállításában kell a legtöbbféle és legszebb izléssel készített kézimunkákra találnunk, tekintet nélkül természetesen a munka-mennyiségre, mert kétségtelen dolog, hogy a tanítónőképző intézeti növendékek elméleti képzettségük megszerzése mellett csak kevés időt fordíthatnak munkagyakorlatokra; egyféle munkára tehát, épen mert sokfélét kell begyakorolniok, sok időt nem fordíthatnak. Nem csak nem hiba tehát, ha a tanítónőképző-intézetek a kiállított munkák nagy mennyiségével tündökölni nem akarnak, hanem valósággal eléggé meg nem róható vétek, ha növendékeik erejét túlfeszítve, s tőlük a szellemképzésre szánt időt elrabolva merő hiúságból munkával túlterhelik növendékeiket.

A jelenlegi országos kiállításon 5 állami tanítónő-képzőintézet jelent meg, úgymint a budapesti polgári iskolai, továbbá a budai, a győri, a pozsonyi és a szabadkai elemi iskolai tanítónő-képző-intézetek. Örömmel konstatálhatjuk, hogy általán véve nemcsak mind megütik a mértéket, de a legszigorúbb kritikát is dicsérettel állják meg, s emellett egyik egyben, másik másban kitünő. Csupán a szabadkaira nézve sokalhatnók a kiállított munkák mennyiségét, ha meg nem vesztegetné szemünket a kiállított munkák, különösen a selyem- és aranyhimzések szépsége; így persze nem győzve betelni a nézéssel, megfeledkezünk a korholásról, melyet az elvek tollnukra adnának.

De bármennyire kielégít is bennünket a tanítónőképző-intézetek kiállítása, sajnálkozással kell kijelentenünk, hogy nem nyújtanak teljes képet a tanítónőképző-intézeti munkaoktatásról. A kiál-

lításon csupán *az állami* tanítónőképző-intézetek jelentek meg. azok sem mind, az állami intézeteknél sokkal nagyobb számot tevő felekezeti tanítónőképző-intézetek közül pedig csupán a *kalocsai* érseki képezde mutatja itt be munkamutatványait, melyek most is, mint más kiállítások alkalmával, méltán kivívják a szakértők elismerését. A többi felekezeti képezde nem ad ez alkalommal életjelt magáról. Hogyan értsük ezt?

Ha a kiállításon részt vett tanítónőképző-intézeteket egyenként vizsgáljuk, azt találjuk, hogy egyiket egy, másikat más dologban illeti meg az elsőség koszorúja. Mindenütt találunk igen izléses és művészi kivitelű munkákra. Igy *a budapesti polgári iskolai tanítónő-képzőintézet* kevés számú kézimunkái a legszebb magyar stilben készített kézimunkák közé tartoznak. Elismerés illeti meg az intézet igazgatónőjét, Zirzen Janka úrnőt, hogy az ily izlésben készült munkákat növendékeivel megismertetvén és megszerettetvén, terjeszteni törekszik; de elismerés illeti meg az intézet rajztanárát Hollós Károly urat is, ki a szép himzések tervrajzát részben maga készíté, részben tanítványaival készíttette.

Az itt kiállított tárgyak eladók, s a két legszebb darabot — egy 12 személyes fehér vászonra kék selyemmel és aranynyal hímzett asztalterítőt a hozzávaló asztalkendőkkel együtt, továbbá egy keresztöltéses hatszemélyes asztalterítéket meg is vásárolt már 280 frtért, illetőleg 100 frtért Saxlehner Andrásné úrnő.

Említést érdemelnek ez intézet kiállításánál a rajzmutatványok is, melyek főkép diszítményi rajzok levén, stilszerűség és szép kivitel által tünnek ki.

Az elemi tanítónőképzők közül a *budai* tanítónőképző-intézet kiállításában egy vörössel hímzett posztó asztalterítő, szép fehér himzések és fehérneművarrások nyerik meg tetszésünket. A *pozsonyi* tanítónőképző-intézet különösen műhimzései által tünik ki, sok művészi kivitelű tárgyat állítottak ez intézetből ki, azonban a színek összeállításában s a rajzok megválasztásában nem mindenütt voltak szerencsések. A *szabadkai* tanítónőképző-intézet legfényesebb mindenik között. A szerb himzések s szebbnél szebb áttört munkák egész serege van itt kiállítva, kifogástalan keresztül-

vitelben s ez intézet munkaereje e sok szép munkán kívül egy terjedelmes munkakönyvvel is képviselve van.

Legteljesebb képét nyújtja az elemi iskolai tanítónőképző-intézetek helyesen vezetett munkaoktatásának a győri tanítónőképző-intézet. Minden, az elemi tanítónőképző-intézetekben tanított munkanem képviselve van itt egy-két csinosabb darabbal, melyeket szépen egészít ki az ügyesebb növendékeknek, az intézeti tanítónőknek, sőt magának az igazgatónőnek is egy-egy művészi kivitelű munkadarabja.

Sajnálattal kell még megjegyeznünk, hogy a kézi-munkáknak a tanügyi kiállításban igen is szűk helyet jelöltek ki. Idegen szemlélő előtt úgy tűnhetik fel, mintha hazánkban még ma sem tulajdonítanának kellő fontosságot a nőnevelésnek, a munkaoktatást pedig, mint a nőnevelés legfontosabb pedagógiai eszközét, s mint a közvagyonosság emelésére ható tényezőt még ma sem becsülnék meg eléggé. Ennek az eléggé nem sajnálható látszatnak az oka csak az, hogy a tanszerépület egészben véve, a kiállítók nagy számához képest szűk. Nagy gondot is adott a közoktatásügyi csoport elnökének, Gönczy Pál min. tanácsos úrnak és jegyzőjének, Suppán Vilmos úrnak, hogy a területet a kiállítók között kellő arányban beoszthassák. A terület részletek leggondosabb és legpontosabb kijelölése mellett is bizony egymásra zsúfolva, halmozva hevernek itt a legértékesebb kézimunkák, s igazán sok fáradság és ügyesség kellett ahhoz, hogy rendezés közben a szűk hely daczára is elég áttekinthető módon rakosgassák el az egyes intézetek kézi-munkáit. Zirzen Janka úrnő mellett Hoffmann Jolán polg. képzőintézeti munkatanítónőt illeti meg ezért az elismerés, kik az összes iskolák kézimunka-kiállításának rendezését vezették.

Sebestyénné Stetina Ilona.

TESTGYAKORLÁS ÉS MÓDSZERTANI KONFERENCZIÁK.

Hogyan kerül e kettő együvé? Csak úgy, hogy mostanában ez a kettő az a csodaszer, a mi iskolai nevelésügyünk minden betegségét csalhatatlanul meggyógyítja. Mert hát vannak pedagógiai divatok is, még pedig nemcsak divatos betegségek, de divatos orvosságok is. Évek óta olvassuk pedagógiai és napi lapokban egyaránt, hogy a tanulók között előforduló betegségek jelentékeny részének az iskola az oka; az meg már szinte axiómává vált — a szülők különben is hajlandók elhinni, — hogy az elégtelen bizonyítványok oka a tanítók és tanárok eljárásában, a tanítási módszerben és rendszerben keresendő.

Nem régiben is olvashattuk egyik pedagógiai lapban, hogy «a rövidlátó, elgörbült, sápadtságban szenvedő, betegeskedő gyermekeknek legalább is fele az iskolában szerezte e bajokat.» Ha az ilyen és ehhez hasonló állítások igazak volnának, nem az iskolák szaporításán, hanem azok bezárásán kellene fáradoznia minden humánus embernek, mert az csak hiú remény, hogy az iskolák berendezésében — a nagy többséget értve — gyökeres változás egyhamar történhessék. És csakugyan egyre szaporodnak az olyan esetek, hogy a szülők tanuló gyermeköknek bármily testi vagy lelki fogyatkozásáért az iskolát teszik felelőssé, s ezt nyiltan kárhoztatják is.

Szerencsére mindezen bajoknak megvan a biztos orvosságuk is: egyik a testgyakorlás, másik a módszertani konferenczíák! Annyit olvastunk az utóbbi években ezek nagy hasznáról és gyógyítóerejéről, hogy, ha az mind igaz volna, akkor athletákat és kitünő

tanulókat nevelni csak gyermekjáték lenne. Épen azért talán nem egészen felesleges ezen dolgokról némi elmélkedés.

A testgyakorlásnak nagy fontosságát és hasznát a nevelésben eszem ágában sincs tagadni, de hosszasan bizonyítgatnom is fölösleges, hacsak unalmassá nem akarok lenni. Hasznosnak tartom a testgyakorlást 1. egészségi, 2. erkölcsi és 3. eszthetikai szempontból.

Csakhogy meggyőződésem, hogy a két első czélt sokkal jobban el lehet érni a szabad játék által. A szabad játszásnak megvan az izmokra, a lélegzésre és vérkeringésre mindazon jó hatása, mint a rendszeres testgyakorlásnak, avval a nagy különbséggel, hogy nem válik oly könnyen egyoldaluvá s így unalmassá, kimerítővé, esetleg veszélyessé. A ki az ifjúság játékait figyelemmel kisérte, az tudja, hogy mily változatosak eme játékok; s ha a játszók egyikféle játékba akár lelkileg, akár testileg belefáradtak, másikat vesznek elő, mely a léleknek új gyönyört, a test izmainak más irányú foglalkozást nyújt. Nem állítom, hogy a kellő pedagógiai és anthropológiai műveltséggel biró tornatanító a testgyakorlást is ne tudná úgy beosztani, hogy az a szükséges változatossággal birjon; de tapasztalás bizonyítja, hogy részint az említett ismeretek hiányossága, részint egyéb körülmények (a helyiség, a rendelkezésre álló tér, a tanulók száma, órarend stb.) a testgyakorlást többnyire olyanná teszik, mely hatásában a szabad játszással korán sem versenyezhet.

Ha pedig az erkölcsi czélt tekintem, igaz, hogy a rendszeres testgyakorlás szoktatja a tanulót arra, hogy a saját akaratát az elöljáróénak és — bizonyos czél elérése szempontjából — a közakaratnak alávesse; abban is gyakorlatot nyújt, hogy a lélek uralma a test fölött kellő gyorsasággal és tartóssággal biztosíttassék: de mindezen hatásuk megvan a játékoknak is azon különbséggel, hogy itt nem a vezényszó, hanem a társaság közelhatározása az irányadó, és a léleknek parancsoló tevékenysége a test fölött ezer és ezer előre ki nem számítható véletlennek van kitéve. Ez utóbbi két körülmény pedig morális szempontból rendkívül fontos: a társadalmi erények egyik legjobb iskolája a szabad játszás.

Mindezeknél fogva én az iskolai testgyakorlást egészségi és erkölcsi szempontból csak pótléknak tekintem; a semminél többet

ér, s okos körültekintéssel alkalmazva, az említett két szempontból is szükséges és hasznos a nagy városokban, hol a tanulók összes mozgása a szülei háztól az iskoláig és vissza terjed, s hol a szabad játékra sem alkalom, sem tér nincs. Vidéken azonban az egészségi és erkölcsi czélt illetőleg a testgyakorlás bátran el is maradhatna a játékok mellett, kivált ha még a korcsolyázásra és úszásra is kellő alkalom van.

Hátra van az eszthetikai szempont, t. i. az emberi testnek eszthetikailag széppé való kialakítása. Ezen czél elérésére is nagyban közreműködnek a játékok, de igazi megvalósítására szükségesnek tartom a rendszeres testgyakorlást is fiuknál, leányoknál egyaránt, csakhogy nem egy-két éven át, hanem elkezdve a hat éves kortól és a czélnak megfelelő irányban és úgy vezetve, hogy az lassankint valóságos életszükségletté váljék, miként pl. az ókori athenæieknél az volt a gimnasztika.

Az orvosok külföldön úgy, mint hazánkban igen könnyen kimondják, a szülők pedig föltétlenül elfogadják, hogy a betegeskedő, sápadtságban szenvedő, elgörbült, rövidlátó gyermekeknek jó része az iskolában szerezte e bajokat, de hogy a gyakorlati nevelésügy terén működő pedagógusok is oly könnyen elhigyjék az ily állításokat, azon valóban csodálkozni lehet. Nem tagadom én azt, hogy az iskolák czélszerűtlen berendezése, esetleg a tanító gondatlansága e tekintetben némi bajokat ne okozhatna, különösen az által, hogy a betegségekre való hajlamnak szintén táplálékot nyújt; de erős meggyőződésem, hogy a mi viszonyaink között, hazánkban, az iskola csak igen ritka esetekben egyenes és közvetlen oka a tanuló ifjúságon tapasztalható bajoknak, sőt közvetve sem árt megközelítőleg sem annyit, mint a hogy azt túlzóan ráfogják. Avagy ama betegeskedő, sápadtságban szenvedő, elgörbült gyermekekre nézve megvizsgálták-e azok, kik oly könnyen az iskolát okozzák, azt, hogy milyen az ő táplálékuk, milyenek a családi körülmények, milyen a lakás, nem betegesek-e a szülők, nincsenek-e a szülőknek e leendő nemzedék egészségi állapotára kiható szenvedélyeik, nem a szülőktől örökölték-e a gyermekek a betegségek csiráit? stb. És az a rövidlátó gyermek rendes látással birt-e, mielőtt az iskolába lépett, avagy

otthon a családban vannak-e a gyermek nagyságához mért bútorok, vagy pedig felnőttek számára készült bútorok mellett végzi dolgait, s így hozzá szokik a közelnézéshez? Különben is minden fény árnyékot is vet. A czivilizáczió terjedésével is kapcsolatban van bizonyos betegségek gyakoribb fellépése, melyekről a vad népek vagy semmit sem tudnak, vagy csak mint nagy ritkaságot ismernek; s a ki akarja a fényt, el kell fogadnia az árnyékot is.

Evvel azonban nem azt akarom mondani, hogy a leglelkiismeretesebb gondot ne fordítsuk az iskolák berendezésére. Sőt inkább! Csak azért hoztam fel e dolgokat, mert a milyen túlzó a vád, illetőleg túlozva van a baj, olyan túlsokat várnak rendszerint, még pedagógiai körökben is, e tekintetben a testgyakorlástól. Ne ámítsuk magunkat! A mely gyermekeknél nem az iskola az oka a bárminemű testi gyengeségnek, sápadtságnak stb., ott iskolai testgyakorlás nem használ, sőt igen könnyen ártalmas lehet, a mint hogy a tapasztalás bizonyítja, hogy épen az ilyen gyengélkedő gyermekeket, a kikre tehát közönséges felfogás szerint legjobban ráférne a test edzése, kell rendszerint felmenteni — orvosi vélemény és tanács alapján — a testgyakorlás alól. Ha pedig csakugyan oly sok gyermek szerez betegséget az iskolában, akkor se a testgyakorlással igyekezzünk ennek elejét venni, hanem változtassuk meg az iskolai rendszert, mert akkor ebben kell e hibának lennie.

S evvel elérkeztem a túlterhelés divatos betegségéhez is, melynek egyik orvosszere — azt mondják — a testgyakorlás. Már hogy egy lelkileg túlterhelt, tehát kimerült, kifáradt tanuló minő kedvvel fog tornázni, s hogyan fogja ez őt felüdíteni, azt nem vagyok képes felfogni. Annak a szellemileg kifáradt tanulónak a testgyakorlás — kivált mindjárt a tanulás után — csak újabb fáradságot okoz, s fokozza a túlterhelést. A ki fáradt, annak első sorban pihenésre van szüksége. Ha tehát létezik túlterhelés, s ha léteznek ebből és általában az iskolázásból származó bajok és betegségek: akkor először is szállítsuk le a tanórák számát a növendékek korához képest 17—24-re, változtassuk meg a tanrendszert, ám azután tornáztassuk tanítványaikat. De előidézni, megtűrni, hogy az iskola túlterhelést és betegségeket okozzon, azután ezeket a testgyakorlással akarni

orvosolni annyi, mint megcsinálni a betegséget csak azért, hogy orvosságot szedhessünk.

Ezek után én a testgyakorlást a nélkül, hogy csodatévő szernek tartanám s tőle bármi betegségek orvoslását várnám, a testnek széppé alakítása czéljából minden iskolában szükségesnek tartom oly módon és mértékben, mely ezen czél elérésére alkalmas. E mellett azonban legyünk rajta, hogy a tanulóknak idejök maradjon a szabad játékra s pedagógiai tapintattal tartsuk bennök ébren az erre irányuló kedvet, minden tanórából pedig 10 perczet engedjünk az iskolaudvaron játszással eltölteni. És a mennyiben lelkiismeretes vizsgálódás és minden oldalú megfigyelés arra vezetne bennünket, hogy esetleg az iskola valamiféle testi vagy lelki bajoknak okozója: ne akarjunk kuruzsolni, hanem felvilágosítván az illetékes hatóságokat is, kövessünk el mindent, hogy az ok megszünjék, s így ne legyen orvosságra szükség.

És most áttérve a módszertani konferenciákra, ki kell jelentenem, hogy szükségesnek és hasznosnak tartom, ha a havi konferenciák tárgyát a tanítás módszere is képezi; de a túlzás e téren is hiba, és ama várakozásoknak jelentékeny része, melyeket újabb időben a módszertani konferenciákhoz fűztek és fűznek, csak hiú remény. Nem régiben egész elkeseredéssel panaszkodott előttem egy okleveles tanár, hogy ime három hónapig mindig ő beszélt tanítványainak (értsd: előadott 3 hónapon át, a nélkül, hogy kérdezett volna), s most, mikor tanítványainak kellene beszélniök (értsd: mikor kezdte őket kikérdezni), kitünt, hogy semmit sem tudtak; hogy ne lenne ő az ifjúság ezen hanyagságán elkeseredve? Én is elkeseredtem magamban, de nem az ifjúság hanyagságán. Pedig annál az intézetnél ugyancsak virágzanak ám a módszertani konferenciák: minden tantárgy módszere közös tanácskozás útján előre meg van állapítva, sőt még a tananyag is három hónapra előre ki van óránként porcziózva. Szóval papiroson rendben van minden, s azok, kik csak az aktákból nézik és látják a közoktatásügyet, meg vannak nyugodva.

Ámde ha ilyen esetek történnek és történhetnek, ugyan mit érnek akkor azok a módszertani konferenciák, s mit ér az a renge-

teg módszertani tudomány? Tapasztalásom, hogy épen azok, kik papiroson a legfényesebb módszert mutatják be, s kik mások tanítási eljárásában minden lépten-nyomon hibát találnak, a legkisebb eredményt érik el a gyakorlati tanításban s a valóságban a legroszabb módszert követik. Hiába állapítja meg a konferenczia a legjobb módszert, ha az illető tanító vagy tanár nem ért a tanítás mesterségéhez avagy lelkiismeretlen: papiroson jól megy minden, de a valóságban marad minden a régiben!

Ha jól emlékezem, a negyvenes években történt, hogy valaki pályadíjat nyert a fanemesítésről irott munkájával; midőn azután ismerősei kérték, hogy gyakorlatilag is mutassa meg nekik a fanemesítés kézfogásait, őszintén bevallotta, hogy soha még csak egy fát sem oltott be, hanem elméletileg, könyvekből szerezte azon ismeretanyagot, melylyel pályadíjat nyert. Ilyenformán van sok tanító és tanár a módszerrel is. Előterjeszti avagy megírja az elméletek szerint legtetszetősebb módszert, mert módszertani konferenczíáknak kell lenniök és a tantárgy módszerét esetleg írásban is elő kell adni, de gyakorlatban még csak tévedésből sem próbálja meg a módszeres tanítást. Szóval itt is bebizonyul, hogy nem mind arany, a mi fénylik.

Azt is olvashattuk szaklapokban, hogy a módszertani konferencziákon minden tantárgyból előre ki kell tűzni a tárgyalandó tananyagot minden órára, tekintettel még az iskolai szünetekre is, hogy így a túlterhelésnek eleje vétessék, s hogy a különböző tantárgyaknak egymással rokonságban, vonatkozásban álló részletei egyszerre taníttatván, a dolgok minden oldalról megvilágosíttassanak, s a tanításban bizonyos harmonia jöjjön létre. A nélkül, hogy e kérdésnek tüzetesebb taglalásába bocsátkoznám, megvallom, hogy az oly zenedarabot, mely csupa unisonokból s ugyanazon ária örökös ismétléséből áll, unalmasnak tartom; az olyan tanítót vagy tanárt pedig, ki év elején három hónapra vagy plane többre előre kiporczióza minden egyes tanítási órára a tárgyalandó tananyagot, s ezt a tervet szigorúan keresztül is viszi, egyszerűen kikergetném az iskolából. Mert ha az a tanár vagy tanító tovább haladtában észreveszi, a minthogy kérdezgetés közben nem egyszer fogja észrevenni,

hogy az előzőleg tárgyalt tananyaggal tanítványai nincsenek tisztában, s mégis tovább megy, az ily eljárás minden lehet, csak nem módszeres tanítás, de még csak nem is tanítás.

Tudom, hogy annak, miszerint egyik vagy másik tantárgy, vagy bizonyos tananyag túlterhelő a tanulókra nézve, nem egyszer a helytelen módszer az oka, s hogy helyes módszerrel sok bajnak elejét lehet venni. De más oldalról meg a módszertan összes fogásait alkalmazni akarni minden egyes esetben: nem egyéb, mint csupa mintaleczkékben tanítani. Már pedig egy osztályt s egy tantárgyat alig lehetne könnyebben tönkre tenni, mint ha óráról órára olyan mintaleczkéket tartanánk, mint a milyeneket a szaklapokban kidolgozva találhatunk.

Végre is a főczél az, hogy a tanulók egyfelől megértsék, megemészthessék a tananyagot, tehát hogy a tanítás s lélek természetes fejlődésének megfelelő legyen, másfelől pedig, hogy azért a tanuló közreműködése a tanulás komoly munkájában még mindig szükséges legyen, s ekkép az öntevékenység képessége kifejlődjék. Ha mindig teljesen megrágva kapják a tanulók a tananyagot, akkor ez hasonló eljárás ahhoz, melyet követnénk, ha az ételeket 20—24 éves korig mindig megrágva tálalnánk fel az ifjuságnak.

Legyen tehát a konferenciák tárgya a tanítás módszerének megbeszélése is, kivált akkor, ha az igazgató vagy a testület valamely tárgyban eredménytelenséget tapasztal, de meg azért is, hogy az elmélet fejlődését is figyelemmel kisérjék a gyakorlati tanítók; de túlságokba menni s túlsokat várni ezen úgynevezett módszertani konferenciák által, hibának tartom, mely könnyen csalódásokra vezet.

A képzőintézetek pedig szoktassék és tanítsák s tanító- és tanárjelölteket arra, hogy nemcsak a könyveket tanulmányozzák, hanem az ifjuságot és önmagukat is, és ha eredménytelenséget látnak, tartsanak szigorú önbirálatot. Ez többet fog érni igen sok kidolgozott módszernél és mintaleczkénél: mert a gyermek és ifjú lelke nem mindig azt az útat követi, melyet mi felnőttek olyan természetesnek és könnyűnek találunk.

(Kecskemét.) PÁSTHY KÁROLY.

A LÁNYOK NEVELÉSE SPÁRTÁBAN ÉS ATHENÉBEN.*

Lykurgos törvényei a nevelést államivá tették; s mivelhogy a főczél erős, harczias nemzedék volt: a nőknek ez értelemben való habár egyoldalú, de nyilvános nevelése jutott érvényre. Azon elv folytán, hogy csak erősek nemzhetnek erőseket, a leányok is majdnem egészen oly nevelésben részesültek, mint a fiúk. Ugyanazon dolgokban gyakorolták mind a két nemet, melyeket szerinte az állam jóléte megkivánt t. i. a zenében és a testedzésben, a test fölött való uralkodásban, a gazdagság, puhaság és kényelem megvetésében s a hazaszeretetben. A törvény szigorúan megtiltá, hogy a férjhez menő leány az urához valamit magával vigyen: se pénzt, se jószágot, hogy igy minden szegény leány férjet találjon, s a házasodók ne a pénzét keressék a leánynak, hanem a jó erkölcsét. Azért a nők felpiperézését is megtiltá. S hogy szerinte a két legfőbb érdem jutalmazva legyen s a hiúságot még se ápolja, törvénye csak a hadban elesetteknek és a gyermekszülésben meghalt asszonyoknak nevét engedte feliratni a koporsókra.**

Spártában a nevelésnek tulajdonképen csak két tárgya volt a *zene* és *torna*. Az olvasás és írás legaláb nem tartozott a spártai nevelés rendszerébe habár eltiltva senkinek sem volt azok megtanulása*** A zene és ének volt náluk alapja minden tanulásnak és kisérője az életben is minden ténykedésüknek: ha tornáztak, ha játszottak vagy háborúba mentek, egyenlőképen. *Plato* azt mondta,

* Egy rész abból a felolvasásból, melyet szerző a budai «Népsz. felolv. rendező társulat» egyik estéjén a görög nőnevelés történetéről tartott.

** Benkő Ferencz: Parnassusi időtöltés. I. 24. r. 61. l.

*** Grasberger: Erziehung u. Unterricht im Klass. Alt. II. k. 234. l.

hogy e kettőt egyesíteni kell az oktatásban; mert a ki egészen a zenére adja magát, annak kedélye ellágyúl, ha pedig sokat gimnasztizál zene nélkül, bátor és férfias lesz, de lelke gyenge, tompa és vak marad. (De rep. III. 110. l.) Egyébként a görögöknél, habár a lanton és fuvolán is játszottak, a fődolog volt a karének vagy lant mellett való éneklés; sőt a fuvola és czitera, mint művészi versenyhangszerek, a nyilvános oktatásból ki voltak zárva.* Ez úton ismerkedtek meg a fiúk és leányok egyenlőképen a görög klasszikus költők műveivel már gyermekkorukban és táplálkoztak azokkal minden alkalommal a sírig.

A mi a *testgyakorlást*, a görög iskolák e második tárgyát illeti, a leányok testgyakorlatai, a melyek külön helyiségekben és női felügyelet alatt tartattak Spartában, a következők voltak: egy-lábon való ugrálás és sarkazás, futás, ugrás, birkózás, sőt gerely- és dárdavetés is; tehát a *pentathlonnak* öt része.** Mindegyikkel aztán különféle mulattató, nevetséges gyakorlatok voltak összekötve, úgy hogy a tornázásnak a szó szoros értelmében mulattató, kedvderítő hatása sem maradhatott el. E miatt annyira megkedvelték azt, hogy Dionysos ünnepén maguk az asszonyok is versenyt futottak.

Az oktatásról szólva még csak azt említem meg, hogy a leányoknál az *orchesztika* vagyis táncztanítás sem hiányzott; sőt némely ünnepeken nyilvánosan is felléptették őket. Ha azonban a görögöknek és rómaiaknak táncz művészetét általán a maival összehasonlítjuk, az első pillanatra is oly elvi különbséget találunk, mely a hasonlóságot jóval csökkenti, sőt majdnem annak ellenkezőjét bizonyítja. Nálunk a táncz főleg társadalmi élvezet s a közönséges tánczoknál nem is lehet a művészi formákat tekintetbe venni. Másképen volt ez a régieknél, a kiknek szemében a lelki és testi szépség elválhatatlanok voltak, a kiknél minden benső mozzanat a külső alakon plasztikailag jutott kifejezésre. Ők egymagukra, az egész testtel tánczoltak, s nem párosan, mint ma szokás.***

S milyen nőket képzett a nevelés, — milyen volt a spártai nő

* Kapp: Arist. Staatspädagogik. 177. l.
** Grasberger: i, m. III. 503.
*** Göll: Culturbilder. I. 143. l.

helye, magaviselete a *társadalmi életben?* A közös ebédekre csak a férfiak jártak, a nők otthon maradtak, s e szabály alól nem volt kivétel. Ágis király diadallal térvén meg az atheneiek ellen kivívott harczból, minthogy e napon nejével óhajtott volna ebédelni, a maga részének hazaküldéseért könyörgött; de a polemarchos megtagadta kérelmét.* Archidamus király birságot fizetetett, mert kis termetű hölgyet vett nőül. A nők az otthon magányára voltak utalva, a közterekeu rendesen csak fátyolozva járhattak; a közügy fontosabb eseteiben azonban az ő véleményük is kikéretett.

A spártai nők háziassága idővel sokat vesztett egykori rideg egyszerűségéből; az ének és kartáncz élvezetének meg a közügyek figyelemmel kísérésének egyre több-több idejöket szentelték s a háztartást, sőt még egyszerű ruhájuk varrását is nagyobbára a rabszolganőkre bízták. Egyben azonban állandók maradtak s az önfeláldozásig ment *hazaszeretetök.*

Egy spártai nőnek hírűl adatván, hogy fia a csatában elesett, így kiáltott föl: «Jól tudtam, hogy halandó volt!» — A csatába induló fiaiknak ők nyujták át a pajzsot e szavakkal: «Vagy ezzel, vagy ezen térj vissza.» — Egy anya hírét vevén annak, hogy fia megszaladt a csatatérről, hol minden társa elhullott körülötte, elébe sietett és őt megölte, fölkiáltván: «Eurotas vize (a melyben naponkint fürödniök kelle a spártai ifjaknak és leányoknak) nem szarvasok számára folyik.» — Argileonis, Brasidas anyja, némely trákok által magasztaltatni hallván fiát, mint legvitézebbet a spártaiak közt: «Mit mondtok — szakítá őket félbe — ő ugyan hős volt, de Spartának sokkal vitézebb fiai is vannak.» — Tudtul adatván egy másik anyának, hogy fia makacsul védelmez egy igen veszedelmes pontot: «Ha ő elesik, mondá, testvére álljon helyébe.» — Egy anya pedig a futár elé sietvén: «Mi újság?» kérdé. «Valamennyi fiad a csatatéren maradt.» «Nem azt kérdezem én, hanem győzött-e Sparta?» «Igen.» »Úgy tehát sietve adjunk az isteneknek hálát.»** — Egy spártai bátor asszony, mikor a fiát a táborba készíté, s özvegy anya

* U. o. II. k. 56. l.

** Cantu Caesar. Világt. II. k. 79. l.

lévén, szokás szerint maga köté fel az igen rövid kardot fia oldalára, ez panaszkodott, hogy rövid a kard, el sem éri az ellenséget; mondá a bátor szívű asszony: «Lépj egyet, mindjárt eléred!» *Telesilla* költőnőről meg azt beszéli Plutarch, hogy fegyvert fogott s vezére lett a nőseregnek, mely Demaratust, az ellenséges királyt, kiűzte a városból.

De nemcsak a hazaszeretetben, hanem a *tiszta erkölcsökben* is kitüntek a spártai nők. Aristoteles ugyan kissé kikel a spártai nők szabadsága ellen, de ő nagyon is szigorú volt; mert annak ellenében bebizonyított tény, hogy igaz szeretet, hű ragaszkodás házasok közt több találtatott Spartában, mint Athenben.* Mikor egy Lacedæmonbeli szegény leánytól azt tudakoznák kérői, mit hoz a férjéhez, ha elveszi? ezt felelé nekik: «Őseimtől öröklött tiszta szemérmetességet.» Mikor pedig egy elfogott rableányt árulának, és a ki meg akarta venni, azt kérdezte tőle, mit tudsz? felelé: «Hű lenni.» S egy másik: «Tudok a házra gondot viselni.» A kitől meg azt kérdék: «Tisztességesen és jámborul viseled-e magadat, ha megveszlek?» így felelt: «Ha meg nem veszel is.» *Gorgo*, Kleomenes királynak a leánya, spártai fejedelemasszony, mikor Aristagoras nagy összeg pénzzel az ő atyját a harczra készteté és mennél inkább vonakodott Kleomenes, annál több és több pénzt igért, azt mondá: «Atyám! megveszteget ez a jött-ment ember, ha hirtelen ki nem taszítod házadból.» Ebből látszik, hogy Gorgó nagyobbra becsüli a becsületet, mint a miletomi kincseket. — Ugyanezen Gorgó királykisasszony, mikor látta, hogy Aristagorásnak lábára inasa húzza fel saruját, ezt mondá a királynak; «Atyám! mi dolog ez? Ennek az embernek talán nincsen keze?» Annyira utálta a kényességet. Lykurgusnak most ismertetett intézkedései 500 évig felsőbbséget biztosítottak *Spartának* a többi város fölött s a spártai nők erkölcsössége példabeszéddé lőn.

Az *attikaiak* nőnevelése sokkal szelídebb jellegű, mint a spártai, de nem nyilvános. Az *athenieck* ugyanis a nyilvános iskolák látogatását a szűzi erkölcsiséggel összeférhetlennek tartották s a nőktől általán majdnem zárdailag szigorú magaviseletet követeltek. Ezért

* Otfried Müller: Gesch. der Dorier. IV. k. IV. 2. l.

ők a spártai nőket — bár szépeknek, de kiállhatatlanoknak mondták. Az attikai nevelésre, mely inkább magánjellegű volt, *Solon* törvényhozása gyakorolt legnagyobb befolyást. E szerint ő nemcsak katonákat, hanem a harczra és békére egyenlőkép alkalmas polgárokat akart nevelni.

Athenében a nő a férj gondnoksága alatt állott, lakosztálya teljesen el volt különítve a férfiakétól, rabszolgája kísérte mindenfelé s idegen férfival semmikép sem érintkezhetett. A törvény a kicsapongó életű nőt a templomból kitiltá, hogy a többit is meg ne mételyezze. Arisztofanesznél egy nő meg épen a miatt panaszkodik, hogy férje az ő ajtaját komondorral őrizteti, s ha eltávozik, az ajtót lepecsételteti. A férj maga gondoskodik a piaczi bevásárlásokról, mint Plautus és Terrentius vigjátékai bizonyítják, csakhogy a nő ne találjon ürügyet a ház küszöbének átlépésére. Csupán az ünnepek és vallási szertartások adtak a nőknek jogot a háztól való távozásra. Hanem aztán ilyenkor lehetőleg kárpótlást is szereztek maguknak a társadalmi előítéletek eme szánandó rabjai. Ne irigyeljük hát tőlük, hogy a maguk számára is találtak ki egy ünnepet, mely öt napig tartott s a melyen férfiaknak nem volt szabad megjelenniök: értem a *theumoforiák* ünnepét. Továbbá: a nők közt szokás volt a *plátói barátság*, épen úgy mint a férfiak közt, a midőn ketten egymáshoz jobban ragaszkodtak s egymás iránt nagyobb szeretettel viseltettek, mint testvérek — egész az önfeláldozásig. Az egyik barátnő rendesen öregebb volt, mint a másik s ennek példányképül szolgált, sőt valósággal tanította is a fiatalabbat mindarra, a mit ő maga tudott. — A szinházba járásról ugyan nem voltak eltiltva, de tisztességes nő csak szomorújátékot nézett meg; gyermekeket pedig még oda sem vittek el — nem úgy, mint ma. Ebből kifolyólag Athenében a leányok egyszerű házias, de egyoldalú nevelésben részesültek: csak némelyek tanultak otthon *irni, olvasni, lantot* vagy *cziterát pengetni* és *énekelni*, a hol épen maga az anya vagy a dajka is értett hozzá. Először a betűk neveit és alakját egyenkint sorban megtanulták, azután szótagoltak. A viaszszal bevont irótáblára érczvesszővel a tanító betűket irt fel s a gyermekek azokat utánozták vagy kezét vezette. Csak ha jól tudtak irni, akkor irtak papirosra

vagy pergamentre; sőt későbbi írók aféle előírásokat is említenek, mint a mostaniak. Az *első olvasmányokat Homer szolgáltatta.* A *számolásnak* a görögöknél nagyon alárendelt szerepe volt, csak a peloponnesusi háborúk után fordul elő némi kis mértékben az iskolákban, közönségesen az ujjaikon számoltak saját módjuk szerint, mint ma is a tudatlanok. S így valószínű, hogy csak ilyféle számolásra tanították az anyák leányaikat. Ezen elemi ismereteken kívül az előkelő világ leányai legfölebb még a helyi mondákból s a mithologiából tanultak meg valamit elbeszélés után. A *testedzésre* épen semmi gondot nem fordítottak egyik társadalmi osztályban sem. A polgári családokban rendesen csak maga az anya tanította leányait a női hivatás munkáira: a *varrásra, fonásra, szövésre;* ezeknek megtanulása s illedelmes magaviselet és házi erények elsajátítása náluk mindig a fődolog maradt. «Engem csak arra tanított anyám, hogy magamat jól viseljem» — mondá Xenophonnál — férjének egy fiatal asszony. Pheidias szerint (Pausan. VI. 25, 2.) a házőrző nő magányosságának jelképe a teknősbéka volt. Megjegyzendő még, hogy 15—16 éves korukban már férjhez szokták adni a leányokat. Igy hát nem lehet csodálni, hogy az általános művelődésre való befolyásuk is igen csekély volt. Közös oktatás a tisztességes családok leányainál csupán egyféle volt, a mennyiben istentiszteletek alkalmával karban *énekelniök* és *tánczolniok* kelle. És majdnem ez szolgáltatta az egyedüli alkalmat arra, hogy a tágabb népéletre és az ifjakra legalább néhány pillantást vethessenek.*

De hogy teljes legyen a kép, még azt is meg kell említenünk, hogy *Solon* jogokat is adott a nőknek: ha férfiörökös nem volt, a vagyon a leányra szállott vagy az örökhagyó legközelebbi férfirokonát tehette örökösenek — azon föltétel alatt, hogy leányát nőül vegye; s ha több leánya maradt, az egyiket vegye el, a többit illően adja férjhez. Ha az örökösödő leány már férjnél volt, ez őt az ekkép örökösödő rokonnak tartozott átengedni; ha pedig ez már élemedett korú lett volna, a nő egy ifjabbat választhatott férje rokonságából. Ha az árva hajadon szegény: legközelebbi rokona köteles őt nőül

* Hermann-Stark: Griech. Privatalt. 20. §. 64. l.

venni vagy kiházasítani. Nem minden tanulság nélküli az sem, hogy a nő hozománya közül nem volt szabad hiányzani a serpenyőnek, mely a családanya házi gondjait jelképezte.* Az atheneiek humánusságáról tesz tanuságot az is, hogy a háboruban elesettek özvegyeit és árváit közköltségen tartották; s férje holta után az özvegy kezelé a vagyont. Eszthetikai érzésüknek pedig nem megvetendő jele az is, hogy a nyilvános játékok alkalmával külön felügyelők voltak az illedelemre.

Még csak azt említjük meg, hogy a borivás mindenütt egész Görögországban, sőt Rómában is tiltva volt a nőknek 50 éves korukig s ha a férj a szeszes italt nején észrevette, attól rögtön s örökre elválhatott s helyette más nőt vehetett; sőt ha a nő nőbarátján a szeszes italok szagát megérezte, ahoz a nő többé látogatóul soha nem ment.

Általában pedig elmondhatjuk, hogy az athénei törvényhozás sokkal humánusabb, szelídebb volt a spártainál. Nagy hibája azonban, hogy a nők oktatásáról semmit nem gondoskodott; holott épen Athénben az általános műveltség sokkal magasabb fokon állt, mint Spártában. Athénben a *tudatlanság*, Spártában a *nőiség hiánya* jellemzi a nőket; az erkölcsiség mind a két helyen körülbelül egyenlő fokon állt.

A perzsa háborúk alatt és után azonban a görögök egyszerűsége, ereje, erkölcsi nagysága és hite nagyon megingott s vele a nőnem is egyre mélyebben süllyedt. A leányok, ha jártak is iskolába, ott kevesen tanultak valamit; a családi nevelés meg épen csak a külsőségre fordított figyelmet. Nem a hazaszeretetben, gyermekeik nevelésében, mint hajdan, hanem a hiú pompában, piperében versenyeztek egymással; legfőbb vágyukat a gazdag férj képezte. *Simonides*, a 7. század első felében Amorgos szigetén élt lyrikus, az «asszonyok hibáiról» egy egész költeményt írt. A tragédia-szerző *Euripides* sem nyilatkozott valami kedvezően a korabeli nőkről. Az «Esedezők» című darabjában Aethra, Theseus anyja, ekkép szól: «Az okos nő semmit sem cselekszik saját ösztönéből, hanem

* Cantu Caesar: II. k. 100. l.

a cselekvést a férfiaknak engedi.» Iphigenia Achilles életének megtartásáért mutatván be áldozatot, így kiált fel: «Egy férfiúnak élete sokkal becsesebb számos nő életénél».

Költők és művészek vetélkedtek a ledérség halhatatlanításában: a festészet és szobrászat remek művei ily nőket ábrázoltak; az ő könyörgéseiknek tulajdonították a salamisi győzelmet; Strabo szenteknek nevezi őket stb. stb. Ily körülmények közt nem csoda, ha a hanyatlás ezen korában magában a királyi palotában Dana e hölgy nemcsak gyakorolta, de még tanította is az epicureusi elveket és Laudice által arra itéltetve, hogy egy szikláról taszíttassék le, bátran lépdelt a halál elé, azt mondván: «Most még inkább meggyőződtem arról, hogy nincsenek istenek; minthogy azért halok meg, mert megmentettem azt, a kit férjemül tekintek, Laudice pedig, ki a maga férjét meggyilkolta, diadalmaskodik fölöttem.»

Mikor már a görög társadalom s vele együtt a görög nők a sülyedés lejtőjére jutottak, hiába beszéltek azután a nemzet jobbjai, különösen *Aristoteles*, kinek leánya Pithias kérdeztetvén, melyik a legszebb szín, azt felelte: «*Az a piros szín és pirultság, melyet egy tisztességes nő arczan a szemérem okoz . . .*» de siket fülekre találtak. A családok egy része hirtelen meggazdagodott, más része koldussá lett. Az kényelemből s előítéletből nem fordított gondot gyermekei nevelésére; emez szegénysége miatt. S ha a család ápolta volna is az erkölcsöket, a társadalom nem vetett ügyet rájuk s nem örködött felettük. Igy temették el a társadalmi tisztességet az uralomra jutott hetærák s az erkölcsi alapját vesztett társadalom így döntötte a bukás örvényébe az egykor hatalmas és virágzó Görögországot.

Dr. Gyulay Béla.

A KÉZIMUNKA-TANFOLYAMMAL KIEGÉSZITETT POLGÁRI LEÁNYISKOLA ÉS TANTERVE.

(Befejező közlemény.)

A) Általános óraterv.

Tantárgyak	Polgáriskola					Kézimunka-tanfolyam			Észrevételek
	I.	II.	III.	IV.	összesen	I.	II.	összesen	
	osztály					évfolyam			
Hittan	2	2	2	2	8	—	—	—	
Magyar nyelv	4	3	3	3	13	1	1	2	A hét valamelyik délelőttjén 11—12-ig.
Német nyelv	2	3	3	3	11				
Földrajz	2	2	2	—	6	—	—	—	
Történelem	—	—	3	3	6	—	—	—	
Számtan	3	3	3	3	12	—	—	—	
Természetrajz	2	2	—	—	4	—	—	—	
Természettan	—	—	2	—	2	—	—	—	
Vegy- és háztartástan	—	—	—	4	4	1	—	1	Ugyanazon napon: délelőtt 10—11-ig.
Test- és egészségtan	—	—	—	—	—	1	1	2	Ugyanazon napon: délelőtt 9—10-ig.
Neveléstan	—	—	—	—	—	—	1	1	Ugyanazon napon: délelőtt 10—11-ig.
Kézimunka	3	3	4	4	14	10—15	10—15	20—30	Naponta délután 2—4 (télen) s ill. 2—5 (nyáron), szombat és vasárnap kivételével.
Rajzolás	3	3	2	2	10	—	—	—	
Szépirás	2	2	—	—	4	—	—	—	
Éneklés	2	2	2	2	8	1	1	2	Délután 4—5-ig.
Testgyakorlás	2	2	2	2	8	—	—	—	
Heti órák összege:	27	27	28	28	110	14—19	14—19	28—38	

Az általános óraterv bemutatása után mindenekelőtt szükségesnek látom a heti óraszám emelését indokolni. Annyira föl-

színen van jelenleg — s teljes joggal — a túlterhelés kérdése, hogy már eleve is érzem, mint fognak rám támadni a t. kollegák, s egész javaslatomat mint fogják elvetni, egyszerűen csak azon okból, mert az egyes osztályok heti óraszámának összege 27—28. «Bizonyára fiatal ember» — mondja októberi értekezésemre a «Közoktatás».* Hát bizony fiatal ember vagyok; ebben igaza van a «Közoktatás»-nak. Mind a mellett elhiheti nekem, hogy ő sem küzdhet nagyobb buzgalommal a túlterhelés ellen, mint a hogy azt magam is teszem. A következő sorokban lesz alkalmam kifejteni, hogy a túlterhelés előidézésére sem a jelen, sem pedig október havi tervezetem általános keretéből nem lehet következtetést vonni. Különben mindazon tanférfiak, a kik eddigelé látogatásaikkal megtiszteltek bennünket, meggyőződést szerezhettek maguknak arról, hogy túlterhelésről nálunk — daczára a tervezetemben foglalt heti 6—6 órai kézimunkának — szó sem lehet, s hogy növendékeink általában a legjobb egészségnek örvendenek. — Látni kell azokat a jókedvű, vidám leányokat! mint tudnak gyönyörködni játékaikban és foglalatosságaikban s mint tudnak igaz szívből örülni: s akkor nem fognak kételkedni abban, hogy bizony (itt Kismartonban) csak hírből ismerjük azokat a rémképeket, a melyeket pl. Bukó Kálmám kollegám ép e folyóirat hasábjain (ugyancsak októberi értekezésemre vonatkozólag) oly érzékenyen festett. (L. a N. N. 1884. deczemberi füzetét.) Részemről határozottan kijelenthetem, hogy a túlterhelés oka heti 26—28 tanóra mellett, a melyekből ügyes váltakozással kettő énekre, kettő rajzra, hat pedig kézimunkára fordíttatik, *korántsem az óraszám magasságában, mint inkább a tanítási módszerben* (a tananyag mennyisége, a begyakorlás elhanyagolása, a házi dolgozatok terjedelme és minősége) *s általában a tantestület működésében keresendő.*** Ezt a «Közoktatás» és Bukó Kálmán úr bizvást elhihetik nekem, annyival is inkább, mivel az általuk megtámadott értekezésemben voltaképen magam is harczolok a túlterhelés ellen s így ellenlábasok (e kérdésben) épenséggel nem lehetünk.

* L. a «Közoktatás» 1884. évi 42. számát.

** L. alább a dr. Erismann művéből kiírt idézeteket.

A túlterhelés ellenei fennen hirdetik, hogy a régi jó időkben ezt a modern szörnyszülöttet nem ismerték. Kérdem már most: nem ültek-e apáink meg anyáink (zárdaiskolák) is naponta 8—11 és 2—4-ig az iskolában? Miért nem volt hát akkor túlterhelő az a heti 25 óra, s miért válnék jelenleg azzá épen az 1—2 órai többlet által, a mikor a heti óraszám összegéből 2—2 órát éneklésre fordítunk, s a mellett az elméleti tantárgyakra összesen csak 13—15—17 óra (az egyes osztályok szerint) esik? Talán azért, mert mai napság mégis csak gondoskodtunk már annyira, a mennyire — polgáriskolákról van szó — tágas és egészséges tantermekről, szellőztetésről, czélszerű padokról stb. nemkülönben pedagógiailag képzett tanárokról, helyes módszerről? . . .

Fölötte háladatos munka az, a mit Bukó úr is végez: a túlterhelés rettenetes voltát és iszonyú hatását derüre-borura hirdetni. Ennél mindenesetre nehezebb feladat az *állítólagos* túlterhelésnek a növendékek egészségét megrontó következményeit a gyakorlatban oly általánosan föltalálni, a mint azt képzeletökben látják.

A túlterhelés ellen ott, a hol van, magam is kötelességemnek tartom, hogy teljes erőmmel küzdjek; de másfelől el nem mulasztom a baj orvoslásának megkisérlése előtt a baj gyökerét megismerni. S hogy, ha van túlterhelés, e bajnak oka nem a vitatkozás tárgyául szolgáló óraszámban keresendő, hanem egyebütt: arról kiváló szaktekintélyek — orvosi tekintélyek — is tanuskodnak. A helyett tehát, hogy Bukó úrral, s a kiknek nézeteit ő képviseli, hosszasabb polémiába bocsátkoznám, egyszerűen e tekintélyekhez fordulok, hogy tanuskodjanak mellettem.

Dr. Erismann Frigyes «Népszerű egészségtan» czímű munkájában* 33 oldalra terjedő külön fejezetet szentel az *iskolának*, a melyben behatóan foglalkozik a túlterhelés káros következményeivel is. Ime nehány szemelvény e fejezetből: «Azon veszedelmek oka, melyek a tanulóra az oktatásból magából hárulhatnak, főképen abban keresendő, hogy *az oktatásnak nincsen helyes rendszere*, s ebből

* Fordította dr. Imre József. Kiadja a k. m. természettudományi társulat.

következik gyakran, hogy a gyermekeket *fölösleges munkával* kínozzák s azoknak testileg, lelkileg szenvedniök kell a *túlságos erőltetés* miatt.» (268. old.) «Az utolsó 10—20 év folyamában igen sok elismerésre méltó történt e tekintetben . . . *sok haszontalan könyvnélkül tanulástól és írástól kímélik meg a tanulót* s általában arra törekszenek, hogy magát a gondolkozó tevékenységet serkentsék.» (269. old.) «Ha annyira mehetnének a tanítók, hogy *az oktatás ideje alatt eléggé meg tudnák tanítani* a gyermekeket az ismeretek azon mennyiségére, melyet az illető korosztálytól kívánni lehet . . . azután *nem volna többé túlságosan nagy a tanításra fordított órák azon száma*, melyet a törvény most rendel.» (290. old.) «Ha az oktatás czélszerű módja által megkímélik a tanulót a házi feladatok legnagyobb részétől, akkor *az öt tanóra súlyát nem lesz többé oly igen nehéz elviselni.*» (291. old.)

Figyelmet érdemel dr. *Fodor József*, budapesti egyetemi tanár következő nyilatkozata is: «Egyáltalán, ha a tanórák nem felette hosszúak, a tantárgy tanítása nem lélekölő, unalmas, és kivált ha a tanítást élénk testmozgás s társaságban szórakozás perczei váltják föl, akkor a jól berendezett iskolában *öt és több tanóra is eltűrhető.* Társaságban a hosszasabb tanulás is *kevésbbé elcsigázó a gyermekre nézve*, mint a rövidebb ideig tartó, de magános tanulás.»

Még Felméry Lajosnak a «Pesti Napló» idei 76., 78. és 79. számaiban megjelent «az iskolai túlterhelés kérdése Németországban és Angliában» czímű értekezésére is utalhatok e tekintetben. Különösen érdekes az a táblázat, melyben az elzasz-lotharingiai kormányzó által kinevezett bizottság, a tanulók életkorára való tekintettel, megállapította a heti tanulási órák maximumát. E bizottság véleményéről a «Nemzeti Nőnevelés» is írt annak idején (1884. évf. 220—222. lap és 598—608. lap); tehát óvakodom az ismétléstől s csak annyit jegyzek meg, hogy 10—11 éves gyermekek számára a bizottság heti 28—29 isk. tanítási órát (beleszámítva a tornát és éneket) enged meg, — a 12—14 évesek számára pedig 30-at.

Ha a fentebb közölt általános óratervet közelebbről megtekintjük, még inkább meggyőződhetünk arról, hogy tantervjavaslatom magában véve nem okozhat túlterhelést. A heti 27—28 órából

ugyanis 2—2 testgyakorlásra fordíttatik; *marad tehát még 25—26 óra.* Ámde ezekből *elméleti tárgyakra* az I. és II. osztályban *csak 16—16* óra, a III. és IV. osztályban ellenben *csak 18–18 óra esik,* míg a többi 8—9 óra az éneklés, kézimunka, rajz és szépírás gyakorlására fordíttatnak. S miután — jelen tervezetem szerint — az elméleti tantárgyakból levonásba hozott órákat részben testgyakorlási órákul veszem föl, a rajzi órákat pedig egészben véve, s a szépírási órákat is a III. osztályig fentartom, végül a kézimunkaoktatásra heti 3—3 s illetőleg 4—4 óránál többet fordítani nem kívánok: *közöttem és Bukó kollegánk között alig forog már fenn elvi eltérés.*

Mindezen módosítások azonban a polgári leányiskola sikeres működése szempontjából (ily értelemben) csakis *azon esetben érvényesíthetők, ha a IV. osztály fölé kézimunka-tanfolyam szerveztetik.* Igy tehát mindaddig, míg a gyakorlati tanfolyamot nélkülözzük, *egészben véve fentartom azon javaslatomat, melyet «A polgári leányiskola mint a középosztály nőnevelési intézete» című értekezésem fonalán e lapok hasábjain közzé tettem.*

Ezek után, azt hiszem, bízvást áttérhetek javaslatom második részére: a tantárgyak terjedelmének és osztályonkint való felosztásának előterjesztésére.

B) A tantárgyak terjedelme és osztályonkint való fölosztása.

I. *A polgári leányiskolában.*

1. *Magyar nyelv.*
2. *Német nyelv.*
3. *Földrajz.*
4. *Történelem és alkotmányismeret.*

E tantárgyakra vonatkozólag általában véve *fentartandónak vélem a miniszteri tanterv intézkedéseit.* Csak annyit kívánok megjegyezni, hogy

a) a nyelvtant kizárólag csak olvasmánytárgyalás alapján tanítsuk s ne használjunk arra külön kézikönyvet;

b) a fősúlyt mindenkor szívnemesítő olvasmányok és költemé-

nyek tárgyalására, szabadon való elbeszélésére vagy elszavaltatására fektessük; nemkülönben az értelmes és szép olvasás gyakorlására, a helyesírás és fogalmazás elsajátítására;

c) a nyelvtanból ne karoljunk föl többet, mint a mennyi a helyes beszéd és írás elsajátítására okvetlenül szükséges;

d) a két felsőbb osztály tananyagát illetőleg tartsuk magunkat szigorúan a tantervhez, s ne tanítsunk *rendszeres* stilisztikát, poetikát és irodalomtörténetet, a mint az sok helyen még ma is történik;

e) soha se téveszszük szem elől azt, hogy a nyelvtani oktatásnak a polgári leányiskolában nem annyira a nyelvtudomány elsajátítása, mint inkább az olvasás, írás és fogalmazás gyakorlása mellett * *a kedélyképzés előmozdítása s az esthetikai érzék fejlesztése és ápolása* képezi a legfőbb föladatát;

f) a *német nyelvnek* már az első osztályban való tanítását — heti két órában — mind a magyar-, mind a németajkú lakossággal biró vidékek szempontjából, nem kell hosszasabban indokolnom;

g) a *földrajz* tanítására vonatkozólag azt javasolnám, hogy az *I. osztályban* kizárólag csak a szülőföldisme és a magyar királyság földrajzával foglalkozzunk; — *a II. osztályban* tanítandó volna az osztrák birodalom és Európa *rövid* földrajza, valamint — ismétlésképen — Magyarország áttekintése; — a III. osztályban Európa rövid ismétlése mellett Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália *fontosabb vidékeinek* ismertetése, továbbá a mathematikai és fizikai földrajz alapvonalainak tárgyalása, kapcsolatosan a kőzettan és földtan elemeinek (a magyar hegyrendszeren alapuló) kifejtésével — képezné föladatunkat. — A tanítás *alaki czélja itt is előtérbe lép.*

h) A *történelem- s alkotmányismeretre* vonatkozólag a tanterv intézkedése igen sikerültnek mondható; csak tartsuk is magunkat szigorúan annak kívánalmához s *óvakodjunk* a ma még mindig általánosan dívó s eléggé nem kárhoztatható eljárástól, mely szerint úgy a hazai, valamint az egyetemes történetet is *rendszeresen,* valamely középiskolai tankönyv *kivonatozása által készült kézikönyv alapján tanítják. Élet- és korrajzok tárgyalása:* ezek kellenek a polgári

* Természetesen nem népiskolai értelemben.

leányiskolai növendékeknek. Elég sajnos, hogy a *haszonnélküli s czéltévesztettnek bizonyult rendszeres oktatás* sok helyütt még mindig szokásos iskoláinkban.

5. *Számtan.*

A polgári leányiskola tantárgyai között ez az egyedüli, a melyre nézve — a tárgyi és alaki czél koczkáztatása nélkül — a tanórák számát és a tananyag mennyiségét *keresbíthetőnek vélem.* Az I. osztály tananyagának földolgozására a tanterv 5 órát vesz fol, holott arra — négy évi tapasztalatra hivatkozhatom — heti három óra *teljesen kielégítő* (a mint hogy a fiú-osztályban ugyanazon tananyag tárgyalására három óránál nincs is több megszabva). E két óra többlet tehát egyszerűen elhagyható. Ugyancsak törölhetőnek vélem a IV. osztály részére kiszabott két könyvviteltani órát is. A polgári iskolának ugyanis — általános nevelésoktatási hivatásánál fogva — nem lehet feladata növendékeinek a könyvvitelben *rendszeres oktatást* adni. Véleményem szerint teljesen megfelel ez iskola a gyakorlati képzés követelményeinek akkor, ha a *háztartási számvitel vezetését* elsajátíttatja növendékeivel. Erre pedig nem szükséges külön tanítási órákat fölvennünk. Ha a növendékek között volnának olyanok, a kik az egyszerű könyvvitelt elsajátítani kivánják, azoknak lesz elég alkalmuk arra a polgári iskola fölé szervezendő kézimunkatanfolyamon.— A miniszteri tantervben megszabott szám- és mértani sorok, úgyszintén az évjáradéki és törlesztési számítások tárgyalását szintén elhagyhatónak vélem. Mindenesetre jó volna, ha mindezeket taníthatnók; de a mikor annak az alaposság rovására és a növendékek túlterhelése árán kell történni, akkor mondjunk inkább le róluk. Ne feledjük el azt, hogy voltaképen *értelmes és művelt háziasszonyok nevelése* képezi föladatunkat; már pedig a legműveltebb és legjobb háziasszony is minden kár nélkül *beéri a számtani tananyag azon mennyiségével, a melyet a tanterv a három alsóbb osztály számára kiszab.* Csak ezt tanítsuk meg jól — s a háziasszony életkörébe vágó gyakorlati föladatok folytonos megoldása alapján. Ha e mellett oda törekszünk, hogy a növendékek a számolási miveletek megoldásában — mind fejben, mind számjegyekkel — *biztosságra és jártasságra szert tegyenek:* akkor a polgáriskolai számtani-

tás *fényesen megoldotta föladatát s tökéletesen megfelel a polgári leányiskola e részben való hivatásának.*

A tananyag osztályonkint való fölosztására vonatkozólag javaslatom a következő:

I. osztály. Az egész számok, közönséges és tizedes törtek négy alapmívelete, különös tekintettel a megnevezett számokkal való számolásra. Hosszuság-, ür- és súlymértékek. — Kiváló figyelem fordítandó a fejszámolás alapos gyakorlására.

II. osztály. Mindkétnemű törtek alapos ismétlése. Arányok és aránylatok. Hármasszabály. Százalékszámítás. Terület- és köbmértékek, valamint egyes pénznemek ismertetése. — Minden fokon nagy súly fektetendő a fejszámolás gyakorlására.

III. osztály. A törtekkel való míveletek rövid ismétlése. A hármasszabály és százalékszámítás ismétlése után az összetett hármasszabály, a kamatszámítás, a határidőszámolás és az arányos osztás ismertetése. A mértékek és fontosabb pénznemek összefoglaló begyakorlása. — A fejszámolásra minden alkalom fölhasználandó.

IV. osztály. Az összetett hármasszabály, kamatszámítás, határidőszámolás és arányos osztás ismétlése. Láncszámítás. Vegyítés-szabály. A kamatos kamatok rövid ismertetése és a megfelelő táblázatok segítségével való kiszámítása. — *A háztartási számvitel gyakorlati ismertetése.* — A fejszámolás e fokon is folyton alkalmazandó.

Főbb vonalaikban ismertetendők a takarékpénztárak és biztosító intézetek.

6. *Természetrajz.*

Nézetem szerint igen czélszerű volna a természetrajz három országát két gyűrűzetben tanítani, oly formán, hogy az *I. osztályban* a két első hónapban tárgyalnók a házi állatokat (emlősök és szárnyasok), novembertől márcziusig a közéletben előforduló fontosabb ásványokat, a miket azután tavaszszal az illető vidéken található s gyakorlati jelentőséggel biró növényegyedek ismertetése követne. — A *II. osztályban* a három első hónap folyamán (szept., okt. és nov.) növény- és ásványtannal foglalkoznánk, olyformán, hogy megelőzőleg tárgyalnók a fontosabb növényterméseket s nehány őszi növényt, ezt követné azután az I. osztályban elsajátított ásványtani ismeretek kiegészítése. Deczember havától fogva az iskolai év végeig pusztán csak az állattan tanítása képezné föladatunkat. — A nyári hónapokban ez osztály növendékeivel is többszörösen kirándulnánk, még pedig mind a növénytani, mind az ásványtani ismeretek kibővítése és alkalmazása czéljából, miközben figyelemmel lehetnénk egyuttal az állatok életkörülményeinek megismerésére is.

E javaslatom előnyei nyilvánvalók; épen ezért megokolására csak annyit kivánok itt megiegyezni, hogy az I. osztályba lépő növendékek értelme és fölfogó képessége még a fejlettség oly alacsony fokán áll, hogy a természetrajz azon országa, a mely kizárólag csak az I. osztályban (itt is épen az első hónapokban) taníttatik, bizony jobbadán az elfeledés örvényébe jut. *Nagyon kivánatos tehát, hogy a természetrajz mind a három országa két körforgásban vétessék tárgyalás alá.* A mellett mindnyájunk által elégszer tapasztalt tény, hogy a gyermek értelméhez és fölfogásához bizony legközelebb áll az állatvilág, különösen pedig a házi állatok csoportja, annál is inkább, miután a 10—11 éves gyermeknek *tényleg vannak már azokra vonatkozólag, épen nem megvetendő, tapasztalati ismeretei, a melyeket az ügyes tanár sikerrel fölhasználhat.* Az állat életkörülményeinek tárgyalása, jellemző tulajdonságainak föltüntetése, hasznos és káros volta, testalkotásának szemléletén alapuló (vonatkozással életmódjára) leirása: megragadják a gyermek figyelmét s érdeklődést keltenek benne a természeti testekkel való foglalkozás iránt. E kétségbe nem vonható tény maga elég ok arra, hogy *a természetrajzi oktatást az állattan tanításával kezdjük meg.*

Javaslatom támogatására több okot hozhatnék még föl. Miután azonban, a dolog természeténél fogva, kétség alig merülhet föl arra nézve, hogy a fennebbi tervezet alkalmazása esetén mind a tantárgy, mind a növendékek csak nyerni fognak: a kérdés hosszasabb fejtegetése nem lehet föladatom.

Jegyzet. 1. Az ember testi szervezete és életfolyamata csak nagyjában ismertetendő a II. osztályban; behatóbb tárgyalás alá vétetik az «test- és egészségtan» czímen a kézimunkatanfolyam I. évében.

2. A kőzet- és földtan alapvonalaira vonatkozólag lásd a III. oszt. földrajzi tananyagát. Természetrajzi kirándulások ez osztály (III. oszt.) növendékeivel is teendők.

3. A természetrajzi ismeretek fölujítása szempontjából igen üdvösnek bizonyulnak a IV. osztálylyal teendő kirándulások. Ez osztály növendékeivel sikeresen gyakorolható — ily kirándulások alkalmával — a növényhatározás is, a mi nagy élvezetet okoz nekik.

7. *Természettan.*

Mindazon fizikai ismeretek tárgyalása, melyek az élettel sokszoros viszonyban álló természeti tünemények megértéséhez szüksé-

gesek, különös tekintettel a konyhában és a háztartásban végbemenő fizikai folyamatok megmagyarázására.

Érzem azt, hogy szaktársaim nincsenek megelégedve azzal, hogy a tantervben a fizika tanítására megszabott heti két órát javaslatom nem emeli. Magam is szeretném, ha legalább heti három órát, avagy két éven át heti 2—2 órát szentelhetnék e tárgy tanításának. Csakhogy ez a növendékek túlterhelése nélkül alig volna kivihető. Különben ne feledjük el azt, hogy a polgári leányiskola hivatásánál fogva megoldottuk feladatunkat már akkor is, ha a leendő háziasszonyoknak minden egyes tárgyban annyi ismeretet nyújtunk, a mennyi egyfelől élethivatásuk betöltésére, másfelől pedig alkalmas ismeretterjesztő olvasmányok alapján való továbbképzésök eszközlésére képesíti őket. S ha jól végezzük dolgunkat, meg lehetünk győződve arról, hogy a heti két órában is szerezhetnek a növendékleányok annyi fizikai ismeretet, a mennyi elégséges arra, hogy háztartási kötelmeiknek megfelelhessenek és a népszerű tudományos iratokat megértsék s élvezettel olvashassák.

Mind a mellett módunkban áll a csekély óraszámból eredő káron némiképen javítani úgy a fizika, valamint a vegytan és háztartástan szempontjából; még pedig egyszerűen az által, hogy e *három rokon tárgyat együttesen tanítjuk*, a III. osztályban heti két, a IV. osztályban ellenben heti négy órán, mi mellett a háztartástan azon fejezetei, a melyek nem függnek oly szorosan össze a természet- és vegytannal (tisztaság, rendszeretet, takarékosság stb.), a kézimunka-tanfolyam I. évfolyamára maradnának. (L. alább.)

8. *Vegytan és háztartástan.*

E két tantárgyat nem szeretném egymástól különválasztani. Oly szorosan függnek ugyanis össze egymással is, de meg a fizikával is, hogy bizony legjobb volna *mind a hármat együttesen tanítani;* természetesen már a III. osztálytól fogva. A tapasztaltabb kollegák közül vállalkozhatnék valaki az e három rokon tantárgyból földolgozandó tananyagnak részletes tanmenet alakjában való összeállítására. Részemről igen háladatosnak tartom e munkát, miután jóval több eredményt várok ez ismeretágaknak együttes tanításától, mint ha azokat különválasztva több tanár tanítja. Az együttes taní-

tásra utal bennünket különben már maga a polgári leányiskola rendeltetése is.

Ámde lássuk a vegy- és háztartástanból földolgozandó tananyagot:

A *szervetlen vegytanból* azon elemek és vegyületek tárgyalása, a melyeknek tudása *a háztartás vezetőjére nézve olyannyira fontos szerves vegytani ismeretek megértéséhez* szükségesek. Különös figyelem fordítandó az égési folyamatra (világítás és fűtés, a konyha tüze stb.), a levegő és a víz alapos ismeretére (szellőztetés; ivóvíz, a főzésre és mosásra alkalmas víz stb.) a főzésnél, sütésnél és általában a tápszerek elkészítésénél, nemkülönben azok eltartásánál végbemenő fizikai és vegyi folyamatok tárgyalására, az erjedési, rothadási és korhadási tüneményekre s azoknak szerepére az ember és a természet háztartásában. A tápanyagok és tápszerek tüzetes tárgyalása (húsfélék, zsír, tojás, tej, hulladékok; — szénhydrátok, alkaloidák, albuminatok; növényi tápszerek; gyümölcsök és fűszerek stb.), ezeknek tápláló értéke, emészthetősége, az emberi szervezetre való hatása s általában azok jelentősége az ember háztartásában.

Jegyzet. A konyhakertészet *csak az arra alkalmas vidékeken* tanítandó. A legfőbb dolog itt az intézeti konyakert czélszerű berendezése és szakszerű vezetése. Elméleti oktatást e tárgyban a kézimunkatanfolyam I. évében nyerhetnének a növendékek.

9. *Szabadkézi rajz.*
10. *Kézimunka.*
11. *Szépirás.*
12. *Éneklés.*
13. *Testgyakorlás.*

Ezen tantárgyakra vonatkozó megjegyzéseimet a következőkben foglalhatom össze:

a) A *rajzoktatás* első sorban is az izlés és a szépészeti érzék fejlesztését tűzze ki czélul; *e mellett — a mennyire csak lehet — álljon szorosan a kézimunkaoktatás szolgálatában.* Mivel pedig a növendékek mértant nem tanulnak, a leányokat az élettel sokszoros viszonyban álló mértani alapfogalmakkal megismertetni (vonal, merőleges és vízszintes irány, párhuzamos; szög; idom, három-, négy- és sokszög; lap, sík, test; koczka, hasáb stb.) ugyancsak a rajzoktatás föladata.

b) A *szépírási oktatás* vétessék komolyan s rendes tantárgy számba. Mert a mint az jelenleg sok iskolában taníttatik, akár egészen el is maradhatna; legalább hasznosítani lehetne az ily módon

elfecsérelt drága időt más tárgy javára. Buzgó, komoly tanár kezében azonban két év alatt — heti 2—2 tanítási órával — a legtöbb növendék szép és szabályszerű írásra tehet szert; s akkor beláthatjuk e tantárgy fontosságát, valamint az izlés és a szépészeti érzék fejlesztésére irányuló hatását.

c) Az *éneklésre* vonatkozólag nem tudom eléggé hangsúlyozni, hogy az mindenek felett a kedélyképzés szolgálatában álljon. Épen ezért legyen az az énekóra a növendékekre gyönyörködtető, fölvidámító, szórakoztató hatással, hogy elérkezését mindenkor lelkesedéssel várják s tartama alatt igaz szívvel tudjanak örülni. Más szóval: ne legyen az annyira tanítási, mint inkább üdülési óra. Sokkal többet használunk ilyképen a kedélyképzés s közvetve az általános nevelésoktatás ügyének — a mi elvégre is a főczél — mint ha az értelmet oly annyira fárasztó zeneelmélet *előtérbe állításával* mindmegannyi zenetudósokat akarunk képezni tanítványainkból. Korántsem óhajtom, hogy egyáltalán ne kótázzunk. Alkalmas módszerrel eljuttathatjuk a növendékeket négy év alatt oly fokra, hogy meglehetős jártassággal *«lapról» is tudnak énekelni*, a nélkül, hogy a lélekölő énekgyakorlatokra fektetnők a fősúlyt. S ha e mellett oda hatunk, hogy a növendékek szabályszerűen, jó előadással s igazi érzéssel énekelnek: akkor eléggé megfeleltünk a zeneelmélet követelményeinek is. Igen sikerültnek tartom ez irányban Kapy Gyula (soproni képezdei igazgató) módszerét, a melyet a népiskola négy alsóbb osztálya részére írt «Dalkönyvecske» és «Vezérkönyv a dalkönyvecskéhez» czímű művében alkalmazott. (Franklin-Társulat. Ára 20—20 kr.)

Mind a kedélyképzés szempontjából, mind a hazafiúi érzelem ápolása érdekében (különösen nem magyarajkú lakossággal biró vidékeken) kiváló fontosságot tulajdonítok a magyar népdaloknak. Sokszor meghatott engem az a lelkesedés, a melylyel növendékeim — e határszéli német városkában — a magyar népdalokat énekeltek, oly igazi magyarsággal, hogy szinte az Alföld szivében képzeltem magamat. Hogy mily örömmel énekelik e dalokat, kitünik abból, hogy csakhamar otthon is, játékaik közben, sétáik alatt s általában minden alkalommal dalolják azokat. Valóban nem tudom

eléggé ajánlani a magyar népdalok meghonosítását az iskolákban. Természetesen csak azokat fogjuk fölhasználni, a melyek dallamai megfelelnek a növendékek hangkörének s a melyekhez egyúttal alkalmas költeményt is találtunk szöveg gyanánt.

A tananyag összeállítását és osztályonkint való fölosztását a szaktanárokra bízom. Ismételve ajánlom erre nézve Kapy módszerét. Vajha az érdemes szerző polgáriskolák részére is írna alkalmas dalkönyvecskéket.

e) A *testgyakorlást* a leánynevelés szempontjából szükségesnek tartom. Mind a mellett behozatalát a következő föltételekhez kötöm:

1. Czélszerű, tágas tornaterem, a mely a lehetőségig az egészség minden követelményének megfelel, s egyúttal alkalmas öltözőszobával is bir.

2. A czélnak tökéletesen megfelelő, bekerített tornatér, hogy a leányok a nyári hónapok alatt a *szabadban* tornázhassanak.

3. Az oktatás vezetése bizassék nőre, avagy éltesebb tornatanítóra, de sohasem fiatal emberre.

4. A testgyakorlás szorosan alkalmazkodjék a nők sajátlagos egyéniségéhez s legyen egyúttal fölviditó és szórakoztató foglalkozás, a melyben igazi örömmel és élénk kedélyhangulattal vesznek részt a növendékek.

f) A *kézimunkaoktatásra* nézve különösen azt kivánom megjegyezni, hogy a fősúlyt a gyakorlati munkák elsajátítására fektessük. Tapasztalásból tudjuk, hogy a különféle díszmunkákat a leányok amúgy is elsajátítják egymástól. Egyik itt, a másik amott lát valami újabb munkát s legott megmutatja azt barátnőinek, a kik kapva kapnak az alkalmon, hogy ez addig nem ismert munkanemet ők is elsajátítsák. Nem úgy a gyakorlati munkákkal. Az ezekkel való foglalkozáshoz bizony *folytonos gyakorlat útján* kell hozzá szoktatnunk a növendékeket; épen ezért szükségesnek tartom a kézimunka-tanítónő által adandó házi dolgozatokat is, természetesen a kellő mérték szemmel tartásával. Ugyanis nem munkával elhalmozni, hanem csak az otthoni munkálkodás által is fokozatosan *hozzászoktatni* kivánom a növendékleányokat *a gyakorlati kézimunkanemekkel*

való foglalkozáshoz, nehogy később, mint ifjú nők, unatkozzanak avagy folyton az utczákon és sétahelyeken járjanak, a mint az, fájdalom, mai napság (a házasulandó fiatal emberek nagyobb gyönyörűségére!) nagyon is divatossá kezd válni. «*Munka által munkára neveljük növendékeinket.*»

A tananyag terjedelmére és osztályonkint való fölosztására vonatkozólag van szerencsém még a következő két tervezetet előterjeszteni.*)

Kézimunka.

I. osztály. Kötés (szoros mintaszalag, gyermekruha, harisnya), bélyegezés (mintaszalag), hálózás (mint. szal.)

II. osztály. Kötés (áttört mintaszalag), horgolás (áttört és szoros m. sz.), a háló kivarrása (mint. szal.) A varrás elemeinek gyakorlása. Foltozás.

III. osztály. Hurkolás, fehérhímzés (m. sz.) A varrás folytatólagos gyakorlása. A fehérhímzés gyakorlása és a fehérneműekre való alkalmazása.

IV. osztály. Fehérruha-varrás (rajzolás, szabás, ruhadarabok készítése).

Jegyzet. A felső ruhák készítését a kézimunkatanfolyamban fogják elsajátítani a növendékek.

Rajzolás.

I. osztály. Egyenesek. Szabályos idomok (négyzet, szab. három-, nyolcz- és hatszög). Egyenesoldalú csillagrosetta alakok. — A kör; a szabályos öt- és hétszög; görbe vonalú rosetták rajzolása. — A mértan alapelemeinek megismertetése.

II. osztály. A kerülék és a csigavonal. Stilizált levelek és virágok. Egyszerűbb diszítményi elemek. Színezés egyszerű színösszetételben.

III. osztály. Síkdiszítmények rajzolása és festése lapminták után, tekintettel a kézimunka kivánalmaira. A színezés főbb szabályainak megismertetése. Az önálló színezésben való gyakorlatok. — A vonalzó, körző és kihúzótoll használati módja.

IV. osztály. A kézimunka körébe vágó összetettebb minták másolása. Gyakorlatok adott diszítményi elemek önálló alkalmazásában s adott fölületrészek önálló diszítésében.

II. *A kézimunkatanfolyamban.*

Még mielőtt az általam javasolt kézimunkatanfolyamban alkalmazandó tantervet előterjeszteném, legyen szabad a következőket előrebocsátanom:

*) Arnhold Nándor rajztanár és ill. Sima Anna kézimunkatanítónő tervezete alapján.

1. A szervezendő kézimunkatanfolyam legfőbb tárgyát — mint már neve is mutatja — a kézimunka, különösen pedig a ruhaszabás és varrás valamint a felső ruhák önálló készítése képezi. Az elméleti ismeretek tárgyalása egészen háttérbe szorul.

2. E tanfolyamban csakis a délutáni órákban tartatik oktatás, még pedig szombat és vasárnap kivételével mindennap. A délelőttöt hadd töltsék a 15—17 éves leányok odahaza a család körében, hogy alkalmuk legyen a konyhában és általában a háztartás körüli munkálatokban segédkezni s azok végzéséhez mindinkább hozzászokni.

3. A kézimunkatanfolyam semmiképen se vétessék a polgári leányiskola V. és VI. osztályának. Ne legyen az más, mint a *négyosztályú polgári leányiskola fölé szervezett gyakorlati tanfolyam*, a melynek főczélja: alkalmat szolgáltatni a leendő háziasszonyoknak arra, hogy a reájuk nézve olyannyira fontos ruhaszabásban és varrásban magukat tökéletesen kiképezhessék.

4. Ne legyen a kézimunkatanfolyam ipartanfolyam (avagy egyáltalán szaktanfolyam), a mint azt pl. Bukó Kálmán t. kollegám kívánja. A polgári leányiskola ugyanis nem szakiskola, hanem a középosztály általános nőnevelési intézete s így czélja sem lehet más, mint a középosztályhoz tartozó leányokat leendő élethivatásuknak megfelelő általános képzésben részesíteni. Épen ezért elhibázott lépésnek tartom intézetünket általános nőképző jellegétől megfosztani s szakiskolává degradálni. Ez által megint csak oda juttatnók a dolgot, hogy sok szüle nem küldené leányát a szaktanfolyamba, mivel nem akar varrónőt nevelni leányából. De különben is, minthogy a kézimunkatanfolyam fölkarolja a fehérneműek és felső ruhák készítésének a háziasszony működése körébe vágó mindennemű munkálatait, nem látom be, miért ne nyernének alkalmazást az ezen tanfolyamot végzett s szerzett képességeikről bizonyítványnyal biró leányok varrónői minőségben, ha mindjárt nem nevezik is e gyakorlati tanfolyamot ipartanfolyamnak? Azt igenis megengedhetőnek vélem, hogy a kézimunkatanfolyam *esetleg* fölruháztatnék azon joggal, hogy a leányok közül azokat, a kik a kétévi tanfolyam befejeztével szakvizsgálatot tenni akarnak, a vizsgálatra elfogadhassa

s annak megállásához képest szakbizonyítványt állíthasson ki részökre.

5. A kézimunkatanfolyamba csakis a polgári leányiskola IV. osztályát sikerrel végzett növendékek vétethetnek föl. Szükséges ez a következő okokból:

a) Utalva vannak a szülék ez által arra, hogy leányaikkal a polgáriskola mind a négy osztályát elvégeztessék.

b) Sokkal sikeresebb az oktatás oly növendékekkel, kik a rajzolásban (és bizonyos mértékig a kézimunkában is) már jártassággal birnak, s kik a mellett értelmi művelődésben is részesültek.

c) Az ezen tanfolyamokkal elérendő nevelési czél a 14—17 éves növendékleányokkal csak akkor lesz megvalósítható, ha azok 10—11 éves koruktól fogva részesültek az iskolai nevelés és oktatásban s többé-kevésbbé egyöntetű képzést nyertek.

6. Elméleti oktatást a kézimunkatanfolyam növendékei csak hetenkint egyszer nyernének, még pedig *valamelyik nap délelőttjén 9-től 12 óráig.* Az elméleti oktatás tárgyai volnának: a test- és egészségtan, háztartástan (folytatólagosan), általános neveléstan, költői művek olvasása és széptani tárgyalása. Ezek mellett a növendékek hetenkint egyszer — a kézimunkagyakorlatok befejeztével — 2—4 szólamú kardalokat énekelnének. Mint rendkívüli tantárgy taníttathatnék — az arra jelentkezőknek — a könyvviteltan, a franczia nyelv és a zongorajáték.

7. Mindkét tanfolyam növendékei a kézimunkában *egy tanítónő vezetése alatt egyidőben nyernének oktatást.* Kivihető volna ez annyival is inkább, miután szorosabb értelemben vett oktatást csakis az I. évfolyambelieknek kellene nyújtani, míg a II. évfolyamba járók *jobbadán már önállóan dolgoznának.* Csak az elméleti oktatást hallgatnák a növendékek külön-külön (heti 3—3 órában).

8. Különös fontosságot kell tulajdonítanunk a munkatanfolyam *vezetőjének.* Miután e nő úgyszólván egymagában foglalkozik a tanfolyam növendékeivel, személyi tulajdonainak és képzettségének általában megfelelőknek kell lenniök. Legyen az jólelkű, szerény és komoly nő, jó izléssel, finom társadalmi műveltséggel és alapos kép-

zettséggel. Hogy a ruhaszabásban és varrásban, valamint a kézimunkában általában, tökéletes jártassággal kell birnia: arról szólanom sem kell. Okvetlenül szükséges, hogy kellő előképzettséggel birjon a magyar és német irodalmi termékek sikeres tanulmányozására, hogy a növendékleányok iskolai könytárát czélszerűen kezelhesse s a nevezetesebb költőkről és azok műveiről alkalmilag beszélgetést folytathasson velök. A kézimunkagyakorlatok megkezdése előtt — hetenkint egyszer-kétszer — fölváltva egy-egy növendék elszavalna egy általa választott s otthon betanult költeményt; e szavalatokat ugyancsak a kézimunkatanítónőnek kellene vezetnie. A mennyiben a foglalkozás neme engedi, koronkint fölolvashatna a növendékeknek egy-egy jelesebb kedélyképző elbeszélést stb. Szóval: ő volna a vezetésére bizott ifjú leányoknak mindenoldalú oktatója és tanácsadója.

Ezeket tartottam szükségesnek előrebocsátani. S most már rátérhetünk a kézimunkatanfolyam tantervének ismertetésére.

1. *Kézimunka.*

I. évfolyam. A fehérneműek önálló elkészítése. A fölső ruhák szabása és varrása.

II. évfolyam. Fölső ruhák önálló készítése. Gyermekruhák és öltönyök szabása és varrása (fiúk részére).

2. *Szépirodalmi oktatás.*

I. és II. évfolyam. Irodalmi (magyar és — a hol a növendékek a nyelvet birják — német), művek olvasása; szívnemesítő és kedélyképző költemények tárgyalása, szavalása és széptani fejtegetése.

3. *Háztartástan.*

I. évfolyam. A IV. osztályban tanultak kiegészítése. A gazdaaszszonyról általában. Tisztaság, rendszeretet, munkásság, takarékosság. A lakás; bútorzat, konyhaeszközök; takarítás, tisztogatás, szellőztetés. A ruházatról; jó izlés; egyszerűség. Helyes munkabeosztás. Önképzés.

4. *Test- és egészségtan.*

I. és II. évfolyam. Az emberi test alkotása, a szervek életműködése, különös tekintettel a táplálkozás folyamatára. — Egészségtani szempontból tárgyalandók: a levegő, a víz, a talaj, az éghajlat, a társaságban való együttélés; a lakókáz, a ruházat, a táplálkozás és a foglalkozás. A betegek ápolása. Járványos betegségek.

5. *Neveléstan.*

II. évfolyam. Főbb ismeretek az általános neveléstan köréből.

6. *Éneklés.*

I. és II. évfolyam. Két-négyszólamú jelesebb karénekek éneklése.

7. *Konyhakertészet.*

I. és II. évfolyam. A vidékek szükséglete szerint konyhakerti munkálkodás az intézet kertjében.

*

Még mielőtt a tollat letenném, nem mulaszthatom el a t. kartársakat arra kérni: méltóztassanak a gondviselésünkre bizott intézmény fejlesztése érdekében a szerény javaslatomra vonatkozó észrevételeiket e lapok hasábjain közölni. A vezetésemre bízott polgári leányiskolánál az 1883/4. tanév óta a legjobb sikerrel alkalmazzuk az e folyóirat októberi füzetében közölt javaslatomat; a kézimunkatanfolyam szervezése, valamint az ennek alapján kidolgozott jelen tervezetem gyakorlati kivitele meg előreláthatólag a virágzás legszebb fokára emelné intézetünket. Hogy a különböző vidékeken minő eredménynyel volna tervezetem alkalmazható: annak megítélését a t. kartársakra kell biznom.

(Kis-Marton.) KRAMMER JÓZSEF.

A NÉMET NYELVNEK ÁLLAMI NYELVVÉ TÉTELE II. JÓZSEF ALATT.*

1. A császár rendelete. A császár 1784. április 26-án bocsájtotta ki azon rendeletet, mely azóta, épen egy századja, nem szünt meg egyik sarkpontját képezni hazánk történetének. «Holt nyelvnek, minő a latin, használata, eléggé tanusítja, hogy egy nemzet nem érte el a műveltség (Aufklärung) bizonyos fokát, mert vagy azt bizonyitja, hogy anyanyelve hiányos, vagy hogy azt más nép nem tudja irni, sem olvasni, és hogy csak azok képesek gondolataiknak irásban kifejezést adni, a kik tudnak latinul, a nemzetet magát oly nyelven

* Marczali Henriknek «Második József koráról» irt nagy munkájából — melynek első kötetét megjelenésekor érdeméhez mérten ismertettük — ez év elején a második kötet is kikerült a sajtó alól. Ez a kötet József egyházi és állami reformjait ismerteti, még pedig oly részletességgel, alapossággal és elevenséggel, hogy a fiatal szerző munkája kétségtelenül első helyet foglal el az e korra vonatkozó történeti monografiák között. A szerző mindenütt az eredeti forrásokból merít s kutatásait a legtágabb körre terjesztvén ki, tömérdek oly adatnak jutott birtokába, a melyeket elődei vagy nem ismertek, vagy nem dolgoztak föl; úgy hogy az a kép, a melyet József koráról és reformjairól megalkotnia sikerült, nemcsak rajzának biztosságával és részleteinek gazdagságával hat, hanem újságánál fogva is lebilincseli az olvasót. A könyv ismertetése helyett ezúttal is, mint az első kötet megjelenése alkalmával, egy fejezetet közlünk mutatványképen: a német nyelvnek államivá tételéről szóló fejezetet, a mely ma, midőn a magyar nyelvnek és a magyar kulturának fontosságát a modern magyar állam megerősítésének munkájában jobban érezzük mint valaha, épen ez ellentéteknél fogva nemcsak történeti, hanem aktuális érdekkel is bir. Marczali úr könyvét melegen ajánljuk olvasóink s az iskolai könyvtárak gondozóinak figyelmébe. *Szerk.*

kormányozzák és itélik, a melyet nem ért. Még biztosabb tanúság az, hogy minden művelt nemzetnél megszünt már a latin nyelv használata a közügyekben és csak Magyarországban, a hozzá tartozó tartományokban, Erdélyben és Lengyelországban tartja meg érvényét .... Ha a magyar nyelv volna általános nyelve Magyarországnak és Erdélynek, hasznát lehetne venni a közügyek elintézésében; de ismeretes, hogy a német, illir és oláh nyelvek szintúgy el vannak terjedve. *Nem lehet tehát hivatalos nyelvül mást választani mint a németet: a monarchia katonai és politikai igazgatásának nyelvét.* Mindenki beláthatja, mily nagy hasznára válik az államnak és menynyire elősegíti a testvériséget, ha körében csak egy nyelv használatos; eléggé tanúsítja ezt a francziák, angolok és oroszok példája. A magyaroknak is hasznukra válnék, ha nem kellene annyi nyelvet tanulniok, csak a németet ...

a) Ez évi november 1-től fogva írjon a kanczellária németül és bocsássa ki rendeleteit német nyelven.

b) Ugyanazon naptól fogva németül szerkeszszék jelentéseiket a helytartótanács, a kamara és az erdélyi kormány.

c) A megyéktől fölterjesztett mellékletek maradjanak még latinok, de 1785 után ezek is németek legyenek.

d) A kanczelláriának a megyékhez és városokhoz intézett expedicziói még egy évig latinok, azután ezek és a patensek latin és német nyelven adandók ki két éven át; azontúl csak németül.

e) Három év lefolyása után csak német legyen a törvényszékeknek és periratoknak nyelve.

f) A törvény maradhat latin; a birák és ügyvédek úgyis értik e nyelvet.

g) Ezen intézkedés végrehajtása czéljából tanácskozzék a kanczellária a tanügyi bizottsággal, hogyan lehetne a pesti egyetemen a philosophiát és orvostant német nyelven tanítani, a liczeumokon és gimnáziumokban pedig s német írást úgy mint az örökös tartományokban. Ép így főtárgy lesz a német nyelv ezentúl minden szemináriumban; ezen fogják tanítani a lelkipásztorkodás tanát is.

A hatóságoknak Budára áttétele, a nép- és normális iskolák javítása és szaporítása, az a körülmény, hogy a magyar lakosság

nagy része már is tud németül és még nagyobb része még könnyebben megtanulhatja e nyelvet: lehetővé teszik és biztosítják szándékomnak sikerét. Ezentúl senki sem nyerhet hivatalt a kormánynál, megyénél vagy papságnál, ki nem birja a német nyelvet. A kormánynál ez azonnal életbe lép; a megyéknél egy év mulva, az alacsonyabb birói és más hivataloknál három év mulva».

2. Eszterházy kanczellár fölterjesztése a császárhoz; rendelet a tanügyi bizottságban, az államtanácsban; a császár útasítása. Németté vált ugyan Mária Terézia alatt a magyar főuraknak külseje és műveltsége; de azért érezték e rendelet végzetes jelentőségét. Eszterházy kanczellár nem helyezkedik ugyan szembe a császár akaratával, de azért kötelességének tartotta írásban is kifejteni, hogy a rendelet intenczióinak megvalósítása a legnagyobb akadályokba fog ütközni, s hogy sikereért jót állani lehetetlen.

«Már a legfelsőbb kézirat kezdetéből kitünt, — úgymond, — hogy felségednek nincs tökéletes értesítése a magyar nyelv elterjedéséről. Azt mondja ugyanis, hogy a lakosoknak legkisebb része beszél magyarul; holott egyenkint véve magyar nyelvű lakos van legtöbb és a többinek száma csak együttvéve múlja fölül a magyart. A nemesség, a mely közügyekkel foglalkozik (nehány, igen kevés horvátot kivéve) mind beszél magyarul. Ez az országgyűlés, a megyegyűlések és a szertartásos beszédek nyelve, úgy *hogy semmi nehézségbe sem kerülne e nyelven vinni az országos ügyeket*, mert a tisztviselőknek, bármelyik legyen a hivatalos nyelv, e mellett úgy is kell birni a nép nyelvét. Nem lehet remélni, hogy több millió különböző nyelvű ember egyhamar egy nyelvet beszéljen. A német pedig a leggyengébb; azt csak az új telepek beszélik . . . Minthogy azonban a fegfelsőbb elhatározás az, hogy a latin törvényes nyelv és a magyar anyanyelv teljesen mellőztessék, nem látom lehetőségét annak, hogyan lehetne ezt megegyeztetni a törvényes szokással és az általános érdekkel. Felséged érdekének is kárára válik, mert ez által sok ügyes ember vonatnék el a közügytől a nyelv nem tudása miatt és mellőztetnék különben képtelen, az országot nem ismerő emberek miatt. Ebből a legnagyobb baj következik . . . felséged

parancsa által a főkérdés már el van döntve. De a kivitelt illetőleg sok észrevételt lehet tenni . . . Egyáltalában nem várható eredmény mástól mint az iskolázástól».

A magyar kanczellária tehát, miután ellenmondása sikertelenségéről meggyőződött, eszközévé válik a császár tervének és csak a kivitelben akarja azt enyhíteni.

Nemsokára a *tanügyi bizottság* elé jutott a nyelvi kérdés. Ennek véleménye szerint a változást keresztül lehet vinni a normális iskolákban, de a népiskolákban még nem. Nincs ehez sem elég pénz, sem elég tanító. A német oktatást előbb a városokban kell keresztül vinni, aztán a mezővárosokban, végre a falvakban. Terminusul három év tüzessék ki. A magasabb oktatásnak német nyelven berendezésére ez a határidő sem elégséges, mert csak nyolcz év mulva végzik tanulmányaikat a németül tudók. Minden szemináriumban szükséges német tanító, de a lelkipásztorkodást latinul kell még tanítani. Először azért, mivel nem minden növendék tud még németül; másodszor a czél elérésére itt nem elég két nyelv mint pl. Csehországban, hanem hét nyelv uralkodik.

Az *államtanácsban* Martini és Hatzfeld tanácsosok véleménye az irányadó; az ő nyilatkozataik értelmében határoz utóbb maga a császár is. Az ő véleményök ez: mivel alapjában véve maga a kanczellária is akarja a német nyelvet, a mellékes kérdésekben lehet engedni. Csakhogy: 1. ezentul ne alkalmaztassék németül nem tudó mester; 2. a gimnáziumokban három év mulva német nyelven tanítsák a latint; 3. ne lehessen egyetemi tanár, ki legalább privatim nem taníthat németül; 4. a lelkipásztorkodástant németül kell tanítani; 5. a hivatalok betöltésénél a németül tudók birjanak elsőséggel.

E közben elkészült a császár felelete a kanczellár fölterjesztésére. Rendeletét oly meggyőzőnek tartja, hogy ahoz nem adható semmi. Csak azon *tévedés ellen tiltakozik, mintha a magyar nyelvet teljesen mellőzni akarná.* Kéziratában — úgymond — nem volt szó anyanyelvről. Nem kívánja, hogy milliónyi ember megváltoztassa nyelvét; csak azt, hogy a közügyekben a német nyelv lépjen a latin helyébe és hogy az ifjúság azt tanulja a latin helyett. Nem csoda,

ha e tévedés folytán nagy nehézségekről szól a fölirat. A keresztülvitelre nézve a következő intézkedések szolgálnak: 1. A kanczelláriánál nov. 1-én túl németül fognak referálni, kivéve, ha az anyanyelvet használják; 2. nem az a kérdés, hogy tehetik-e a hatóságok, hanem hogy tegyék; 3. 1785. nov. 1-től fogva német nyelven mennek az expedicziók a megyékhez, de ezek még nem írnak föl németül; 4. a német nyelv tudása alól nem tehető kivétel, *mert nem vagyok köteles akárkit szolgálatba fogadni;* 5. a megyékbe se lehessen nov. 1-én túl olyat kijelölni, a ki németül nem tud. A megyei föliratokat félre kell tenni.

3. A megyék föliratai. A föntebbi értelemben készíté el a kanczellária a leiratot a helytartótanácshoz, a kamarához, az erdélyi kormányhoz és a kincstárhoz. A leirat bevezetése csaknem szórólszóra fordítása a császári kéziratnak. Egyenesen kimondja, hogy a rendelet csak a hivatalos nyelvet változtatja, nem a nép nyelvét. Ő felségét semmi fölírás e rendelet végrehajtásától eltéríteni nem fogja.

De azért e föliratok nem soká késtek s tartalmuk mutatja, minő hangulat uralkodott a nemesség körében és minő fölfogás a latin, a német és a magyar nyelv viszonyáról. *Mind egyetértének az új rendelet kárhoztatásában;* de míg egy részök megtartandónak véli a latint, más részök azért tör lándzsát, hogy a latin nyelv helyébe a magyar lépjen.

A tisztán a régi állapotot föntartani akaró megyékhez tartoznak Komárom, Tolna, Bács, Torontál, Temes, Somogy, Győr, Zágráb, stb. megyék, valamint a királyi és báni táblák. Zágrábmegye pl. a német nyelvnek a latin nyelv helyébe tételét még nagyobb sérelemnek tartja, mint a korona kivitelét az országból. A latint mindenki érti: ősi nyelv, mely minthogy egy népnek sem anyanyelve, nem válik egyiknek sem kiváltságára. Legnagyobb sérelem egy nemzetet nyelvétől fosztani meg. Szent István szerint is gyenge az az állam, melynek csak egy a nyelve. Így tehát a latin nyelv a nemzetiségi különbségeken fölül álló világnyelv szerepében tünik föl. De ki kell emelni, hogy a horvát nemesség egy szóval sem említi, hogy más az anyanyelve mint a magyar. Legkényelmesebb Zombor városa,

melynek érdemes tanácsosai a maguk részére, a kik már öregek, továbbra is megengedtetni kéri a latin nyelv használatát. Fiaik úgyis megtanulnak németül.

Ez a régihez, a megszokotthoz ragaszkodóknak véleménye. Előttük a latin nyelv a maga régi megállapított formáival és fordulataival, melyek inkább kizárják a gondolkodást, mintsem hogy elősegítenék, a kényelmes házi ruha. Majdnem annyira nehezökre válnék tán helyébe a magyart tenni mint a németet. A magyar nemzetiség műveltségének az az iszonyú tagadása és veszedelme, mely József szavaiban rejlik, őket nem zavarta föl. Tiltakoznak a német ellen, mely fölveri őket a nyugalomból és kérik vissza a latint, hogy nyugton alhassanak tovább.

Nem gondolkozott így az egész magyar nemesség. Annyi időn át elviselték a latin nyelvet mint neutrumot, mely összeköti őket a dinasztiával és a keresztény Európával. Most hogy annak vége szakad és a magyar nemességnek nemzetté válás vagy pusztulás közt lehet csak választania, átértik az idő dörgő szavát és magyarok akarnak lenni. Még a kanczellária is fölszólalt a magyar nyelvnek, nemcsak mint anyanyelvnek, hanem mint hivatalos nyelvnek érdekében. Hiába, a legdrágább kincs értékét csak akkor látja be az ember, ha azt veszély fenyegeti. Nem az Alföldnek és a Dunántúlnak tiszta magyar megyéi vitték elől a magyar nyelv zászlóját, hanem azon vidékek nemzetei, hol csak az uralkodó osztály a magyar és ennélfogva annál erősebben fejlődött ki nemzeti önérzete.

Nyitramegye járt elől. Ha a törvények nem lennének latin nyelven szerkesztve — úgymond — sokkal kívánatosabb lenne a magyar nyelvet alkalmazni. Ezt kell ezután közösnek és nemzetinek tekinteni, minthogy a rendeknek csak igen csekély része nem ismeri. Határozottabban lép föl *Trencsénmegye*. «A művelt európai népek példája nem bizonyít mást» — így szól — «mint hogy a magyarok, Európa népeinek nem utolsó része, igyekezzenek nemzeti nyelvok művelésére, úgy hogy ez, mely eddig is uralkodott az országgyűlésen, ezentúl a kormányzásban is érvényre jusson. Nem is létezik igaz hazafi, a ki nem kívánja a magyarnak hivatalos nyelvvé tételét, a mennyiben az jobban kimüveltetik». *Szabolcsmegye* egyebek közt

így ír: «A német nyelvű tartományokkal jó barátságban kívánnak élni, de ezt nem a nyelv egysége, hanem a kölcsönös jogok és szabadságok tisztelete fogja eszközölni. A magyar nyelv eltörlésével a nemzetnek is el fog veszni emléke; megszünik külön nemzet lenni».

Zemplénmegye fölirata, melyet tudós főjegyzője, Szirmay Antal szerkesztett, nagy hírnek örvendett a kortársaknál és szempontjai ma is figyelemre méltók. «Első sorban áll a közigazgatásnak és nemességnek érdeke. Ha a német tétetik hivatalos nyelvvé, megszűnik az egész tisztikar, mert senki sem tud németül. A német nyelv idegen uralmat jelentene. Törvény, hogy csak birtokos lehet tisztviselő; de ezek nem tudnak németül. Nagy földön nem fogják megérteni a rendeleteket. Ennélfogva keresztül sem vihető e változás. A nép nem bizik a németekben. A bejövő gyarmatosok rövid idő alatt magyarokká válnak s fiaik szégyenlik, ha nem nevezik őket magyaroknak. Épen most kezd virágzani a magyar nyelv: számos könyvet írnak, újság is jelenik meg e nyelven. A magyar nyelv ismerete általános: kevés oláh és szláv van, a ki nem érti, az is jobbágy. Nem a német nyelv tudásában áll a műveltség; hanem tudományban és erkölcsben. Különben is a német csak csekély része a birodalomnak... Itt felséged megszünteti a latin nyelv hivatalos használatát, lépjen helyébe a hazai nyelv; ezt tanítsák az iskolában. Így fog Magyarország a többi nemzetek közé emelkedni. *Az lesz a legnagyobb magyar király, a ki ezt végrehajtja.* Szerezze meg felséged ezt a dicsőséget és éljen örök emléke a magyaroknál».

Hasonló értelemben, ha nem is ily határozottsággal és ékesen nyilatkozott *Heves, Árva, Esztergom, Bihar, Máramaros, Szepes, Hont* stb. Hontmegye megy legtovább. «Csak tegyenek» — úgymond — «kisérletet *a magyar nyelvvel*. A német amúgy sem mondható sem a birodalom nyelvének, sem a felséges dinasztiáénak, mely német, franczia és magyar vérből ered. A magyar nem tud németül; idegen ember pedig törvény szerint nem viselhet hivatalt. Ha egyszer a német nyelv lesz uralkodó, a magyar felséged akarata ellenére is meg fog szűnni. Pedig alkalmasabb volna az egész monarchia nyelvéül mint más. Különben is a király csak a rendekkel együtt változtathat a törvényen».

4. Az irodalom szava, a közhangulat. Így beszélt a hivatalos Magyarország. Lehetetlen észre nem vennünk, hogy a megyei urak nagy többsége a latinon csügg és még azok is, a kik a magyart ajánlják, nagyrészt csak kénytelenségből teszik, nem mintha e változás óriási következéseit valóban föl tudnák fogni. Az irodalmi világ, a mennyiben akkor szó lehetett róla, meghajlott a rendelet előtt, melyben a végzet kezét látja. A «Magyar Hirmondó», a mint a rendeletet közli, hozzá teszi, hogy most már elkésett a magyar nyelv: miért nem excolálták! De reméli, hogy az utókor ezt meg fogja tenni.

Bizonyos, hogy az egész nemzetet hihetetlen módon érdekelte e kérdés. Némelyek mellette vannak, mások ellene, míg mások csak kárukat vagy hasznukat nézik, — írja az ifjú gróf Teleky József. Ha csak filozófikus szempontból nézik, csodálkozni lehet, hogyan tudta magát a holt latin nyelv, melynek tanulmánya annyi drága időt igényelt, annyi ideig föntartani. Ezért is igazságos a latin nyelv eltörlése; csakhogy helyébe ne a német nyelv lépjen, hanem a magyar. Ez lehetett az egész akkori művelt osztály véleménye. És a kik jónak tartották e változást, csak azon meggyőződésben tehették azt, hogy az országnak németté válása csak idő kérdése.

Nem lehet az akkori magyar főnemességet — kevés kivétellel — hazafiatlansággal vádolni, még kevésbbé a köznemességet. Gyakran hangzik ajkaikról magyar szó tisztújításokon és gyűléseken. Egy idegen útazó is észreveszi, hogy mennyivel szívesebben fogadják azt, a ki magyarul is tud, mert a magyarok rendkívül tisztelik anyanyelvüket. De ettől még nagyon távol áll az a tevékenység és érdeklődés, a mely ezen idő óta — épen József rendeletének hatása alatt — a magyar nyelv művelése iránt mutatkozik. Különben csak egy század mulva fejlődött volna ki az a rendkívüli ragaszkodás az anyanyelvhez és az azzal kapcsolatos aggodalom minden idegen nyelv uralkodása ellen, melyet így egy varázsütéssel keltett II. József. Sokszor volt sorsa a magyar nemzetnek, hogy közvetlen veszély hatása alatt egy pillanatban akarja pótolni azt, a mit századon át mulasztott. Sehol sem mutatkozik ez oly szembetünően mint épen a nyelv kérdésénél.

5. A rendelet kihirdetése; újabb tanácskozások; a császár végleges elhatározása. A császárt haragra gerjeszti minden ellenmondás; különösen türelmetlenné teszik a megyékből érkező hirek. Vasmegye felső-őri járásának szolgabirája ily módon teszi közzé rendeletét: «végezetre ő felsége parancsolatja a végett is publikáltatván, hogy ezen deák és magyar nyelv ezután semmibe menjen és épen kasszáltassék, hanem egyedül a német nyelvvel folytattassanak mindennemű proczesszusok egész vármegyékben és a prókátorok németül allegáljanak és a birák német nyelven tegyék a szentencziákat». A másolatot gr. Batthyáni Miksa megküldte a császárnak, a ki ebben izgatást lát a német nyelv ellen. Így minden kormányzás lehetetlen; az ügy vizsgálatát a kanczellárra bizza. Majd kérdezősködik, nem történt-e más megyében hasonló nyilvános «gonoszság». Csakhamar megérkezik a jelentés, hogy Miklós Mátyás alszolgabiró a bűnös; a megye nem is kurrentáltatta a rendeletet, csak ő. A kanczellária vétkes tudatlanságot lát eljárásában s letételét javasolja, úgy hogy hivatalt ne viselhessen többé: ez meg fogja ijeszteni a többit. A császár elfogadja a javaslatot, de egyúttal a főispánt is leteszi s helyébe gr. Batthyáni Miksát nevezi ki — a föladót. A kanczellária és helytartótanács is megrovást kapott, mivel nekik előbb kellett volna megtudniok a dolgot s megbüntetni a vétkest, mielőtt még az uralkodó rendelkezik.

Nem sok reménynyel kecsegtethette magát a kanczellár, midőn ezen előzmények után újra fölemelte szavát ezen végzetes változtatás ellen. Mégis megtette; de nem nyiltan, hanem az opportunitást tartva szem előtt. Reméli, hogy a felség — ha egyszer a főczél: az örökös tartományokkal és a hadi parancsnoksággal való könnyebb érintkezés biztosítva van — a többiben hajlandó lesz tekintettel lenni a megyék sürgős fölterjesztéseire és azokat kegyes válaszszal fogja megörvendeztetni. A kérdés elintézése különben is országgyülés elé való. Maga a kanczellária levelezhet németül, mert titkárai és fogalmazói birják e nyelvet; a megyékben azonban bajosan történhetik változás. Ő felsége beláthatja, hogy különben a legérdemesebb hazafiak vesztenék el hivatalukat. A német nyelv behozása minden alsóbb forumon ártalmára válnék a szolgálatnak. Ezért

legyen kegyelmes és engedje a megyékben az ügyek vitelét, a mint mindnyájan kívánják, magyar nyelven. A kanczellária tehát azon az elvi alapon áll mint a császár. Jónak, szükségesnek tartja a német nyelv behozását, de csak csinyján, módjával, míg a *végső lépést* baj nélkül meg lehet tenni. A Therezianus hagyomány szól e munkálatból.

Az államtanács irányadó férfiai is hajlandók engedményekre, különösen a megyékkel szemben, fődolog előttük: németté tenni a magasabb kormányt, a hol a változás úgy sem járt nagyobb nehézséggel, ép ezért a régi nyelvet egy ideig még meg lehet hagyni a megyei közigazgatás és igazságszolgáltatás körében.

A császár azonban föntartja előbbi elhatározását és szenvedélyesen fordul a kanczellária ellen. «A kanczellária ezen újabb fölterjesztését, — úgymond, — melyben arra is súlyt vet, hogy a latin nyelv mellőzése országgyűlés tartásáig halasztassék, megtakaríthatta volna, mert *csak nyelvről van szó, nem tárgyról és én nem vagyok az az ember, a ki golyónak nézi a szappanbuborékot. Változhatatlanul megmarad a német nyelvnek általam ismételten elrendelt behozása minden hivatalba és pedig a már megállapított fokozatban.* Azzal, hogy miképen segítenek magukon a kanczellária, a kormányszékek és a megyék akaratom teljesítésében, nem törődöm. Annak pedig, a ki nem akar engedni, vagy nem akar magán segíteni, nyitva az ajtó a kanczelláriától kezdve az utolsó megyei emberig. Ennek folytán adja ki a kanczellária a rendeletet és őrködjék végrehajtása fölött».

Ennek értelmében meg is történnek az intézkedések. A kanczellária november 1-én németül kezdett írni.

6. A rendelet megitélése. Csak nyelvről van szó, nem tárgyról — mondja a császár. — Előtte csak a tényleges hatalom és az azt közvetlenül elősegítő tényezők tették az államot: alig tudhatta mi az a nemzet. Nem abban áll-e a nemzet értéke, hogy nyelvén kifejezést tud adni az emberi műveltség kincsének? Nem abban áll-e a nyelv értéke és rangja a többi nyelv között, hogy minő szellemi és erkölcsi műveltségű emberek élnek vele és minő maradandó becsű termékei hirdetik dicsőségét?

József joggal mondhatá, hogy nem bántja a magyar anyanyelvet, midőn a latin helyébe a németet hozá be hivatalos nyelvül. Nem is a nyelvet sérté, mert az úgy sem volt hivatalos nyelv, hanem a magyarokat, kik latinul tudták vinni közügyeik legjelentékenyebb részét, de németül semmi esetre sem. Azért e rendeletnek első sorban politikai a jelentősége. A latin nyelvet a magyar nemesség joggal mondhatá «atyai nyelvének»; a német az uralkodni akaró és azért gyűlölt idegennek a nyelve. A latin nyelv nem akadályozá a magyar nyelvnek fejlődését, melynek uralma alatt nagy hatáskörben élhetett: a család, a szónoklat, az irodalom terén. De ha az állam a kormányzásban való részvétel első föltételéül egy idegen élő nyelv tudását tűzi ki, ez nem más mint azok elsőségének nyilvánítása, a kiknek e nyelv anyanyelvök. Ha a született magyar ezekkel versenyezni akar, kell hogy arra fordítsa gondját s többé-kevésbbé elhanyagolja anyanyelvét. Tudjuk, hogy egy emberöltőn át tényleg ezt tette a magyar uralkodó osztály.

A német nyelv behozása a magyar nemzet politikai halálának proklamálása.

Minden országban és minden korban bizonyos képesítéshez volt kötve a kormányzásban való részvét. Eleinte a származás volt a legfőbb, később a hit; csak az újabb korban kezd a nemzeti műveltség, a szorosan vett képesítés előtérbe lépni. Ez elismerése annak az alapelvnek, a melyen az állam nyugszik. Míg a feudalitás tartja fön az államot, nem viselhetett méltóságot az ahhoz nem tartozó; a vallásos küzdelmek korában pedig lehetőleg kölcsönösen kizárta egymást a protestáns és katholikus. Az újabb államokat azonban a nemzetiség, a nyelv alkotta össze. Az van kizárva, a ki nem tartozik a nemzethez, a mely önmagán uralkodik. Az idegen nyelvű uralkodás azért mindig egyértelmű az alávetettséggel.

Joggal mondhatjuk, hogy Magyarország alávetettje nem volt sem Ausztriának, sem a német birodalomnak. A német hivatalos nyelv behozása nem sértett ugyan írott törvényt — ki is gondolt volna ilyenre a nemesi országban! — de megrázkódtatta a magyar nemzetiség alapjait.

Még más alapja is lehet ily kizárásnak. Az állam igazgatása bizo-

nyos egységet igényel és annak megteremtésére kell, hogy bizonyos nagyobb számú, egynyelvű képesített hivatalnokkal rendelkezzék. Ha egy nyelv nem alkalmas arra, hogy ily műveltséget közöljön, soha sem válhatik az hivatalos nyelvvé a modern közigazgatás nagyobb igényei mellett. Ily értelemben személyes kérdéssé válik a nyelvi kérdés. Igazságtalanság kizárni az állam jogából, kinek műveltsége megengedi, hogy az államot szolgálja s a ki a nemzethez tartozik. A félretolt intelligenczia legnagyobb ellensége mindazon rendszernek, mely nélküle akar uralkodni. Pedig nem kell túlságos hazafiaknak lennünk, hogy átlag műveltebbnek jelentsük ki az akkori magyar hivatalos kart, mint a beözönlő német tisztviselő hadat. Joggal mondták a megyék, hogy nem a német nyelvben áll a műveltség, hanem tudományban és erkölcsben. És József rendeletének oroszlánrésze van abban, hogy azontúl mind szélesebb körben terjedt el a magyar nyelvű tudomány és erkölcs.

Marczali Henrik után.

NÉHÁNY SZÓ A VEGYTAN TANÍTÁSÁRÓL.*

Nem szükséges hosszasabban bizonyítgatnom, hogy az emberi műveltség haladása mily szoros kapcsolatban van a természettudományok fejlődésével. Arra is elég lesz pusztán rámutatnom, hogy korunk műveltségét a régebbi korokétól ép az az intenziv hatás különbözteti meg, a melyet a természettudományok vívmányai a köz- és magánélet minden ágára gyakorolnak. Feladatomhoz képest csak arra óhajtok nyomatékot vetni, hogy a természettudományok tanításának mily rendkívül fontos hely és szerep jutott az egyéni nevelés czéljainak megvalósításában. Mindenki által elismert igazság, hogy a természettudományok minden más iskolai tantárgynál alkalmasabbak az egyén szemlélő- és itélő-képességének fejlesztésére, értelmi tehetségének kimüvelésére. S mig alaki szempontból ily nagyjelentőségű szolgálatot tesznek, hatásuk a tárgyi nevelés szempontjából sem csekélyebb fontosságú. A régi, *egyoldalú* humanisztikus képzés kora lejárt s iskolai oktatásunk rendszerében amazzal szemközt épen a természettudományok ellensulya adta meg azt a harmóniát és teljességet, a mely nélkül ma már az általános emberi nevelés nagy ideáljai meg sem valósíthatók. Azonban, hogy a természettudományok mai oktatásunk rendszerében ezt a nagyfontosságú helyet kellőképen betölthessék, s hivatásuknak megfelelhessenek: szükséges, hogy az a módszer is, a mely szerint taníttatnak, tökéletesen megfeleljen egyfelől a tárgy természetének, másfelől a tanítás és nevelés általánosan érvényes követelményeinek.

A természettudományok tanításának módszere azonban — hiszen aránylag a legifjabb tagja az iskolai tantárgyak családjának — még sok ingadozást mutat. Egyik-másik ágában e discziplinának még csak a főbb módszertani elvekre nézve jutottunk egyetértésre

* Használt segédmunkák: *Arendt R.* «Lehrbuch der anorganischen Chemie». *Ugyanaz.* «Organisation, Technik und Apparate des Unterrichtes in der Chemie an niederen und höheren Lehranstalten». *Baenitz C.* «Leitfaden für den Unterricht in der Chemie u. Mineralogie». *Huxley H.* «Reden und Aufsätze naturwissenschaftlichen, pädagogischen und philosophischen Inhalts». *Erdődi F.* «A természetrajz és természettan módszertana.» *Wilbrand F.* Ueber Ziel und Methode des chemischen Unterrichts». *Ugyanaz.* «Leitfaden für den methodischen Unterricht in der anorganischen Chemie»

s vitatkozunk a részletek fölött; más ágakban még ennyire sem vagyunk. S tán valamennyiök között ép a vegytan az, a melynek tanításában mind az általános mind a részletes kérdésekre nézve még legtöbb a tisztázni s véglegesen megállapítani való. S nemcsak a módszerre nézve nagyok az eltérések; magának a vegytannak helye, terjedelme, feladata, melyet be kell töltenie, sincs még egészen pontosan megállapítva a többi tantárgyak közt s azokkal szemben. Ép ezek a körülmények indítottak rá, hogy gyenge tehetségemhez képest tanulmányaim és tapasztalatom alapján magam is hozzájáruljak a tisztázásra való kérdések tisztázásához.

Az a módszer, mely a vegytan tanításánál eddigelé alkalmaztatott — s a legtöbb esetben jelenleg is alkalmazásban van — nem vezethetett a kellő eredményre.

Mindjárt kezdetben minden előismeret nélkül az egyes elemek tárgyalása, azoknak előállítási módja, a végbemenő vegyfolyamatok ismertetése — csupa oly dolgok, melyeket a kezdő azoknak komplikált és össze nem függő voltuk miatt meg nem érthet. Nem érthet meg azért, mert a kellő előismeretek hiányában nem bir még azon magaslatra emelkedni, hogy megfejthesse magának: valóban úgy kellett-e, és miért kellett azon tüneményeknek épen úgy történniök? Hogy aztán tovább haladva komplikáltabb viszonyokat áttekinthessen, vegytani gyakorlati feladványokat önállóan megoldani tudjon, arra meg épen képtelen marad. Ködből épített garádicson nem lehet a magasba jutni.

A vegytan tanításának a legtöbb esetben tapasztalt emez eredménytelensége aztán sokakat arra a balhitre vezérelt, hogy ez a tudomány nem is való középfokú iskolákba s mivel mégis tanítjuk, nincs meg annak a kellő és kívánatos hatása a tanuló értelmi tehetségére.

A hibás módszernek hű tükrei a kézikönyvek, melyek mindjárt az első lapokon parányról, tömecsről, vegyértékiségről stb. beszélnek. Épen azokon a dolgokon és tételeken kezdik, illetőleg akarják kezdeni a tanítást, a melyeket elvont és hipothetikus voltuknál fogva a növendékek legkevésbbé érthetnek meg. Majd leírják, hogy az élenyt KAO_0-ból állítják elő; felsorolják tulajdonságait, képletét stb.; meg akarják értetni velök mindezt, midőn még sem kaliumról, sem chlorról, még kevésbbé pedig chlorsavas kaliumról mitsem hallottak, s most az egyik ismeretlen testből kellene megismerniök a másik ismeretlent. De ha ez meg is történt; ha megtanulták és tudják, hogy az egy színtelen, szagtalan gázalakú test, s pedig egyszerű test, valjon mit nyertek abból? Minő törvényt vonhatnak le az O-nek $KClO_3$, MnO_2 vagy HgO-ből való előállításából? A felsorolt testeknél végbemenő vegyi átalakulásoknál semminemű közös tulajdonságot nem fedeznek fel, ennélfogva következtetést sem vonhatnak azokból, melyet továbbhaladtukban alkalmazni tudnának. A mi a vegyi egyenleteket illeti, melyeknek czélja volna a végbement vegyfolyamatokat

megvilágítani vagy könnyebben áttekinthetőkké tenni, azokat mindaddig, mig a tanulók előismeretekkel nem birnak, alkalmazni teljesen felesleges. Mig nem jutottak annyira, hogy meg birják határozni azt, hogy bizonyos vegyi átalakulásoknál mely új testek keletkeznek vagy keletkezhetnek, mindaddig valóságos időpazarlás és hiábavaló fáradság, mely semmi eredményre nem vezet. A vegyi egyenletek csak akkor taníthatók sikerrel, csak úgy van értelmök azoknak, ha egy bizonyos számú testet, vegyületet és elemet már megismertek, az azok közt levő vegyrokonságokról tájékozva vannak, nemkülönben az aljak, savak és sók fogalmát pontosan és biztosan ismerik.

A fődolog, mire különösen ügyelni kell, az, hogy minél egyszerűbb testen kezdjük a tanítást. Az mindegy, bárminő alkatrészekből áll is; egyszerű lévén a test, a kísérletezés is az leend. Azon tüneményekben, melyek ilyképen a tanuló szemei előtt végbemennek, őt a megfigyelésben, a helyes következtetésben gyakorolják. Minél több ily kisérletet végzünk előtte, természetesen annál jobban kiterjed figyelme minden tüneményre, s ezek minden részletére, s ha e kisérleteket úgy választjuk meg, hogy egyazon törvényszerűségre vonatkoztathatók, annál biztosabban elérjük azon célunkat, hogy a törvényeket, melyek szerint azok végbemennek, a növendék felismerje s azokról ítéletet tudjon mondani.

Több ily analog eset fölhozása, bemutatása közben tanulja meg a növendék, hogy mit értünk *vegyület*, *vegyhatás* és *vegybomlás* alatt; hogy mi az elem, mi az összetett test, s minő lényeges különbség van azok között. Ezek után komplikáltabb összetételű testeket ismertetünk meg, melyek természetesen nehezebben is foghatók fel, de annál hathatósabb tényezők az itélőtehetség fejlesztésében. Majd áttérhetünk a fémek oxidjaira, valamint a foszfor, kén és szén égési terményeire, melyek tárgyalása után a savak és aljak következnek s végül a kénegek és chloridokra kerül a sor. Miután ilyenformán a vegyületek és elemek egy bizonyos számát megismertettük s tanítványaink már birnak a kellő előismeretekkel, taníthatjuk a tömeges parányelméletet. Igy előkészítve aztán azon nyugodt tudattal foghatunk a rendszeres tanításhoz (illetőleg ismétléshez), hogy kitűzött célunkat: «a tanuló értelmi tehetségére fejlesztőleg hatni, őt önálló gondolkozásra képesíteni, itélő- és következtető képességére nevelőleg hatni» — biztosan elérjük.

A vegytan tanításánál fődolog, hogy mindig kisérletezésből induljunk ki. Minél több kisérlet, annál könnyebb a megfejtés s ennélfogva biztosabb az eredmény is. Kisérletezés nélkül vegytant tanítani teljes lehetetlenség. Ügyelnünk kell arra, hogy a tanuló közvetlenül megfigyelhesse, lássa mindazon tényeket, melyekről neki beszélünk, és saját erején szerezzen magának meggyőződést a felől: miért kellett ama tüneménynek úgy és nem másképen végbemenni? Épen ebben fekszik nevelő s képező hatása a vegytannak, mert a

szellemet közvetlen érintkezésbe hozza a tényekkel s így az indukczióban gyakorolja. A mennyit csak lehetséges, annyit experimentáljunk. Természetes dolog, hogy ha egyszerűen elmeséljük a tanulónak pl. a víz előállítását köneny és élenyből, nem fogja föl azt, sem meg nem érti, legfölebb bebetűzi. Mig ha szemei előtt megy végbe az említett tünemény, az eredmény egészen más leend. Hozzá kell szoktatni őt ahoz, hogy e tények valóságában mindaddig kétkedjék, míg a kísérletből meg nem győződött arról, hogy azok tényleg úgy vannak, a mint könyvében leírva találja. Igy kell tanítani e tudományt, mert meg lehetünk győződve a felől, hogy ha kevesebbet is sajátíttatunk el a növendékkel, de az a kevés oly szellemi birtokává lesz, a mit senki tőle el nem idegeníthet — maga a feledés sem — s a minek a gyakorlati életben is hasznát veheti.

Tanításunk menete a következő lehet:

Bevezetésképen a test fogalmát adjuk. (Növendékünk a természettanból már ismeri a különböző halmazállapotokat). Ezután rátérünk a levegöre; kifejtjük, hogy az is, mint minden körülöttünk levő tárgy, szintén test, tért foglal el, súlya van, stb. Ha pl. karjainkat gyorsan forgatni kezdjük, vagy ha szaladunk, érezni fogjuk, hogy légáram csap meg; a szél a fákat mozgásba hozza, házfedeleket sodor le: mindez nem egyéb mint erős és gyors mozgásban levő levegő. A levegő oly test, mely gázalakú halmazállapottal bir s mivel színtelen, nem láthatjuk, de hatásaiból megismerhetjük. Látjuk és tudjuk azt is, hogy az égés csak levegő jelenlétében mehet végbe, de e tüneményről szemeinkkel meggyőződést nem szerezhetünk. Tapasztaljuk, hogy erősebb légáramban az égés sokkal élénkebben történik; ha a lég áramlása csekélyebbé válik, az égés is veszt élénkségéből, mig végre ha a levegőt (pl. a lámpáknál a czilinder szájának befedése által) teljesen elzárjuk, a láng végképen kialszik.

Ha a vaslemezből készült kályha-ajtó többszörös átizzás után eredeti keménységét, összetartóságát és színét elveszíti, azt szokták mondani, hogy el van égve. Ez a változás mindenesetre a hő behatása folytán állott elő. De nemcsak a vas, a réz is elveszíti fényét s színét is ha hevítik s vörös színét feketével váltja föl. Azt látjuk, hogy nemcsak a fa és szén, de a fémek is éleghető testek, s ilyformán ha felteszszük, azt, hogy az égésnél a levegő közreműködik a következő szabályokat állíthatjuk fel:

1. A fémeknek, légüres térben hevítve, változatlanul kell maradniok.

2. Kevés levegő jelenléte mellett lassan, légáramban pedig gyorsabban kell elégniök.

Bebizonyítandó azt, hogy a levegőnek kisebb-nagyobb mértékben való jelenléte mellett az égés is gyengébb vagy erősebb: vegyünk kevés vasport, tegyük tégelybe és hevítsük.

Imeretes, hogy a hő a testeket kiterjeszti; ennélfogva a levegő is ritkábbá válik a tűz mellett, tehát a hevített vassal nagyon csekély érintkezésbe jön, s épen ezért annak színe fekete marad, mint az a hevítés előtt is volt. Most öntsük ki a vasport egy dróthálóra. E művelet közben a levegővel jobban érintkezik, s észre is veszszük azonnal, hogy az izzóvá válik. Ha ezután még meg is rázzuk azt, a levegővel való többszörös érintkezés folytán élénk izzásba jöve gyorsan elég s csak apró fémrészecsek maradnak hátra. Ez is ép oly égési tünemény, mint a milyet kályháinkban naponta észlelhetünk. Az előbbi kisérlet meggyőz bennünket arról, hogy valamint a fa és szén elégéséhez szükséges a levegő, s valamint azok elégése után hamu marad hátra, úgy a fémeknél is visszamarad egy rész, melyet mi az illető fémek hamujának tekinthetünk. A fa és szén elégésekor a fűtőanyag nagy része eltünik — füst alakban elszáll. A régiek ebből kiindulva azt mondották, hogy a fémek elégésénél is eltünik, a levegőbe száll föl valami, mit ők a XVII-ik század végeig flogisztonnak, tűzanyagnak neveztek. Ha a régiek ez állítása állana, úgy a fémből hátramaradt hamunak *könnyebbnek* kellene lenni, mint volt az eredeti fém; pedig ha megmérjük azt s az eredeti súlyhoz viszonyítjuk, tapasztalni fogjuk, hogy még *nehezebb* lett. Tehát midőn mi azt gondoltuk, hogy a fém elégett, nemhogy veszített volna súlyából, sőt *nyert*, s miután a levegőn kívül más testtel nem érintkezett, csakis attól nyerhette súlynövekedését.

Annak bebizonyításául, hogy ez tényleg igy van, hogy t. i. a a vas sulynövekedése a levegőből ered, a következőképen járunk el:

Kevés vasport egy vaskalánban izzadásig hevítünk; ekkor gyorsan kémcsőbe öntjük, melynek nyílását azonnal bedugaszoljuk. Ennek megtörténte után jól megrázogatjuk, hogy a vas a levegővel minél többszörös érintkezésbe jöjön. Nemsokára észlelni fogjuk, hogy annak színe, mely eredetileg szürkés-barna volt, feketére változott át. A vaspor teljes kihülése után a cső nyílását víz alá meritjük, miközben a dugót — melylyel eddig légmentesen zárva volt — kihúzzuk belőle. Azonnal tapasztaljuk, hogy a víz a csőbe bizonyos magasságba behatol. Ha e műveletet ismételjük, ugyanezt vesszük észre, s rájövünk arra, hogy minden egyes esetben a cső térfogatának épen $^1/_5$ része telik meg vízzel, míg $^4/_5$ részét a levegő foglalja el. Tegyünk egy másik kisérletet: Vegyünk egy vízzel telt edényt, melyre egy kis csészét s arra egy jókora darab foszfort teszünk. Gyujtsuk meg a foszfort s fedjük le hirtelen egy üvegharanggal úgy, hogy a külső levegőtől el legyen zárva. A foszfor egy bizonyos ideig ég, aztán kialszik, miközben a víz az üvegharangba betolul. Emeljük fel ez utóbbit s tapasztalni fogjuk, hogy a foszfor nem égett el egészen, egy bizonyos mennyiség megmaradt még belőle. Pedig a foszfor olyan test, a mely nagyon könnyen meggyulad s aztán el is ég? Miért nem égett el egészen most? Miért maradt minden egyes

esetben $^4/_5$ része meg a levegőnek? Hogy e kérdésekre megfelelhessünk, gyüjtsük össze az eként megmaradt levegőt egy czilinderbe s vegyük vizsgálat alá.

Látszatra olyan mint a levegő: színtelen. Most a czilindert szájával lefelé fordítva kiemeljük a vízből s égő gyertyát viszünk bele. A gyertya kialszik. Tehát arra már rájöttünk, hogy azon levegő, mely az égés után visszamaradt, az égést nem táplálja, sőt az égő testek kialszanak benne. Fordítsuk meg most a czilindert: ime szagtalan. Kevés vártatra vigyük bele ismét az égő gyertyát: az tovább ég. Tehát az a levegő, melyben az imént a gyertya kialudt, nincs már ott, eltávozott. Könnyebb mint a rendes levegő, annak egyik részét teszi; neve: *légeny*. Épen így vegyük vizsgálat alá azt a levegőt, mely a foszfor elégetésénél hátramaradt. Ugyanezeket fogjuk tapasztalni. Az égő gyertya kialszik benne, színtelen, a levegőnél könnyebb; épen oly tulajdonságú test, mint az előbbi, avval teljesen azonos, tehát ez is légeny.

A levegő nem oly egyszerű test tehát, mint a milyennek látszik s a milyennek gondolhattuk. Van egy alkatrésze, mely az égést nem táplálja s könnyebb nála; van azonkívül egy más alkatrésze, melyet az izzó fémek magokba vesznek. — Ha fölteszszük azt, hogy a levegő tulajdonságai azonosak az őt alkotó testek tulajdonságaival, miután az egyik alkatrészét már megismertük, föltehetjük azt is, hogy másik alkatrészének a következő tulajdonságokkal kell birnia: nehezebb mint a levegő, mert a légeny könnyebb volt ennél; az égés benne különös erélylyel megy végbe, míg a levegőben a légenynyel keverten az égést csak mérsékelten táplálhatja. Próbáljuk meg e második testet valamely fém hamujából előállítani. Abban megtaláljuk, mert előzetesen láttuk, hogy a vaspor hevítés után elnyelte őt, egyesült vele. A vas- vagy rézhamuból nem sikerül előállítani, mert e fémekkel oly erősen egyesült, hogy azoktól elválasztani egykönnyen nem lehet. Van azonban egy test, a melyet ha levegőn hevítünk, épen úgy változást szenved s hamuja keletkezik, mint a vasnak. Ez a test a higany. Ha levegőn hevítjük, a szép ezüstszínű test felülete vörössé változik: előáll a higanyhamu. Ha ezt a higanyhamut egy retortában hevítjük, egy színtelen, szagtalan gázalaku test fejlődik, melybe egy égő gyertyát hozva, heves és szokatlanul élénk lánggal ég; sőt ha egy megtüzesített sodronyt viszünk bele, az is sziporkázva ég el. Ha most a czilindert — melyben e gázalaku test van — nyílásával fölfelé fordítjuk, azt tapasztaljuk, hogy az nem távozik el abból, tehát nem könnyebb mint a levegő, sőt nehezebb. E második, a levegő alkatrészét képező test neve: *éleny*. Ez az a mi az égést táplálja és föntartja, evvel egyesül az égő test, s hogy a foszfor mind el nem égett, oka az, mert az összes éleny el volt már használva, a hátramaradt légenyben pedig tovább nem éghetett.

Két testből, a légenyből és élenyből áll tehát a levegő, a mely tulajdonságaira nézve hasonlít mind a légeny, mind pedig az éleny tulajdonságaihoz. A légenyben a testek nem égnek, sőt az égő testek benne elalszanak, míg az élenyben hevesen és gyorsan égnek el. A levegőben meggyujtott test ég, de csak mérsékelten. Mindkét test, az éleny és légeny is gázalakú, színtelen testek, a levegő szintén az. A légeny könnyebb mint a levegő, az éleny pedig nehezebb, s miután a levegőben mint láttuk az éleny $^1/_5$, a légeny pedig $^4/_5$ térfogatban foglaltatik, következtethetjük ebből azt, hogy a levegőnek súlya a két őt alkotó gáz súlya közt foglal helyet.

A vas, a réz és higany, e három test a levegőn hevítve, ennek egyik alkatrészével az élenynyel *más alakú, nehezebb* testekké egyesülnek, melyeknek tulajdonságai lényegesen különböznek az eredeti testektől. A két test egyesülése által egészen új alakú és tulajdonságu testek jöttek létre, melyek az őket alkotó egyes alkatrészek tulajdonságaitól lényegesen különböznek. A levegőnél nem találtuk így ezt; ott az alkatrészek tulajdonait benne egyesítve találtuk, míg a vasnak, réznek és higanynak élenynyel való egyesülésénél egészen más alakú testek keletkezését észleltük. Ez új testeket *vegyületeknek* nevezzük, mert az alkatrészek tulajdonságai bennök nem fedezhetők fel s más testeket produkáltak.

A levegőnél ez nincsen így. Az alkatrészek tulajdonságaikat többé-kevésbbé megtartották, tehát nem is nevezhető vegyületnek; csak *keverék*, keveréke két gáznak, az élenynek és légenynek, melyek 1 : 4 arányban foglaltatnak benne.

Az oly testek, mint pl. a vas-, réz- és higanyhamu, melyek hevítés vagy más behatás folytán több részre bonthatók, *összetett testeknek* neveztetnek. Igy láttuk a higanyhamuból az éleny előállítását, miközben a higany fémcseppekben ismét kivált; ez összetett test, s mint mondottuk vegyület. Azokat az alkatrészeket, melyeket magában foglal: az élenyt és higanyt már semmivel sem birjuk több részre bontani, azért ezeket *egyszerű testeknek, elemeknek* nevezzük.

Azon tudományt pedig, melynek feladata a testek alkatrészeivel foglalkozni, megtudni azt, valjon azok összetett testek vagy egyszerűek, vegyületek-e vagy keverékek, s hogy ezek miképen állíthatók elő: *vegytannak* nevezzük.

A levegő legyen tehát azon test, melyet a tanulóval legelőbb megismertetünk. Az itt végrehajtott kísérletekből csak a legáltalánosabb fogalmakat szerzi ugyan meg a növendék, mindazonáltal már ekkor megtanulja azt, hogy mi egyszerű és összetett test, mi a vegyület és elem s mi a különbség mindezek közt. Ha úgy vezetjük őt, hogy kezdetben csak általánosan ismert testeket állítunk elébe, folytonosan kísérletezünk s ezeket a mindennapi életből veszszük, elérjük azt, hogy mindent könnyen elsajátit, nem tanul szajkó-

módra s képes lesz arra, hogy az egyes tüneményeket, az azokat igazgató törvényszerűségeket önmaga fölismerje s azokról magának magyarázatot tud adni.

Már a levegő tárgyalásánál megtanulta a tanuló, hogy a hő mily befolyással van az egyes testekre; t. i. hogy azokat elbontani, más testekké átalakítani képes; lassan-lassan haladva végre mindazon tényezőket megismeri, melyek a vegyi bomlásoknál befolyással birnak.

A levegő ismertetése után következzék a *vízé*.

(A víz rendes halmazállapota. Mindhárom halmazállapotban ismeretes. Különböző ásvány és édes vizek, kemény és lágy vizek; az azok közötti különbség; ennek bemutatása lepárlás által. A víz oldó ereje. Lepárlás. A hő behatása a vízre. A víz sűrűségéről. Forrás- és fagypont. A víz elnyelő-képessége különböző hőmérséknél.)

A tanuló már a természettanból ismeri az elektromos erőt; tudja tehát, hogy az a vizet elbontja. Ezt előtte végrehajtva bebizonyítjuk neki, hogy a víz egyik alkotó része az élény, melyet már a levegő ismertetéséből ismer. A másik szintén szagtalan, íztelen és színtelen, a levegőnél sokkal könnyebb, melyben égő testek nem égnek, hanem ő maga meggyujtva, színtelen lánggal ég el. Az elégésnél megmutatjuk, hogy a gáz a levegő élenyével egyesül, — oxidálódik épen úgy, mint a vas vagy higany s egy új testet, a vizet képezi. A víz nem bir azon tulajdonságokkal, mint az élény és könény. Sem meg nem gyujtható, sem benne a testek nem égnek, sőt ellenkezőleg. Téhát egészen uj test, különbözik alkatrészeitől. A víz is vegyület, épen mint a vaséleg vagy higanyéleg, vegyülete a könénynek és élénynek. Bemutatjuk neki, hogy mily arányban fejlődnek a H és O. A H fajsúlya. Egy liter H súlya 0·0896 gr., ugyanakkora térfogatú élenyé 1·4336 gr., légenyé 1·2444; a vizgőzé 0·8064 gr. E szerint ha a könény súlyát 1-nek veszszük fel, akkor az élény 16-szor, a légeny 14-szer, a vízgőzé 9-szer nehezebb a könénynél.

A vízben — mint azt az elektromos elbontásnál láttuk — 2 térfogat könény és 1 térfogat élény van; tehát a víz 2 rész könényt és egy rész élényt tartalmaz.

A kén. Előfordulása, lelhelyei. Tulajdonságai. Nem bomlik. Vegyület vagy egyszerű test? Kénecssav, annak tulajdonságai. A színanyagokkal szemben hogy viselkedik? Alkalmazása fehérítésre.

Kénsav. Általános tulajdonságok. Vízben oldható. Viselkedése a lakmus irányában. Alkalmazása elhomályosult (elegült) fémek tisztítására. Mi történik itt? Oldja a kénsav a fémoxidokat vagy pedig csak szabadabbá teszi a fémet? A kénsav oldó ereje. A konyhasó vizes oldatának és a réz kénsavoldatának összehasonlítása. Elsőben megtaláljuk a víz és só tulajdonságait, míg utóbbi egészen eltérő tulajdonságú testet képez. Tehát midőn a kénsav a rezet föloldja, vegyületbe lép, új test áll elő. Valjon akárménnyi rezet teszünk a

kénsavba, azt mind feloldja? Nem, csak egy határozott mennyiséget. Kérdés: valjon a kénsav elem vagy összetett test-e? —Valjon ha egy fém behat rá, egy alkatrésze szabaddá lesz-e épen úgy, mint a víznél láttuk, hol a forró vassal való érintkezésnél a köneny szabaddá lett? Kísérlet: vas összehozatik higított kénsavval. Pezsgés támad, a köneny eltávozik. Sók. Réz-, vas- és higany-vitriol. Aljak. A sók képződése.

Midőn ennyire haladtunk, hozzáfoghatunk az átalakulásoknál végbemenő vegyfolyamatokat képletekben is kifejezni. Mindazáltal, mert a vegyülési viszonyokkal ismeretlen a növendék, tehát csak minőleges képét adjuk azoknak a következő példa szerint:

$$\left(\frac{\text{Köneny}}{\text{kén és éleny}}{\text{kénsav}}\right) + \text{Vas} = \left(\frac{\text{Vas}}{\text{kén és éleny}}{\text{vasvitriol}}\right) + \text{Köneny}$$

mely egyenlet azt fejezi ki, hogy ha a kénsav a vassal összejön: egyesül vele, miközben a köneny szabaddá lesz.

A tanuló hasonló példákból és képletekből meggyőződést szerez magának a felől, hogy ha a savak fémekkel jőnek össze, sók állanak elő, a köneny pedig szabaddá lesz. Ugyanigy bemutatjuk nekik azt, hogy ha fémoxidok savakkal jőnek össze, szintén sók képződnek, de itt mellékterményképen köneny helyett vizet kapunk; és pedig:

$$\left(\frac{\text{Köneny}}{\text{kén és éleny}}{\text{kénsav}}\right) + \left(\frac{\text{Vas és éleny}}{\text{Vasoxyd}}\right) = \left(\frac{\text{Vas}}{\text{kén és éleny}}{\text{vasvitriol}}\right) + \left(\frac{\text{Köneny és éleny}}{\text{víz.}}\right)$$

Ezek után következnek a fémkénegek mint: pirit, chalkopirit stb., aztán H_2S és ez előismeretek után a vegysulyok tárgyalása, melyet kapcsolatban a vegyképletek megállapitási módjára s aztán a vegyfolyamatoknak qualitativ és quantitativ kifejezésére térhetünk át. Az említettek után áttérhetünk a konyhasó, szén, mészkő, salétrom s más efélé általánosabban ismert testek tárgyalása s az előismeretek záradékául taníthatjuk a parányelméletet.

Minden test apró részecsekből, tömecsekből áll stb. Parányok, paránysúlyok. Gőzsűrűség és tömecs-súly Minden elem tömecse két parányból áll; kivételek P és As, melyek 4, és a Hg meg Cd, melyek tömecse 1 parányt tartalmaz. Még a fajmelegről lehet pár szót szólani, miután záradékul az egyes elemek vegyértékiségéről beszélünk.

Midőn az előbb említett testekkel s ezekkel kapcsolatosan a legfontosabb vegytani fogalmakkal a tanuló tisztába jött, midőn tehát képessé lett arra, hogy a vegyületek keletkezésénél és bomlásánál végbemenő vegyfolyamatokat, az ott fellépő törvényszerűségeket felfoghatja, hozzákezdhetünk az egyes elemeknek csoportonkint való részletes ismétléséhez s pedig mindenesetre először a nemleges, majd a tevőleges elemeket ismételjük. A köneny legelől és külön tárgyalandó s most már egészen bátran kezdhetjük a tanítást azon, hogy

miként állítják élő, mily vegyfolyamatok mennek ott végbe. Már úgyis ismeri e testet, tehát meg is érti a vegyfolyamatot, sőt érdekkel fog utána nézni annak, valjon a vegyképlet hibátlan-e, s tényleg annak és nem más testnek kellett-e képződni? Többféle előállítási mód után leirandók aztán fizikai és vegytani tulajdonságai, előjövetele, tömecs- és paránysúlya stb. Majd a chlorcsoporthoz tartozó elemek stb. következnek.

A mi a szerves vegytant illeti, nagyon természetesen a C parányból indulunk ki, kifejtjük, miképen kapcsolódnak azok egymás közt s képeznek szénlánczokat. Mint legegyszerűbb eseteket leírjuk azoknak kapcsolódási módját 2, 3, 4 stb. C parány közt:

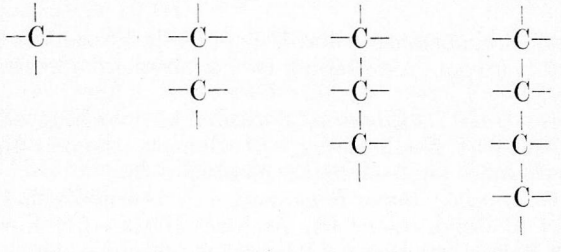

melyek egymás vegyértékeit részben megkötve a szabadon maradt vegyértékek H, N, O vagy más elemek s gyökök által telíthetők.

Különös figyelemmel kell lennünk arra, hogy a vegyületeknek ne csak szöveti, de tapasztalati képletét is adjuk s ez utóbbira nagy súlyt fektessünk. Először mindig ezt és csak azután adjuk a szöveti képletet, mert nagyon természetes, hogy az előbbiek könnyebben áttekinthetők lévén, azokat a tanuló gyorsabban felfogja.

A mi a rendszert illeti, talán leghelyesebb az, melyet a reáliskolai tantervhez legújabban készült utasítás-tervezet is ajánl s mely szerint a methan, ethylen, acetylen, benzol stb. sorozatok, azután alkoholok, phenolok ismertetendők, majd a zsirsavak közül a hangyasav, eczetsav, vajsav, stearinsav, azután a sóskasav s ezzel kapcsolatosan az almasav, borkősav, czitromsav, csersav stb. majd az etherek következnek, aztán a czian-vegyületek s végül a proteinanyagok, különös tekintettel a tápanyagokra.

Egy óhajtással zárom be soraimat. Ha a vegytan tanításának eredménye a helyes módszer alkalmazásától függ, nem tagadható, hogy e módszer alkalmazhatásának első feltétele, hogy kellő tanítási óraszám álljon a tanító rendelkezésére. E tekintetben azonban még nagyon mostohán vagyunk ellátva s hogy a kívánatos sikerre szert tehessünk, a jelenlegi óraszámnak legalább is kétszeresére lenne szükségünk. Ezt kívánatossá teszi magának a tárgynak fontossága, megkövetelik a tanítás amaz ideális, s az élet ama praktikus érdekei, a melyek e tárgy tanításához fűződnek.

(Pancsova.) Jakab Géza.

MÁRIA-DOROTHEA EGYESÜLET.

ÖTÖDIK KIMUTATÁS A VISSZAKÜLDÖTT TAG- ÉS ADOMÁNY GYŰJTŐIVEKRŐL.*

Legutóbbi kimutatásunk óta *57 ív* érkezett hozzánk és pedig *28 ív* terhelten, *29 ív* üresen. A *28* terhelt íven a következő adományok foglaltatnak.

668. ív. *Gyűjtő: Libertiny Gusztáv*, kir. tanfelügyelő, Galgócz. Hugliésy József 1 frt, Kecskeméthy 1 frt adomány; Bodnár Margit, Adamovits Bálint rendes tag 2—2 frttal; összesen **6 frt.**

658. ív. *Gyűjtő: Barcs Ilona*, Szakolcza. Osvald Zsófia 1 frt, Mittak Kristina 1 frt. Boleman Adél 1 frt, Andreics Mária 1 frt, Korcska József 1 frt, Mittak Ilona 2 frt, Franzen Alajos 1 frt, Kopcsay János 1 frt, Miklósy Arthurné 1 frt, Boor Mihály 1 frt, Mayer Károly 1 frt, Stid Ede 1 frt, Králik Mária 1 frt, Libertiny Gusztávné 5 frt, Libertiny Gusztáv 5 frt. adomány; összesen **24 frt.**

657. ív. *Gyűjtő: Szedlácsek Etelka*. Mezey Ferencz 2 frt, Buzinkay 1 frt. Olvashatlan 1 frt, Mittak A. 1 frt, Mittak Il. 1 frt, Holecz János 1 frt, dr. Lux 2 frt, Schamorzil Antonia 0·5 frt, Olvashatlan 1 frt, Riegler Henrik 1·5 frt, Abramovich 1 frt, Eisert Berta 1 frt, Ehrenstein Károly 1 frt, Kuba Ferencz 1 frt, Szedlácsek Etelka 1 frt adomány; összesen **17 frt.**

670. ív. *Gyűjtő: Ribiczey Aladár*, Kőszeg. Gurász Irén 3 frt adomány, Steierlein Gáborné, Draskovits Imréné, Kerner Hedvig Teréz rendes tagokul 2—2 frttal; összesen **9 frt.**

628. ív. *Gyűjtő: Korácsics Gyula*, Pápa. Tompa Erzsi rendes tag 2 frt; összesen **2 frt.**

87. ív. *Gyűjtő: Lehr Emma*, Szarvas. Wigand János 1 frt, Lichtenwerther Antal 1 frt, Winternitz Arnold 1 frt, Delhányi Mariska 1 frt, dr. Salaczer Károly 1 frt adomány, Lehr Emma, Dinya János, Bretz Berta, Kinczel Emilia, Lukesch Ilona rendes tagokul 2—2 frttal; összesen **15 frt.**

88. ív. *Gyűjtő: Lehr Emma*, Szarvas. Lenk Vilma 1 frt, Kapi Gyuláné 1 frt, Gombák Miklósné 1 frt, D. V. 0·5 frt, B. A. 0.5 frt, B. J. 0.5 frt, Arnhold Vilma 1 frt adomány; összesen **5 frt 50 kr.**

653. ív. *Gyűjtő: Göth Ilona*, Budapest. Göth Ilona, Göth Emilia rendes tagokul 2—2 frttal; összesen **4 frt.**

* A negyedik kimutatást lásd folyóiratunk 1884. évfolyamának IX. füzetében a 712—17. lapokon.

265. ív. *Gyűjtő: Szüszek Gizella.* Szüszek Gizella, Volkó Ludmilla rendes tagokul 2—2 frttal; összesen **4 frt.**

748. ív. *Gyűjtő: Tomassek Ilona,* Budapest. Fuchs Karolin 3 frt adomány; Fuchs Karolin, Lubich Etel rendes tagokul 2—2 frttal; összesen **7 frt.**

34. ív. *Gyűjtő: Uhrl Józsa,* a pozsonyi áll. tanítónőképezde igazgatója. E. Kozics 1 frt, F. Kováts 5 frt, Könyökiné Laczkovics Ida, Jurássy Berta, Posztóczky Jozefin, Pántocsek Peresslényi Mária, Nirschy Mária, özv. Biermann Károlyné, Kohn Róza, Krupetz Béláné, Sandoz Lina, Vázsonyi Mari, M. H., Ujházy Barnáné rendes tagokul 2—2 frttal, Uhrl Józsa alapító tag 50 frttal, Pozsonymegye pozsony járási köre alapító tag 50 frttal; befiz. összesen **60 frt.**

478. ív. *Gyűjtő: Gönczy Pálné,* Budapest Gönczy Pálné 10 frt adomány; összesen **10 frt.**

678. ív. *Gyűjtő: Saffáry Irma,* Budapest. Bogya Irma, Goldzieher Ilona, Saffáry Irma, rendes tagokul 2—2 frttal.

947. ív. *Gyűjtő: Neuhaus Matild,* Pancsova. Neuhaus Matild 3 frt, Zelles Etel 1·5 frt adomány; összesen **4 frt 50 kr.**

530. ív. *Gyűjtő: bár ó Boxberg Paula,* Ő cs. és kir. Fönsége Mária-Dorothea Főherczegnő udvarhölgye. Báró Boxberg Paula rendes tag 2 frttal 3 évre; összesen **6 frt.**

9. ív. *Gyűjtő: báró Boxberg Paula.* Dr. Schlauch Lőrincz v. b. t. tan., szatmári püspök alapító tag 50 frttal; összesen **50 frt.**

581. ív. *Gyűjtő: Kiss József,* kir. tanfelügyelő, Debreczen. Kálmán Lajosné, Munkácsi Dánielné rendes tagokul 2—2 frttal; összesen **4 frt.**

583. ív. *Gyűjtő: Kiss József,* kir. tanfelügyelő. Simonyi Irén rendes tag **2 frt.**

588. ív. *Gyűjtő: Kiss József,* kir. tanfelügyelő. Kursinszky Lászlóné adomány **1 frt.**

587. ív. *Gyűjtő: Kiss József,* kir. tanfelügyelő. Kövér Emilia, rendes tag **2 frt.**

682. ív. *Gyűjtő: Kondor Elma,* Budapest. Özv. Hentaller Edéné, Totály Eugenia, Göth Józsa, Ekkert Irma, Ehrlich Ilona rendes tagokul 2—2 frttal, Serák Károlyné alapító tagul 50 frttal.

688. ív. *Gyűjtő: Kondor Elma.* Hanzély János rendes tag 2 frt.

687. ív. *Gyűjtő: Hampelné-Pulszky Polyxena,* Budapest. Hampelné-Pulszky Polyxena alapító tag 50 frttal; összesen **50 frt.**

579. ív. *Gyűjtő: Kiss József,* kir. tanfelügyelő. Tóth Küzmös Róza rendes tag **2 frt.**

686. ív. *Gyűjtő: báró Nyáry Adolfné,* a Mária-Dorothea egyesület elnöke. Giczy Béla, altábornagy (3 évre), Horváth b. Coletti Emma, Somogyi báró Prónay Emma (3 évre), Koch Luiza, báró Nyáry Béla (3 évre), báró Nyáry Jenő (3 évre), báró Nyáry Albert, Græf (3 évre), Olvashatlan (3 évre), báró Nyáry Gyula, gróf Szapáry Gyuláné (3 évre) rendes tagokul 2—2 frttal, báró Nyáry Adolfné alapító tagul 100 frttal, Vigyázó Sándor, Vigyázó báró Podmaniczky Zsuzsanna, br. Baich Milos, Mocsonyi Sándor alapító tagokul 50—50 frttal; összesen **350 frt.**

71. ív. *Gyűjtő: báró Nyáry Adolfné,* a Mária-Dorothea egyesület elnöke. Holdházy János, apát, győri kanonok. adomány **20 frt.**

224 ív. *Gyűjtő: Girókuty Ferenczne*, Budapest. Girókuty Ferencz, Girókuty Ferenczné rendes tagokul 2—2 frttal 3 évre; összesen **12 frt.**

679. ív. *Gyűjtő: Zirzen Janka*, a budapesti áll. polg. isk. tanítónőképezde igazgatója. Kondor Elma, Sebestyén Gyula, Thuránszky Iréne, Tavassy Mária, Pokorny Ottokár, Radnay Izabella, Gáll Anna, Szebeny Antonia, Odor Vilma, Vámossy Ilona, Hoffmann Jolán, Sebestyén Gyuláné, Boldizsár Piroska, Káli Hegedűs József, Szarvas Gáborné, James Anna, rendes tagokul 2—2 frttal, Hoffmann Amélie, Zöllner Erzsébet, Härting Gusztávné alapító tagokul 50—50 frttal, Strassburger Szeréna, adomány 20 frt; összesen **20 frt.**

A fentebbi kimutatás elkészültéig nem küldték be hozzánk a pénzt a 678. és 682. sz. ívek gyűjtői; csak részben küldte be a 34. sz. és 679. sz.

Összefoglalva a most kimutatott 28 iv eredményét: jelentkezett *1* alapító tag *100* frttal, *12* alapító tag *50* frttal; *73* rendes tag. A begyűlt és tényleg befizetett összeg következőképen oszlik meg:

Alapító tagdíj fejében	430 frt.
Rendes tagsági díj fejében	138 «
Adományokból	121 «
Összesen	**689 frt.**

Ha a jelen kimutatáshoz hozzáadjuk a legutóbb kimutatott 3715 frt és 65 kr. meg egy drb aranyat, úgy a tényleg befolyt összeg tesz **4404 frt 65 krt** meg egy aranyat, mely összeg a «Pesti hazai első takarékpénztárban» van elhelyezve.

A «NEMZETI NŐNEVELÉS» SZERKESZTŐSÉGE.

KÖNYVISMERTETÉS.

1. *Az állattan elemei*, 2. *A növénytan elemei* és 3. *Az ásvány-, kőzet- és földtan elemei.* Kidolgozta *Roth Samu*, főreáliskolai tanár. Budapest, Franklin-társulat, 1883. Az állat- és növénytan ára 1—1 frt, az ásvány-kőzet- és földtané 80 kr.

A szerzőt mind a három tankönyvnek kidolgozása alkalmával ugyanazon pedagógiai elvek vezérelték. A polgári és reáliskolák alsóbb osztályai számára oly természetrajzi tankönyveket igyekezett szerkeszteni, melyek alapján a gyermek a természetrajz tanulásánál ne csak befogadja az oktató által eléje tárt tényeket, hanem hogy maga is közreműködjék azoknak fölkutatásában. Ezen elvből kiindulva, a sok természeti test közül csakis azokat válogatta ki és írta le részletesen, melyek tanulságosak és könnyen megszerezhetők. Ezenkívül azonban a tudományos és gyakorlati tekintetben fontos ismeretek fokozatos gyarapítása is szeme előtt lebegett.

Az állat- és növénytanban az egyes egyedeknek tüzetes leírása után kiemeli a közös és megkülönböztető sajátságokat; a közel rokonokat családokba, ezeket rendekbe s végül a rendeket osztályokba foglalja, mindenütt kitüntetvén a családok, rendek stb. közös tulajdonságait. Hasonló menetet követ az ásványok leírásakor is. Itt is czélja a tanulót lehetőleg arra szoktatni, hogy maga észlelje a tulajdonságokat és tüneményeket, s hogy ezáltal gondolkodó és ítélő tehetsége fejlesztessék, ismeretei pedig gyarapíttassanak. Ezek mind oly elvek, melyeknek méltán van helyük az oktatás szervezetében.

Mind a három tankönyvben nagy számmal található ábrák, a könyveknek igen díszes kiállítása és a szerzőnek alapos szakismerete, szabatos, egyszerű s világos nyelvezete, nemkülönben az aránylag olcsó ár — oly tulajdonságok, melyeknél fogva Roth úr e három tankönyvét az illető iskoláknak figyelmébe a legmelegebben ajánlhatjuk.

*

Elemi vegytan a középiskolák alsóbb osztályai, valamint a polgári iskolák és tanítóképző-intézetek számára. Irta *Balló Mátyás*, reálisk. tanár. Harmadik kiadás. Budapest, Franklin-társulat. Ára 1 frt.

Ezen tankönyvnek belső becséről eléggé kezeskedik azon körülmény, hogy már a harmadik kiadás vált szükségessé. Kitünő szak-

ismeretű szerzője fölhasználva methodikai tapasztalásait, e könyvecskében oly tankönyvet nyujtott úgy az oktató tanárnak mint a tanuló ifjúságnak, mely a vegytannak propedeutikus oktatására kiválóan alkalmatos. Az egyes testeknek és tüneményeknek rövid, de világos leírása, az utóbbiaknak szemléltetésére szolgáló lehetőleg egyszerű kisérletek megválogatása, tiszta nyelvezete — azon eszközök, melyekkel a szerző czélját elérni, a tanügynek használni igyekezett. A mindennapi életből ismeretes testekkel (levegő, víz stb.) kezdi egyszerű kisérleteit; az észleltek alapján megismerteti a tanulót az elemeknek és a legnevezetesebb vegyületeknek természettani és vegyi tulajdonságaival, valamint azon vegyi átalakulásokkal, melyek a különböző anyagoknak egymásra való hatásakor végbe mennek. Mindezeknél fogva örömmel ajánljuk e díszesen kiállított tankönyvet az illetők becses figyelmébe.

*

Magyar balladák. Magyarázzák: *Greguss Ágost* és *Beöthy Zsolt.* Kiadja: a Franklin-társulat, 212 l., ára 70 kr.

A «Jeles írók iskolai tárá»-ban, mely vállalatban a fennírt mű megjelent, «Arany balladái» Greguss által magyarázva, egyike volt eddig is a legkitünőbb műveknek, mely már két kiadásban fogyott el. A Franklin-társulat megbizásából Beöthy vállalkozott arra, hogy a harmadik új kiadást sajtó alá rendezze. Beöthy többet tett ennél, Greguss művének eredeti tervét kiszélesítette: «Arany balladái» helyett a «*Magyar balladák*» ismertetését nyujtotta, s az új műben 19 helyett csupán 9 ballada-magyarázatot tartott meg a régiből. A mű most igy a mint van jobban megfelel czéljának s hasonlíthatlanul nagyobb szolgálatot tehet az irodalmi oktatásnak. A régi bevezetés helyett, mely egy rövid verstant foglal magába, Beöthy egy szép fejtegetést ir a balladákról, mely azok szerkezetét és történetét könnyebben megérthetővé teszi. A balladák négy csoportba vannak osztva.

I. *Népballadák.* 1. Szilágyi és Hajmási, 2. Fogarasi István, 3. Molnár Anna, 4. Kádár Kata, 5. Pálbeli Szép Antal. II. *Műballadák Arany előtt:* 1. *Kölcsei Ferencz:* Szép Lenka, 2. *Kisfaludy Károly:* Az álmatlan király, 3. *Vörösmarty Mihály:* Szilágyi és Hajmási, Buvár Kund, 4. *Czuczor Gergely:* Szondy, 5. *Garay János:* Kont, Báthory Erzsébet, 6. *Petőfi Sándor:* A király esküje. 7. *Tompa Mihály:* András herczeg sólyma. 8. *Erdélyi János:* Szondy Drégelben. III. *Balladák Arany Jánostól:* 1. V. László, 2. Török Bálint, 3. Az egri leány, 4. Ágnes asszony, 5. Bor vitéz, 6. Zách Klára, 7. Szondi két apródja, 8. A walesi bárdok, 9. Tetemre hivás. IV. *Műballadák Arany után:* 1. *Gyulai Pál:* Éji látogatás, 2. *Szász Károly:* Bánfi Dénes csókja, 3. *Zalár József:* Hunyady László, 4. *Tolnai Lajos:* A szegény vándorló legényről, 5. *Kiss*

József: Ágota kisasszony. A kitünő, és alapos fejtegetések s a szép világos, magyaros nyelv, melylyel Beöthy a fejtegetéseket előadja, tanulságossá és élvezetessé teszi mindenkire nézve e művet, melyet az irodalmi oktatás már tárgyánál fogva sem nélkülözhet. Főkép a középiskolai oktatás szükségleteinek szemmel tartásával készült ugyan, de azért ép oly hasznos és szükséges segédkönyvet nyernek benne a polg. és felsőbb leányiskolai tanitónők s tanárok is. Ajánljuk figyelmükbe.

*

Ábrázoló mértan, irta *Perjessy Lajos.*, polgári iskolai tanár. Megjelent két csinosan kiállított füzetben Budapesten Franklin-társulatnál: az I. füzet ára 50 kr., II. füzet ára 80 kr.

Szerző a tananyagot a polgári iskola feladatához és tantervéhez méri, de előadásával nem ért czélt, mert a 2. és 3. osztálybeli tanitványok alig lesznek képesek azt olvashatni s így semmit sem nyertek vele. Egyszerűbb nyelven kellene hozzájuk szólni s tanácsos lenne kerülni a nehezebb tudományos abstrakziókat. A felvett tananyag ezenfelül még túlságosan bő is. Ajánlanánk a t. szerzőnek, hogy munkája újabb kiadásakor több figyelemmel legyen az isk. pedagógia követelményeire s alkalmazkodjék jobban a növendékek képességeihez.

Nagyon ajánlatos lenne az is, ha a rajztanárképző intézet által újabban elfogadott műszavakat egy következő kiadás esetében fölvenné munkájába.

*

Arányok szerinti rajzolás a czime a Landau Alajos kitünő szakférfiú által szerkesztett és rajzolt módszeres rajziskolának, mely gymnasiumok-, reál- és polgári iskoláknak, tanitóképezdéknek, felső leányiskoláknak és magántanulóknak van szánva.

E mű két részből áll: az *első sikdiszítményeket tartalmazó részből* 4 füzet jelent meg.

Első két füzete mértani alapalakokat és összetételeikből keletkezett sikdiszítményi motivumokat, a 3. füzet természet után stilizált leveleket és virágokat, a 4. füzet pedig mintaszerű és a tanításra legalkalmasabb görög, renaissance és mohamedán (arabs-mór stb.) sikdiszítményeket tartalmaz.

A *második rész,* mely inkább a középiskolák felső osztályainak van szánva, két füzetből áll; tárgya az *emberi fej körrajza.*

Első füzete az emberi főt (a férfi, az öreg ember és asszony, a nő és gyermek fejét szemben és oldalról) foglalja magában, egyes tudósok és művészek mérései nyomán nyert arányok szerint, tekintettel egymás közti arányaikra, a kort és nemet jellemző arczvonásaikra.

A 2. füzet a fej csontvázát és izmait, a fejet fel- és letekintő, az-

után en face és en profil közti állásban, a kaukáziai faj két legszélsőbb nemzeti fiziognómiáját: egy spanyol és egy orosz fejét, és végre egy antik görög arányokat feltüntető fejet, a belvederi Apolló fejét nyujtja.

Szerző igen helyesen a lapminták és a fali tábla után való rajzolás előnyeit egyesíteni kivánja oly módon, hogy ezen minták egyrészt a tanárnak szolgáljanak irányadóul a fali táblán készítendő előrajzokhoz, másrészt a tanulók használják azokat rajzaik befejezésénél lapmintákul.

A mintalapok rövid alaktani, műtörténelmi és műszaki, valamint a módszerre vonatkozó jegyzetekkel, vannak ellátva; a rajzlap beosztása, az idomok arányai, segédvonalai és alapalakjai érthetően vannak feltüntetve. Ezenkívül a füzetek borítékjain mértani, szín- és boncztani magyarázatok foglalnak helyet, miért ezen füzetek úgy a tanárnak, valamint a növendékeknek, de különösen magántanulóknak becses szolgálatot tehetnek.

Megemlítjük még, hogy ezen csinosan kiállított munka a Franklin-társulat kiadásában jelent meg. Füzetei, (melyek mindegyike 12 lapot tartalmaz) külön-külön is kaphatók. Az I. rész 1., 2. és 3. füzetének ára 80—80 kr., a 4. füzeté (szines ábrákkal) 1 frt. A II. rész 1. füzete 50 kr., 2. füzete 70 kr. H. K.

VEGYESEK.

Az Eötvös-alap ösztöndíj- és segélykiosztása. A harmadik egyetemes tanítógyűlés végrehajtó-bizottsága az idei pünkösd vasárnapján, május 24-én, tartott nagygyűlésében osztotta ki utólszor az Eötvös-alap ösztöndíjait és segélyösszegeit. A vall. és közokt. miniszter úr megerősítvén az Eötvös-alap új alapszabályait, ezentúl az orsz. képviseleti tanítógyűlés s az ezáltal választott bizottságok veszik át a hazai tanítóság e féltett kincsének, áldástosztó intézményének gondozását. A pünkösdi gyűlés a központi gyűjtőbizottság által beterjesztett javaslat alapján, annak csekély módosításával a következőképen osztotta ki az ösztöndíjakat és segélyösszegeket:

a) Száz-száz forintos egyetemi ösztöndíjban részesülnek: Madzsar Gusztáv, Székely Albert, Molnár Ödön, Bánhegyi Mór, Gérecz Károly, Höhn Károly, Tóth István; *összesen 7. b) Középiskolai ösztöndíjban részesülnek (100—100 frt):* Horváth Antal, Kádár Lajos, Reichard Elek; összesen *3. (50—50 frt):* Nyujtó Lidia, Hodossy Béla, Schiff Fülöp, Fábri Julcsa, Bartha Károly, Bocskay Kristóf, Solyom Lajos, Korilly Győző, Papp Sándor, Melczer Gusztáv, Halasy Jenő, Adorján Ferencz, Schad Vilmos, Mühl János, Pacsesz Emilia, Uhrin Károly, Kemény Ignácz, Csia Oszkár, Fábián Anna, Brett Gyula, Laufer Szabin, Lehr Vilmos, Veres Ferencz, Exner Leo, Kaitár Károly, Moussony Géza, Uhlreich Jenő, Zsengeri Irma; összesen *28. c) Segélyösszeget nyernek (100 frt):* Győrffy

Ivánné; *(50—50 frt)*: Hecht Györgyné, Virányi Jánosné, Timon Ferencz árvái. László Lajosné Mengel Pálné, Györgyi Ernőné. Dömötör József, Béresi Istvánné, Soretz József, Szentkereszty Péter, Pataki Ferenczné, Maurer Józsefné, Horváth Zsigmondné, Pokorny Mihályné, Kiss Józsefné, Gamsjäger Ernő, Koréh Tatai Karolina (24 frt rendkívüli segélyt); összesen *18*.

Az «Árvaház-egyesület» is pünkösdkör, ünnep másodnapján tartotta ez évi rendes közgyűlését, a melynek tárgyát a választmány és tisztikar beszámolóján kívül főképen a már teljesen elkészült árvaház megnyitásának előkészítése képezte. A választmány bátran tekinthet vissza arra a harmadfél évre, mely óta az egyesületet kormányozta. 1882. szept. 9-én tétetett közzé az első fölhivás egy orsz. tan. árvaház alapítására; 1882. decz. 2-án hivta össze Gyertyánffy István az első értekezletet, mely decz. 10-én tágabb bizottsággá alakult; 1883. május 27-én alakult meg az egyesület. Rohn József, az egyesület buzgó pénztárnoka 1882. decz. 2-án jelentette be az első 583 forintot és ma harmadfél esztendő mulva az egyesületnek már 30,000 forintnál több tőkéje és egy díszes épülete van. E nagyszerű eredményben a tanítók dicséretes buzgósága és Trefort Ágoston közokt. miniszter úr örök hálára kötelező nagylelkű pártfogása vetekedve osztozkodnak. A közgyűlés meleg lelkesedéssel vette tudomásul az árvaház ügyében eddig történteket, s Trefort Ágoston közoktatási miniszter urat, mint az első árvaház tulajdonképeni alapítóját, a «*Tanítók Árvaházi Egyesülete*» pártfogójának egyhangú lelkesültséggel megválasztotta, s erről őt hálás köszönetének kifejezése mellett küldöttségileg tudósítani határozta. A közgyűlés tagjai megtekintették ez alkalommal a díszes árvaház már kész épületét, míg a választmány tagjai együtt maradva, az árvaház érdekében több fontos határozatot hoztak. Az árva-atyai állásra egyhangúlag Suppan Vilmost jelölték ki s Tóth József, György Aladár s Kiss Áron urakat fölkérték, hogy őt ez állás elfogadására birják.

= **A pesti izraelita nőegylet** terjedelmes füzetet adott ki, mely az egylet tizenkilencz éves multját ismerteti. Mindenki meggyőződhetik belőle, hogy az egylet mily áldásos tevékenységet fejtett ki, s hogy a nők kitartása, fáradozásai mily nagy sikereket érhetnek el a jótékonyság terén. Az egylet alakulása *Bischitz Dávidné* úrnőnek, az egylet mostani elnöknőjének érdeme. Sokan segítettek neki és sok áldozatba került, míg a szerény eszközökkel rendelkező egylet a mai széles működésű kört megteremtette. Az egyleti vagyon, mely az egylet alapításakor 1866-ban csak 17 ezer frtot tett, ma már megközelíti a 300 ezer frtot. Tizenkilencz év alatt az egylet segélyképen 183,000 frtot osztott ki, különböző jótékony czélokra pedig több mint félmillió forintot költött. 1870 óta tápintézetet tart fönn, melyben valláskülönbség nélkül kaphat mindenki nagyon olcsó vagy ingyen ebédet. Másfél évtized alatt több mint 900,000 ebédet osztottak ki. Az egyleti árvaházban a mult éven 50 árvát neveltettek s átlag minden árva 235 frt 24 krba került az egyletnek.

= **Beküldettek** *szerkesztőségünkhöz a következő legújabban megjelent könyvek:* 1. *Népiskolai olvasmányok* a gazdasági khemia köréből. Francziából átdolgozta *Valló Vilmos*. Budapest, Franklin-társulat. Ára ? 2. *Kis világtörténet* a magyar irodalom történetnek rövid vázlatával. Nép- és polgári tanodák és magániskolák használatára. Irta *Kuttner Sándor*, sajtó

alá rendezte *Mayer Miksa*. Budapest, Lampel R. könyvkiadása, ára 60 kr. 3. *1885. IX. törvényczikk* a m. kir. *posta-takarékpénztárakról* magyarázatokkal és jegyzetekkel. Budapest 1885. Lampel R. könyvkiadása. Ugyanezen kiadónál megjelentek még: 4. *1885. XI. törvényczikk az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdijazásáról.* 5. Magyarázatokkal, jegyzetekkel betűrendes tárgymutatóval. 30 kr. 6. *Rövid alkotmánytan*, irta *Mayer Miksa*. XI. a legújabb törvényekkel bővített kiadás. 16 kr. 7. *Számtan* a középiskolák I., II. és III. osztálya számára irta dr. *Mocnik Ferencz*, a 24-ik eredeti kiadás után az új tantervhez alkalmazta dr. *Schmidt Ágoston*, (15. magyar kiadás.) Ára 1 frt 20 kr. 8. Magyarország Népoktatási intézeteinek és tanitóinak czímtára. Hivatalos adatok alapján szerkesztette Belicza József főv. vez. tanító. I. füzet, ára 40 kr. (Az egész 7 füzetből fogállani.) 9. *Vezérfonal a Világtörténelemhez.* Irta *Varga Ottó. Franklin-társulat kiadása*, ára 1 frt.

= **Megjelent**: *Trefort Ágoston*, vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, úgy a hűség és jellemzetes felfogás, mint a művészi kivitel tekintetében kitünőnek mondható arczképe, rézkarczban. A képet *Pap Henrik* készítette, ki állami ösztöndíj segélyével Münchenben képezi magát a rézés aczélmetszésben, az ottani legkitünőbb mesterek oldala mellett. Sokszorosítását a m. kir. állami nyomda teljesítette oly tökélylyel, mely a legelső külföldi ilynemű műintézeteknek is becsületére válnék. Ez a kép tehát minden tekintetben magyar készítmény. A kép elárusításából befolyó tiszta jövedelem a «*Magyarországi Néptanitók Orsz. Árvaháza*»-é. Megrendelhető az országos tanítói árvaház pénztárnokánál *Rohn József* tanárnál. (Lakik: Budapesten, a Krisztinavárosi állami tanítóképezde épületében.) A kép ára 1 frt. A népoktatási intézetek és azok tanítói vagy tanárai részére a könnyebb megszerezhetés czéljából 60 kr., melybe a csomagolási díj is bele van számítva.